

VIGILIA

47. évf. 3. szám

1982. március

Edward Schillebeeckx • **Emberi hitünk Jézus Krisztusban**

Bánk József • **Az emberi szenvedés misztériuma**

Hetényi Varga Károly • **Benkő István, a dachauai fogoly**

Kovács Sándor Iván

Magyarok Rómában

Bozóky Mária

Montserrat

A Vigilia beszélgetése

Doromby Károllyal

Keresztury Dezső,

Csanád Béla,

Balázsovics Mihály,

Bárdosi Németh János

és Tótszegi Tibor

versei

G. Zauner Éva

A gyóntató

szellemi üzenete

Précis: français, deutsch,
English, italiano

EDWARD SCHILLEBEECKX: Emberi hitünk Jézus Krisztusban (fordította Széll Margit) . . .	161
BÁNK JÓZSEF: Az emberi szenvedés misztériuma	163
KATONA JUDIT: Egyedül (vers)	167
ELLEN GOULD WHITE: Az igazi bűnbánat (Az 51. zsoltár – fordította Szalay József)	168
KERESZTURY DEZSŐ: Ki?!, Tapasztalat (versek)	173
HETÉNYI VARGA KÁROLY: Benkő István, a dachau-i fogoly	174
SZABADI SÁNDOR: Abszurd igaz történetek	180
BALÁZSOVICS MIHÁLY versei	182
LÁNCZOS ZOLTÁN: A mezőkövesdiek Csepellényi-tisztelete	183
TÓTSZEGI TIBOR versei	186
BOZÓKY MÁRIA: Montserrat (útirajz)	187
KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: Magyarok Rómában. Janus Pannoniustól Zrínyi Miklósig	191
* * * Bárdosi Németh János	199
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Ősi kívánságok, Szelid és bizó testamentum (versek)	200
SIMÁNDI ÁGNES: Tűz és reménység. Csanád Béla költészete	201
CSANÁD BÉLA újabb versei	204

A Vigília beszélgetése

Doromby Károllyal	206
HERMANN HESSE: A gyóntató (elbeszélés – fordította Ruszthy Éva)	213
G. ZAUNER ÉVA: A gyóntató szellemi üzenete	219

Dokumentum

PROKOPP GYULA: Levelek a XVII–XVIII. század fordulójáról	222
--	-----

Napló

Augustin Bea (Lukács László)	225
Irodalom Verslemezek; Gerlei József: Krakkói kávéház (R. L.) – 227; Örömkök és csalódások (B. B. A.) – 229; Filozófia A bölcsélet története (Gál Ferenc) – 230; Film A film szíve (Zay László) – 231; Képzőművészet A Párizs–Moszkva kiállítás (Kovács Péter) – 234; Zene Yehudi Menuhin Budapesten (R. L.) – 236; Idegen nyelvű tartalomjegyzék – 237; Haza és nagyvilág – lapunk hátsó külső borítóján; Könyvjelzőnk – a 205. oldalon.	

KÉPEK: Huszárik Zoltán grafikája a címlapon és a hátsó belső borítón, Foto Sessner felvétele (Dachau, 1945) a 179. oldalon, Weinacht Péter miniatúrái a 181., 228. és 229. oldalon, Kékesdy Károly reprodukciója a 196. oldalon.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest. Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigília Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigília csekk-számlaszáma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hirlap Kúkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigília című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20.– Ft. Előfizetés: negyedévre: 60.– Ft. félévre: 120.– Ft. egy évre: 240.– Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (30061.). Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (817025/09)

EMBERI HITÜNK JÉZUS KRISZTUSBAN

Emberi életünk legalapvetőbb élménye, hogy keveredik benne az értelmesség és az értelmetlenség, a boldogság és a szenvedés, és hogy a gonoszság, mindenekelőtt az ártatlan emberek szenvedése vak folt történelmünkben, amelyet sem gyakorlatilag, sem elméletileg nem tudunk megvilágítani. Kétségtelenül vannak közöttünk olyanok, akik képesek együtt élni a lét értelmetlenségével anélkül, hogy bármilyen távlatuk is lenne – anélkül, hogy a lét egészének értelmét felvetnék, vagy ha netán megteszik, akkor azt állítják, hogy egész létünk problémájára nem lehet választ adni.

Felvethetjük azt a kérdést, hogy az ilyen távlat nélküli életszemlélet egyáltalán tekintetbe veszi-e a többi, a szenvedő embert, hogy felfogásával nem hasít-e ki egy lényeges darabot a szenvedés igazi problémájából? Vajon az ilyen megfogalmazás nem jelent-e csupán egoista életszemléletet? Mindenesetre a mi élményünkben, hogy az élet az értelem és az értelmetlenség keveréke, kézenfekvő a kérdés: vajon lehet-e bízni az életben, vajon megtalálható-e az élet teljes értelme? Mert csupán elhárítani magunktól az élet értelmét, a szenvedésből való megváltás kérdését, ez magában véve még nem felszabadulás. Az emberiség szenvedéstörténete éppúgy, mint saját emberi tapasztalatunk arra készlet, hogy nézzünk szembe ezzel a problémával.

Az *őskeresztények Jézus-tapasztalatának* legsajátosabb vonása az volt, hogy élményeik során eljutottak arra a belátásra: Jézus élete és halála éppen az általános – s így az ő saját – emberi problémájukat szolgáltatta meg. Jézusnak is tisztázni kellett magában az emberi élet sikertelenségét éppen úgy, mint az ártatlan és felfoghatatlan szenvedés és kudarccsökkentését. Aki *Jézus életének és üzenetének* kudarcából az emberi szenvedéstörténet zátonyra futására valami megoldást akar találni, először is biztosnak kell lennie abban, hogy vajon Jézus élete történetileg kudarccsökkentő volt-e.

Egyes teológusok Jézus halálában – 1. „Istentől való elhagyottságot” látnak, mások ellenben azt állítják, hogy Jézus halálát nem katasztrófa-ként élte meg, hanem mint – 2. *küldetése tudatos belső következményét*. Így tudta küszöbön álló halálát, amit az üdvösségért felajánlott, egész küldetésének magába foglalni. – Vannak, akik feltételezik, hogy Jézus az erőszakos halált szívesen elfogadta, ugyanakkor hangsúlyozzák: számára a kereszthalálban az volt a legmegdöbbentőbb, hogy társai egész életének üzenetét elvették. Ebből a szempontból azt kell mondanunk, hogy – 3. *Jézus tudatában volt élete sikertelenségének, fájdalmas tényének*. Ha azonban a mi korlátozott, mégis valódi történelmi dimenzióinkban Jézus valóban megtapasztalta élete megghiúsulását – ami teljesen bűn nélküli volt és önhibáján kívül történt –, akkor ebből a kudarcélményből mint történelmi tényből bátorító, kihívó és kritikai erő árad minden kudarcba fulladó élet, minden szenvedő ember felé. Így tudjuk Jézusban mi a saját rövidlátó felfogásunkat – hogy ugyanis mit is jelent valójában a siker és a kudarccsökkentés – gyökeresen átalakítani. Ehhez azonban tudnunk kell, melyik a helyes Jézus sorsának három magyarázata közül.

Az Újszövetségből úgy tűnik, hogy az *ember-Jézus az Atya-Isten útjait nem mindig értette világosan*. Azt tapasztalta, hogy üzenetének végzetes kimenetele ellentmond az emberiséget közlő Istennek, és ezzel az ő egész élettevékenységének is. Ezt az ellentmondást Jézus teljesen rábízta az Istenre: „Atyám, legyen meg a Te akarod!” Jézusnak tehát egzisztenciálisan kellett összeegyeztetnie a kudarccsökkentés ember élményét a zsidó hit odaadó, Istenbe vetett bizalmával. Itt tehát nem arról az „önmagával való megbékélés tudatáról” (Sich-versöhntwissen) van szó, amivel egysze-

Részlet a neves teológus beszédéből, melyet 1976. szeptember 19-én mondott a Bajor Katolikus Akadémia tanulmányi napjának záróünnepségén.

rúen elfogadja, hogy az emberi élet részben kudarc, részben siker – hanem a valódi sikernek és kudarcnak egy egészen másféle értékelése kerül előtérbe.

Az „*emberi élmény*” itt már nem egy „*elmélettel*” szembesül, olyan elmélettel, amelynek nincs is alapja az élményben, hanem élmény áll élménnyel szemben: *az élet kudarcának élménye az Isten-közösség élményével. Az emberi kudarc élményét azzal, hogy ebben a kudarcban megnyilvánuljon Isten dicsőségének vallásos élménye – elméletileg összeegyeztetni képtelenség.*

Ebben az összefüggésben vizsgálva a feltámadás azt jelenti, hogy Jézus áttöri az eddig előtte rejtett, de mégis valóságos Isten-közelséget, hogy az Isten-jelenlét új formában mutatkozik meg, vagyis: a siker eddig rejtve maradt emberi kudarc formájában. A feltámadás ugyanakkor azt is jelenti, hogy sajátos keresztény feleletet adhatunk az emberélet kudarcaira. *Csakis az képes keresztény módra hinni, aki az emberi kudarcban megtapasztalja a rejtett sikernek ezt az egységét (egy-egy jól értelmezett hitélményben). Pontosabban: éppen ebben a felismerő és azonosító élményben gyökerezik a keresztény hit. E tapasztalásunk a hitre irányul, ahhoz kapcsolódik, mert az ártatlanok szenvedését, az élet kudarcát elméletileg lehetetlen az isteni megváltással és felszabadítással összeegyeztetni. Mindezt csak az önátadás hívő aktusában vagyunk képesek elfogadni.*

Az emberi szenvedéstörténetnek, a rossz problémájának, mindenekelőtt az ártatlanok szenvedésének a kérdése olyan általános emberi tapasztalat, amelynek megoldására és értelmes magyarázatára az ember mind ez ideig hiába törekedett... A kereszténység éppoly kevésbé tud magyarázatot adni, és éppoly kevésbé érti meg történelmünknek ezt a vak foltját, mint bármely más világnézet. A szenvedés és a gonosz túlbúrjándzása emberi mivoltunkban sem etikailag, sem hermeneutikailag, sem ontológiailag nem ésszerűsíthető. Megtalálható történelmünk minden szakaszában. *Az emberiség története a „szenvedés ökumenéje”.*

A kereszténység nem lehet magyarázó rendszer, a kereszténység út, „hodosz”, amint a görögök mondják. Ez azt jelenti: a *kereszténység olyan életutat nyit meg*, amelyen a kudarc elleni minden erőfeszítésünk ellenére, a szenvedés és a gonosz elleni tiltakozásunk ellenére is – egyre jobban növekszik bennünk az a tudat, hogy ami itt történik, nem a végső történés. Mindjobban megvilágosodik bennünk, hogy az embertársainkkal való gyökeres elkötelezettségünk kudarcában és sikertelenségében is jelen van a megváltó erő, még akkor is, ha a „hogyan”-t közvetlenül nem is tudjuk megérteni. A keresztény feltámadás-hitben már hazugságnak bizonyul az a benyomás, hogy Jézus személyének, üzenetének és életének kudarcba kellett fulladnia. És ugyanakkor felül kell vizsgálni pusztán emberi felfogásunkat arról, hogy tulajdonképpen mit is jelent vagy mit is jelentsen az úgynevezett valódi siker, ami igen gyakran előbb-utóbb csalásként lepleződik le. *A keresztény hit arra szólít fel, hogy törekvéseink meghíusulása és életünk minden kudarc, az akadályok, a sikertelen tapasztalatok ellenére is elkötelezzük magunkat egészen a halálig.*

A krisztusi életútban ténylegesen adott a felelet erre az egyetemes emberi problémára. A kereszténység épp ezért lehet az üdvösség egyetemes felkínálása mindenki számára. A krisztusi életutat tehát mindenkinek hirdetniünk kell, hogy mások is képesek legyenek életproblémájukat a keresztény életválasszal szembesíteni. Ebben a megfontolásban látom Jézus küldetésének egyetemességét, azét a Jézusét, akit a keresztények Istentől küldött Üdvözítőnek ismernek és vallanak meg.

(SZÉLL MARGIT fordítása)

AZ EMBERI SZENVEDÉS MISZTÉRIUMA

A szenvedés szorosan összefonódik földi életünkkel. A beteg, a szenvedő ember legtöbbször nem tudja elhallgatni fájdalmát. A fájdalom és a szenvedés sokszor könnyeket csal ki az emberek szeméből (*Cicero*). A legnehezebb az, amikor egyedül kell viselni a keresztet, amikor a terhet nincs kivel megosztani (*Seneca*). A szenvedés és a halál olyan valóság, amely mindig nyugtalanítja az embereket. A *miért* ott ágaskodik szinte minden emberben.

A szenvedés és a halál az ember természetes társa. Mindenki szenved, és meghal. Ez nem fájdalmas vaksors, mint annyian vélik. A nagy természeti csapások révén sok ártatlan ember is szenved, és meghal. Az 1980. november 23-i nagy olaszországi földrengés nemcsak testi-lelki szenvedést és halált okozott, hanem megrázta egész Itália, az egész emberiség lelkiismeretét. Felhangzott a kiáltás: hogyan engedhette ezt az Isten?

A szenvedés és az ész. Valóban, szenvedései és halála miatt az ember sokszor Istent okolja, sőt a létezését is kétségbe vonja. Nemcsak most, régen is... Már a középkor derekán, Aquinói Szent Tamás is az Isten létezésével kapcsolatos első *ellenvetésként* épp a világban tapasztalható rosszat említi: „Ha Isten létezik, semmiféle rossz nem lenne. Mivel pedig a világban megtalálható a rossz, tehát az Isten nem létezik” (*Summa Theol.* I. q. 2. a. 3. ad 1).

A szenvedés és a halál létezése – általános szóval: maga a rossz – éppen ezért botrány, skandalum, legalábbis az értelemnek. Azt mondják: hogyha a világot Isten teremtette – aki végtelenül tökéletes és szabad –, miként van művében mégis jelen a rossz? A végtelenül tökéletes Isten, a tevékenységében is végtelenül szabad Isten hogyan teremthetett olyan világot, amelyben ott a szenvedés és a halál? Miért teremtett tökéletlen és hibás világot? Más szóval: a szenvedés és a halál vajon nem az Isten tévedése és veresége?

Az Isten azonban nemcsak teremtő, hanem jóságos és gondviselő Atyánk is, aki végtelen szeretettel van fiai, az emberek iránt. A szeretet a keresztény hit központja: „Mi megismertük és hiszünk a szeretetben, amellyel az Isten szeret minket. Az Isten – szeretet” – írja Szent János evangélista (1 *Jn* 4,16). – Hogyan szerethetett minket ez a Szeretet-Isten ilyen embertelenül és kégyetlenül?

A drámai kérdések válaszára várnak. Az észről és a hittől egyaránt. A rossz motívuma nem csupán olyan probléma, amellyel az emberi értelem szembeszállhat és keresheti a megoldást. Mélyebbre nézve, ez voltaképpen *misztérium*, amit csakis az isteni kinyilatkoztatás világíthat meg, és csakis a hit tud elfogadhatóvá tenni. A szenvedés és a halál kérdésének megoldásához keresnünk kell az *ész* feleletét, de végső és határozott választ a hitben találhatunk.

A felelet nagyon bonyolult. Az értelem, az ész felől azt mondhatjuk, hogy a fizikai rossz végső gyökere teremtett voltunkban keresendő, és közvetlen oka a teremtmény működésében rejlik, legyen ez a teremtmény akár értelem nélküli, akár maga az ember. Épp ezért a fizikai rossznak nem az Isten az okozója, hanem a teremtmény, amely maga is korlátozott. A rossz nem valami *negatív lét*, amely egy *pozitív lét* ellen irányul. Nem a jónak valamiféle tagadása, hanem annak *hiánya*. Másként: a lét meg van fosztva attól, ami a java, attól, ami szükséges léte teljességéhez. Éppen ezért a rossz nem létezik „önmagában” véve, hanem a jó létével jár együtt. Nem lehet a rosszról úgy beszélni, ahogy beszélünk a jóról, mintha a rossz és a jó két egymásnak ellentétes és eredeti princípium lenne. Ez a manicheizmus és a többi dualista bölcsélet és teológia tévedése.

A jó önmagában van, amennyiben a léttel azonos. A rossz van ugyan, de nem önmagában, hanem a jó létezésében. Nem abban az értelemben, hogy az valami, hanem abban az értelemben, hogy ez olyan jó, amelyből valami hiányzik, de amelynek különben meg kellene lennie. Így a vaktság is rossz, de csakis az embernek, nem pedig a fának vagy a kőnek. De akkor hogyan eshet meg, hogy a lét megfosztatik a saját javától? Miként lehetséges a rossz? A magyarázat – mondják – a teremtmény *végességében* található. A teremtettség véges természetet jelent, vagyis határoltságot és tökéletlenséget. Egyedül az Istenben, tehát a végtelen lényben nincs és nem is lehet semmilyen korlátozottság. A teremtmény korlátozott volta nem az Istentől való, hanem éppen teremtett mivoltában rejlik. A teremtmény csakis *végesen* létezhet. Ezért alánya a rossznak, melynek végső gyökere nem a teremtő Istenben, hanem a teremtett természet állapotában kereshető.

Csak hogy, ha a rossz lehetősége végeredményben a teremtmény végességén alapul, miért van az, hogy az ember véges lény volta nemcsak a rossznak való alávetettségét jelenti, hanem valójában az is? A rossz *lehetősége* miért lesz *valódi* rosszá?

Itt jön az *első kérdés*: ez a végtelenül tökéletes és bölcs Isten nem teremthetett volna olyan világot, amelyben nincs fizikai rossz? Az első kérdésre nemleges választ kell adni. Valóban nem lehet belátni, miként volna lehetséges olyan világ, amelyből teljesen hiányzik a fizikai rossz, abban a világban, amelynek sajátossága, hogy a véges lények korlátozottak és tökéletlenek. Ám ha az Isten előre látta, hogy az általa teremtett világ alávetettik a rossznak, miért akarta megteremteni? Nem lett volna jobb, ha egyáltalában nem teremt, s megkíméli teremtményeit a szenvedéstől?

A választ erre a *második kérdésre* ott kell keresni, hogy a teremtés a maga mivoltában jó, a rossz csak részleges és esetleges benne. A *létezés* még korlátok közé szorítva is végtelenül jobb, mint a *nemlét*. Isten, amikor teremtett, a jót, vagyis a létezést akarta. Megtehetette volna, hogy semmit sem teremt, mert az Istennek, aki önmagában is végtelenül boldog, semmi szüksége sem volt a teremtményekre. De mivel ő végtelenül jó, másokat is részesíteni akart a maga létezésében és boldogságában. Az Isten azért teremt, hogy létezést, életet, örömet ajándékozzon. A teremtésben – bár valóban ott a rossz – sokkal-sokkal nagyobb mértékben jelen van a jó is. Igaz, ott a szenvedés, de mindenek felett *jelen van az öröm, a boldogság is*. Gyakran a szenvedés és a rossz elviselhetetlenül nagyra látszik, mert nem méltatjuk figyelemre, hogy a rossznál mennyivel nagyobb ajándék maga a létezés, az élet. Még korlátozottságai ellenére is! A teremtés optimista szemléletére maga a Szentírás ösztönöz, amikor a teremtés művéről szólva ezt mondja: „Látta az Isten, hogy mindaz, amit alkotott, nagyon jó volt” (Ter 1, 31).

E pontnál felmerül a *harmadik kérdés*: ha olyan világot teremtett az Isten, amelyben szükségszerűleg ott a rossz, nem tudta volna úgy megtenni, hogy a fizikai rossz ne érje el azt a borzalmas méretet, mely jelenleg is sújtja a világot? Vagy hogy legalább ne az embert verné ilyen szörnyű módon? Csakugyan, a rossz ezért válik „botránnyá” az emberi értelem előtt. Nem annyira a világ korlátozott mivolta, mint inkább a rossz és a szenvedés túlméretezett volta miatt. Nem annyira az a tény ejt kétségbe minket, hogy a rossz a lélekkel rendelkező teremtményeket gyöttri, hanem az, hogy az *embert* gyöttri, aki pedig a teremtés koronája és célja.

Ezekre az égető kérdésekre szinte lehetetlen kimerítő feleletet adni. A rossz misztériumának vannak olyan aspektusai, amelyeket nem sikerül kibogoznunk. Ám ki kell emelnünk egy ténnyt, amely lényeges ahhoz, hogy megérthessük, miért van annyi rossz a világban: ez pedig az *ember felelőssége*.

A világban lévő fizikai rossznak többnyire maga az ember az okozója. Az ember, aki sokszor sután és bután cselekszik, sokszor egyenesen gonosz akaratból. Gondoljunk például a balesetekre, vagy a váratlan incidensekre, amelyek az ember hibájából erednek. Gondoljunk a természeti csapásokra, amelyek abból származnak, hogy az ember beavatkozik a természet rendjébe, megváltoztatva egyensúlyát. Gondoljunk az előrelátás hiányára, ami gyakran bűnös következményekkel jár, és így tovább, szinte a végtelenségig. Nem beszélve a vegyszerek tömegéről, mely az élet minden forrását – a levegőt, a vizet, az élelmiszereket – mérgezi, és szerfelett rombolja az ember egészségét.

Az ipari nagyvárosok gombamód való szaporodása és terjedése civilizációnk egyik jellemzője. Ez a fő oka ama bajok egész sorának, amelyek az embert fizikailag és lelkileg gyötrik, s amelyek a családok és közösségek szétbomlásához vezetnek. Végül is a természeti csapások talán nem okoznának akkora kárt, ha az ember előrelátásának hiányához és korlátoltságához nem járulna erkölcsstelen magatartás.

És mindezekon túl ott van az ember *rosszakarata*, mely a szenvedés mérhetetlen áradatát zúdítja a történelemre. A szenvedés két legfőbb oka *az éhínség és a háború*. Az éhínség az emberi történelmet végigkíséri, mint valami baljós árnyék. Sajnos, a mai világhelyzet cseppet sem jobb a korábinál. Ellenkezőleg! A múltban ritkán fordult elő, hogy évente sok millió ember éhen pusztult volna, mint napjainkban történik, amikor 45 millió ember éhezik. De az emberiség lelkiismeretét nem rázza meg úgy, mint kellene! Holott manapság már tudjuk, hogy az éhínség nem természeti katasztrófa, az embernek felelnie kell érte! Tudjuk azt is, hogy az éhínséget le lehet győzni. Manapság megvannak az eszközeink ahhoz, hogy minden embernek biztosítsuk az élet fenntartásához szükséges feltételeket. Ha tehát még mindig pusztít az éhínség, annak az az oka, hogy az emberek nem azt teszik, amit tenniük kellene. . .

Bizonyos, hogy az emberiség számára a szenvedések, a szerencsétlenségek és a pusztulás másik fő forrása a háború. Ez aztán igazán az ember műve! Mindennél keserűbb gyümölcse az emberi gonoszságnak, hiszen eredete az önzés, az uralkodási vágy, a gazdagodás, a törtetés.

Ha tehát a világban ekkora a szenvedés és ennyi a baj – nem lehet Istent vádolni érte.

A *fizikai szenvedés* néha oly kegyetlen, oly elviselhetetlen, hogy a lélek szinte felsír: úgy érzi, nem bírja tovább. A szenvedés néha olyan súlyos és annyira lesújt minket, hogy valóságos élőhallyak leszünk tőle.

Amikor jó „formában”, jó egészségben vagyunk, egyáltalán nem tudatosul bennünk az a szoros kapcsolat, amely összefűzi testünket a lelkünkkel. Ez olyan tartós „csoda”, amely napról napra megismétlődik. A szenvedés mutatja meg igazán, kik vagyunk, amikor a test hajótörést szenved, amikor a lélek elveszti egyensúlyát. . . A szenvedésben a testem, a barátom *szempillantás alatt ellenségemmé lesz*. Irányt veszít a lelkem, ellenem szövetkezik. Harc dúl bennem élet és halál között. Ma kis háború, holnap gerilla-harc, előbb vagy utóbb agónia.

Nem mindenki reagál egyformán a szenvedésre, a váratlan balesetre. *Senki sem tudhatja előre, miként viseli el a szenvedést!* . . .

A szenvedésnek *önmagában véve* semmi értelme nincs. Tény, hogy kisebbé teszi az embert, degradálja, megcsúfítja. *Egyedül csak a szeretet adhat értelmet a szenvedésnek*. Ez teheti naggyá az embert. Mások szeretete, vagy Isten szeretete, ami egy és ugyanaz, mivel csak *egyetlen* szeretet van.

Ha van szenvedés, amelyet nehezen szokunk meg, s amellyel együtt élni a lehető legkeservesebb: az a szolgaság, a szabadság nélkülözése, amely napjainkban olyan alakot, oly sok és különböző álarcot ölt, mint még soha, noha talán sohasem vágyott az ember a szabadságra annyira, mint napjainkban. Ma nagyon divatos lett az emberi jogok hangoztatása: jog a lakásra, a munkára, a nyugdíjra. A szőlésjog, a választójog, a sztrájkjog. Jog az egészségre, a tiszta levegőre, a szennyezésmentes vízre. A nők egyenjogúsága, a fajok egyenlősége stb. Az emberben él a törekvés az egyéni és a kollektív szabadság megvalósítására. Azt kívánja, hogy személyként, és ne tárgyként vagy robotgépként bánjanak vele.

A szenvedés és a hit. Ha Isten a világban lévő fizikai és erkölcsi rossznak nem oka, mindamellet olyan világot teremtett, amelyben ekkora méretekben mégis jelen van a rossz – miért tette ezt?! A világ, amelyet Isten teremtett, nem az egyetlen lehetséges világ. Mást is választhatott volna, de nem tette. Vajon miért?

Erre a kérdésre nem adhatunk biztos feleletet, mert nem ismerjük Isten cselekvésének és gondolatának titokzatos mélységét. A Szentírás unos-untalan ismétli, hogy az ember nem képes kifürkészni az Isten nagy csodáit (*Sir* 18,5), nem képes ismerni az Úr gondolatát (*Iz* 40,13). Szent

Pál is így kiált fel: „Mekkora a mélysége az Isten gazdagságának, bölcsességének és tudásának! Mennyire megfoghatatlanok az Ő ítéletei és felkutathatatlanok az Ő útjai!” (Róm 11,33).

Tudjuk tehát, hogy Isten végtelenül bölcs és jó, és hogy mindaz, amit véghezvisz, teremtményei, végső soron az ember javára teszi. Ha tehát olyan világot teremtett, amelyben fizikai rossz is van, azt egészen biztosan az ember javára tette.

Nem tudjuk megérteni, miként lehetséges ez. Ellenkezőleg, be kell vallanunk, hogy a baj és a rossz roppant terhe szinte agyonnyom bennünket. Kísértésben vagyunk, mert képtelennek véljük világunkat és abszurdnak egész létünket. *Albert Camus* is hirdette a világ abszurditását, azét a világot, amelyben a baj korlátlanul uralkodik. Mindezt pusztán azért, hogy az ember kénytelen legyen bátran elfogadni az abszurditást, ahelyett, hogy legyőzné. De elfogadhatja-e az ember az abszurdot? Sokan vannak, akik valóban nem is fogadják el, és fellázadnak ellene. Egyesek káromkodással, mások pedig Istennek szegeznek vádlón a kérdést: miért van ez így?

Szorongató kérdéseinkre a tiszta ész síkján nincs megnyugtató válasz. Mondhatjuk, hogy *a szenvedésnek van pozitív funkciója is*, mert a nehézségekre vagy a veszélyekre figyelmezteti szervezetünket, értelmünket, s arra készítet, hogy idejében meneküljünk, megoldást vagy gyógyírt keressünk. Azti is megérthetjük, hogy a történelem minden nagy kultúrája voltaképp az ember felelete a szenvedés és a halál kihívására. Ha az ember a maga életútján nem találkozott volna nehézséggel, szenvedéssel és veszéllyel, talán semmi nagyot és szépet nem valósíthatott volna meg.

Az emberi civilizáció története lényegében az ember gigantikus küzdelme a szenvedés és a halál legyőzésére. Egyedül az ember az, aki szenvedett – és aki bátran elfogadta a szenvedést anélkül, hogy összeroppant volna annak súlya alatt.

Szenvedni és sírni annyi, mint élni (*Dosztojevszkij*). – A szenvedés az emberek nagy tanító-mestere. Leheléte alatt fejlődik az élet (*Marie von Ebner Eschenbach*). – Aki nem tud szenvedni, annak nincs is nagy szíve (*Fénelon*). – Aki nem szenvedett, nem tud semmit. Sem jót, sem rosszat. Nem ismeri sem az embereket, sem önmagát (*Fénelon*). – A fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze (*Arany*).

Az ilyen megfontolások bizonyosan értékesek, ám keveset mondanak annak az embernek, aki valamilyen gyógyíthatatlan bajban szenved; az édesanyának, aki fiát elveszítette, vagy látja meghalni anélkül, hogy segíteni tudna rajta; a fiatalnak, aki maga előtt olyan életet lát, amely szenvedéssel és megaláztatással van tele. A baj – az ő baja. A szenvedés érthetetlen valóság marad: botrányos, sőt abszurd is.

A baj mindenképpen korlát. Olyan fal, amelynek az emberi értelem mindaddig hasztalanul ütődik neki, míg végül fel nem emelkedik a hit síkjára. Épp ezért szükséges a baj abszurditásától – ami az emberben botránkozást, felháborodást és csak lázadást vált ki – áttérni a *baj misztériumára*. A hívőt annak elfogadására indítja, hogy a szenvedésen és a halálon keresztül Isten működik az ember megváltásán. *A bajt Isten nem okozza és nem akarja*: az ő végtelen jóságában és gondviselésében a szenvedések az ember javára és üdvösségére szolgálnak. Az Isten nem kíván gyönyörködni az ember szenvedésében.

Miként történik mindez? Az ember nem képes megérteni. E titok mélységébe csak a hit világíthat bele. Hisszük, hogy Isten a szenvedéssel is javunkat akarja, és leborulunk csendben a titka előtt. Ugyanígy tett Jób is, miután elsírta Istennek a maga töprengő gyötrelmeit a szenvedések miatt: „És felelte Jób az Úrnak és mondta: Tudom, hogy mindent megtehetsz és hogy egy gondolat sincs rejtve előtted. Ki az, aki a gondviselést elhomályosítja értelem nélkül? Valóban balgán beszéltem olyanról, ami tudásomat messze meghaladja!... Korholom tehát önmagamat, bánom bűneimet porban és hamuban!” (*Jób* 42,1–6).

A Bibliában a fizikai bajok sokszor úgy jelennek meg, mint az emberek *bűneiért* járó isteni büntetések. De a büntetéseket úgy tárgyalja, hogy azok egyrészt a bűn gyümölcsei, s ezért a baj önmagától bűnhődik, önmagában nyeri el büntetését és jutalmát is, másrészt ösztökél a felismerésre, a visszatérésre Istenhez (*Oz* 2,8 köv.). Isten azért büntet, hogy üdvözítsen. Másutt a Szentírás a szenvedés *nevelői* értékét emeli ki. Az élet próbáin át az Isten megjavítja az embereket, „mint az ember oktatja fiát” (*MTörv* 8,5). „Gondoljuk meg inkább és higgyük el, hogy bűneink-

hez képest az Úrnak ezek az ostorcsapásai csak igen csekély büntetések, amelyek minket csak javulásra ösztönöznek és nem megsemmisítésünkre jöttek ránk” (Jud 8,27). Ezek a hűség próbatételei: „megvizsgáltál minket tűzzel, mint megvizsgálják az ezüstöt” (Zsolt 65,10).

Végül a Szentírás szerint az emberi szenvedésnek van közbenjáró és *megszabadító* értéke is. Isten a jók és ártatlanok szenvedését felhasználja, hogy megmentse a bűnösöket. Így tett Jahve Szolgája is: „fájdalmainkat ő viselte”, az „Istentől megvert”, aki így lett „a fájdalmak embere, a betegség ismerője”, az ő szenvedésével és halálával „sokakat megigazultá tesz”. „Életét bűnért való áldozatul adta, a mi bűneinkért töretett össze. A mi békességünkért van rajta fenyíték, és az ő kék foltjai által gyógyultunk meg” (Iz 53,4-6).

A szenvedés és a halál az ember történelmi sorsát mutatja. A helyzet más lenne, ha az ember nem követett volna el bűnt, ahogy Szent Pál jelzi: „Amint a bűn egy ember által jött be a világba, és a bűn által a halál, s így a halál átment minden emberre, mert mindenki vétkezett” (Róm 5,12). Az ember alávetett a szenvedésnek és a halálnak. Isten azonban az ember segítségére sietett. Jézus személyében magára vette a világ bűneit. Ezért szállt alá a megtestesülés által, hogy gyökereig kiirtsa a bajt. Jézus a szenvedést és a halált – a bűn következményeit – magára vette, hogy az embert megszabadítsa azok bénító hatalmától. *Egyedül Jézus személyében és életében derül teljes fény az emberi szenvedés és halál misztériumára.*

Ily módon az Isten a szenvedő és a halállal eljegyzett embernek társa és barátja lett. De míg az ember saját bűne miatt szenved, maga Krisztus ártatlanul szenved és hal meg. Nem a saját bűnéért, hanem a mások bűneiért. Szívvel és halálával az ártatlan Jézus megváltotta a bűnös ember szenvedését és halálát. Ez nem jelenti azt, hogy szenvedésével és halálával az Isten Fia megszüntette az ember szenvedését és halálát. Pusztán csak azt jelenti, hogy „megváltotta”, vagyis a szenvedést az üdvösség és a megváltás eszközévé tette, és ez a jele annak, hogy az Isten győzelmet aratott a halálon. A bűnt legyőzte, az embert megváltotta és üdvözítette.

Egyedül

*Évek szélsőpört udvarán
elüldögél a ház előtt
s várja haza a holtakat,
kiket idő és fű benőtt.*

*Küszöbén vályogszag hasal,
rövid éjeit őrzi rég.
Gyorsan gördülő könny után
szeméhez kapja kézfejét.*

*Fakó kendőjén igazit,
most már senkit sem vár haza –
nyárfáján fészket rak a nap
széllel kötözött madara.*

KATONA JUDIT

ELLEN GOULD WHITE

AZ IGAZI BŰNBÁNAT

(Az 51. zsoltár)

A bűnbánat a bűn feletti bánkódást és az attól való elfordulást jelenti. Mindaddig nem hagyunk fel vétkeinkkel, amíg azok átkos voltát fel nem ismerjük. Életünkben akkor történhet csak valódi változás, ha teljes szívvel elfordulunk a bűntől.

Sokan ma is félreértik a bűnbánat igazi lényegét. Sokan szomorkodnak vétkeik miatt, külsőleg javulást is mutatnak, mert félnek a bűn következményeitől. Ez azonban nem az Isten akaratának megfelelő bűnbánat. Ezek inkább a szenvedéseket fájlalják, nem magát a bűnt. Így panaszkodott és jajgatott Ézsau is, midőn látta, hogy elsőszülöttségi jogát örökre elvesztette. Bálám is beismer-te bűnét, midőn Isten angyala kivont karddal állott útjában, mert életéért reszketett. Mégsem láthatjuk bennük az igazi bűnbánatot, a megtérést, az életelv megváltozását és a bűntől való irtó-zást. Miután Júdás Iskariotes, Urát és Mesterét elárulta, így kiáltott fel: „Vétkeztem, hogy el-árultam az ártatlan vért” (Mt 27,4).

Ezt a bűnbeismerést azonban csak a rá várakozó rettenetes kárhozát tudata és a végítélettől való rettegés csikarta ki belőle. Bűnének következményei félelemmel töltötték el, azonban arról nem olvashatunk, hogy szívettépő szomorúsággal bánkódott volna azon, amiért Isten ártatlan Fiát elárulta és Izrael Szentjét megtagadta. A fáraó is beismer-te bűneit, amíg Isten fenyítő vesz-szeje alatt szenvedett, de csak azért, hogy a további büntetést elkerülje, mihelyt azonban meg-szűntek a csapások, azonnal tovább dacolt Istennel. Ezek az emberek fájlalták ugyan a bűn kö-vetkezményeit, de nem bánkódtak a bűn felett.

Ha azonban a szív enged a Szentlélek befolyásának, akkor a lelkiismeret feléled: a bűnös fel-ismeri Isten törvényének mélységét és szentségét, amely Isten kormányzásának alapja a menny-ben és a földön. Az a világosság, „mely megvilágosít minden embert” (Jn 1,9), bevilágít a lélek ti-tokzatos kamráiba és a sötétség elrejtett dolgait nyilvánvalóvá teszi. Meggyőződés lesz úrrá szí-vén, lelkén. A bűnös egyrészt megérti Isten igazságosságát és rettegéssel gondol arra, hogy egy-kor bűnösen és tisztátalanul kell majd megjelennie a szívek vizsgálóbírája előtt. Másrészt látja Isten szeretetét, a megszentelt élet szépségét, a lelki tisztaság örömét, vágyódik a megtisztulás után, és szeretné a mennely való összekötését helyreállítani.

Dávid imája, melyet bűnbeesése után mondott, megismerteti velünk a bűn feletti őszinte szo-morúság lényegét. Nem látjuk, hogy bűneit elfedezi, mentegeti, vagy a fenyegető ítélet elől mene-külni igyekezett volna. Dávid látta bűneinek nagyságát, a lelkén tapadó szennyet és átérezte vét-keinek terhét. Nemcsak bűnbocsánatért, hanem szívének megtisztításáért is könyörgött. A szent-ség öröme és az Istennel való közösség visszaállítása után vágyakozott. Lelke érzelmeit azért ilyen szavakban fejezte ki:

„Boldog az, akinek hamissága megbocsáttatott, s vétké elfedeztetett.” – „Boldog ember az, akinek az Úr bünt nem tulajdonít és lelkében csalárdság nincsen.” – „Könyörülj rajtam én Iste-nem a te kegyelmességed szerint; irgalmasságnak sokasága szerint töröld el az én bűneimet!” – „Egészen moss ki engemet az én álnokságomból és az én vétkeimből tisztíts ki engemet.” – „Mert ismerem az én bűneimet, és az én vétkem szüntelen előttem forog.” – „Tisztíts meg en-

Dávid király bűnbánó (s a latin liturgia nyomán „Miserere” néven az európai művészetben is sokszor földolgozásra talált) zsoltárának megragadó elemzése a szerző STEPS TO CHRIST (Krisztushoz vezető út, 1892) című művéből származik. – E. G. White (1827–1915) egyik legjelentékenyebb alakja a múlt századi ún. utóreformációs mozgalmaknak. Metodista környezetből származva, őt is megérintette az 1840-es években W. Millernek az Amerikai Egyesült Államok különböző városaiban tartott előadásorozata, mely Krisztus második eljövételének közelségére irányította a hívek figyelmét. Családjával együtt adventista hitre tért, s férjével egyetemben ennek az egyháznak máig is nagy tiszteletben álló tagjává lett, folyóiratok alapítója, több jelentős, s nálunk is hatást gyakorló könyv szerzője. A KRISZTUSHOZ VEZETŐ ÚT első magyar fordítását például Szalay József (1855–1917) nagybecskereki református lelkész készítette el 1894-ben. Az azóta csaknem tucatnyi kiadást megért műből vett részletünk az első szövegműködést követi, csekély stiláris változtatásokkal.

gem izsóppal és tiszta leszek; moss meg engemet és fehérebb leszek a hónál.” – „Tiszta szívet teremts bennem, ó, Isten, és az erős lelket újítsd meg bennem!” – „Ne vess el engem a te orcád elől, és a te szent lelkedet ne vedd el tőlem.” – „Add vissza nékem a te szabadításodnak örömét és az engedelmisség lelkével támogass engem.” – „Szabadíts meg engemet a vérontástól, ó, Isten, szabadításomnak Istene! Hogy harsogja nyelvem a te igazságodat.” (Zsolt 32,1-2.; 51,3-5-9-12-14-16)

Az ilyen bűnbánat felette áll saját erőnknek: egyedül Krisztus által érhető el, aki felment a magasságba és ajándékokat adott az embereknek.

Éppen ebben a tekintetben tévednek sokan, és ezért nem nyerik el azt a segítséget, amelyet Krisztus nekik adni kíván. Úgy vélekednek, hogy addig nem mehetnek Jézushoz, amíg bűnvallo-mást nem tettek, és hogy épp a bűnbánat egyengeti a bűnbocsánat útját. És tényleg igaz, hogy a bűnbánatnak meg kell előznie a bűnbocsánatot: hiszen csak a töredelmes, összetört szív érzi, hogy Megváltóra szüksége van. De vajon várakoznia kell-e a bűnösnek addig, míg levezekelt, hogy Jézushoz mehessen? Vajon a teendő töredelem akadályt képezzen-e a bűnös és az Üdvözítő között?

A Biblia sehol sem tanítja, hogy a bűnösnek előbb vezekelnie kell, mielőtt Jézus hívó szavát követhetné: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterhelttetek és én megnyugosztalak titeket” (Mt 11,28). Egyedül a Krisztusból kiáradó megváltó erő vezethet bennünket igazi bűnbánathoz. Péter ezt a gondolatot a következő szavakkal fejezte ki az izraeliták előtt: „Ezt az Isten fejedelemmé és megtartóvá emelte jobbjával, hogy adjon Izraelnek bűnbána-tot és bűnőknek bocsánatot” (ApCsel 5,31). Miként Krisztus Lelke nélkül, aki lelkiismeretünket fölébreszti, nincs őszinte bűnbánat, Krisztus nélkül nincs bűnbocsánat sem.

Krisztus a forrása minden igaz szándéknak. Csakis ő tud szívünkbe a bűn ellen gyűlöletet plántálni. Ha igazság és tisztaság után vágyakozunk, ha bűnös voltunknak tudatára ébredünk, ez mind világos bizonyítéka annak, hogy a Szentlélek hat a szívünkre.

Jézus mondotta: „Ha felemeltem a földről, mindeneket magamhoz vonzok” (Jn 12,32). A bűnösnek Krisztust mint Megváltót kell megismernie, aki a világ bűneiért életét áldozta fel. Ha Isten Bárányát a Golgota keresztfjén szemléljük, kibontakozik előttünk a megváltás titka, és Isten szeretete bűnbánatra vezet bennünket. Krisztus szenvedése és halála által a bűnösökhöz való felfoghatatlan szeretetéről tett bizonyosságot; amiközben a bűnös szemléli ezt a szeretetet, szí-ve meglágyul: lelkében megindul és összetörik.

Igaz, hogy az emberek néha szegyeλλik bűnös útjaikat, s hogy néhány gonosz szokást elhagy-nak, még mielőtt tudatában lennének annak, hogy Krisztus szeretetével magához vonja őket. Ha pedig javulni igyekeznek, komolyan vágyakozva tiszta életre, akkor erre egyedül Krisztus ereje készíti őket. Olyan befolyás, melynek még nincsenek tudatában, munkálkodik szívükön, lelkiis-meretük felébred és külső életmódjuk átalakul. S midőn Krisztus vonzza őket, hogy keresztfjére tekintsenek, hogy szemléljék őt, akit bűneik juttattak a keresztfára, akkor követni kezdik lelkiis-meretük intő szavát. Nyilvánvaló lesz előttük életük bűnös volta és szívük macakcsága. Krisztus igazsága megvilágosítja értelmüket, és így kiáltanak fel: „Vajon mi is a bűn, hogy zsákmányának megváltásáért ily nagy áldozatot kíván?! Vajon minderre a szeretetre, szenvedésre és megalázta-tásra szükség volt-e, hogy el ne vesszünk, hanem örök életet nyerjünk?”

A bűnös ellenállhat ennek a szeretetnek, vonakodhat Krisztushoz közelebb jutni: de ha nem ellenkezik, meg is érkezik végül Krisztushoz. Ha a bűnös megismeri Isten üdvtervét, akkor a ke-reszt tövéhez borul és komolyan megbánja bűneit, amelyek Isten hűséges Fiának szenvedéseit okozták.

Ugyanaz az isteni erő, mely a természetet uralja, hat az emberi szívekre is: kimondhatatlan vá-gyattal ébreszt bennünk olyasvalami után, amink nincs. E világ kincsei nem elégítik ki vágyainkat. Isten Lelke munkálkodik bennünk, hogy oly javakért törekedjünk, amelyek lelkünknek békét és nyugalmat nyújthatnak. Ezek: a Krisztussal való közösség, az életszentség öröme. Az Üdvözítő látható és láthatatlan befolyásával folytonosan munkálja az emberi lelket, hogy azt a bűnnek ki nem elégítő örömeitől elvonja és a végtelen öröm forrásához juttassa, amelyet benne nyerhet. Az isteni üzenet mindazokhoz szól, akik keresik az élet vizét. „Es aki szomjúhozik, jöjjön el, és aki akarja, vegye az élet vizét ingyen” (Jel 22,17).

Ti, akik teljes szívetekből jobb után vágyakoztok, mint amit a világ nyújthat, ismerjétek fel eb-

ben a vágyban Isten hívó szavát! Imádkoztatok igaz bűnbánatért és kérjétek, hogy Krisztus az ő végtelen szeretetében és tisztaságában nyilatkoztassa ki azt nektek. Üdvözítőnk élete tökéletes példája az isteni törvény alapelveinek: az Isten és ember iránti szeretetnek. Jóságban és önzetlen szeretetben telt el élete. Csak ha órá nézünk, csak ha Megváltónk isteni fénye sugárzik ránk, ismerjük be igazán szívünk bűnös voltát.

Lehet, hogy Nikodémushoz hasonlóan mi is azzal áltatjuk magunkat, hogy erkölcsös és szennytelen életmódot folytattunk, s azt hisszük, nem szükséges Isten előtt közönséges bűnösökhöz hasonlóan megalázkodnunk. De ha Krisztus bevilágít lelkünkbe, felismerjük szívünk bűnös voltát, önző szándékainkat és Isten iránti ellenségeskedésünket, melyek életünk minden egyes cselekedetét beszennyezték. Akkor tudatára jutunk annak, hogy minden igazságunk olyan, mint a szennyes ruha (Iz 46,5), hogy egyedül Krisztus vére az, amely megtisztít bennünket összes bűneinktől és amely szívünket az ő képmására újíthatja meg.

Isten dicsőségének egyetlen sugara, Krisztus tisztaságának egyetlen visszfénye, amely lelkünkön áthatol, kimutat minden szennyes foltot és feltárja jellemünk fogyatékoságát és elfajulását. Feltűnteti hibáinkat és gyengeségeinket, szentségtelen kívánságainkat és vágyainkat, szívünk hűtlenségét és ajkunk tisztátlanságát. Napfényre kerül a bűnös, hűtlensége, hogy áthágta Isten szent törvényét. Isten Lelkének intő befolyása megtöri büszkeségét és megalázza. A bűnös megutálja önmagát, ha Krisztus szepőlten, tiszta jellemét szemléli.

Midőn Dániel próféta látta Isten dicsőségét, mely a mennyei küldöttet körülvette, saját gyengeségének és tökéletlenségének érzete leigázta őt. Azt, hogy milyen hatással volt rá ez a csodálatos jelenet, a következő szavakkal írja le: „És én egyedül hagyattam és látám ezt a nagy látomást és semmi erő sem marada bennem, és orcám eltorzula és oda lőn minden erőm” (Dán 10,8). Az ily módon érintett szív meggyűlöli az önzést, az önimádást és Krisztus igazságának segítségével olyan szívbeli tisztaságra törekszik, mely Isten törvényeivel és Krisztus jellemével összhangban van.

Pál apostol mondja: „A törvénybeli igazság tekintetében feddhetetlen voltam” (Fil 3,6), amennyire természetesen külső cselekedetek tekintetbe jöhettek. Mikor azonban a törvény lelki jellegét és benső jelentőségét is megértette, tudatára ébredt bűnös voltának. A törvény betűit tekintve, ahogy ezt az emberek általában teszik, az apostol tartózkodott a bűntől, midőn viszont bepillantott a törvény szent tanításainak mélységébe és önmagát is meglátta úgy, ahogy Isten ismerte őt, mélyen megalázkodott és beismerte bűneit. „Én pedig éltem régen a törvény nélkül: de ama parancsolatnak eljövételével felelevenedék a bűn, én pedig meghalék” (Róm 7,9–10). Midőn a törvény lelki lényegét helyesen felismerte, a bűn valódi félelmeiségében mutatkozott előtte és büszkesége eltűnt.

Isten nem tekint minden bűnt egyenlően nagyoknak: hanem fokozatuk szerint, miként az emberek is, megkülönbözteti azokat. Ha valamely bűn mégoly jelentéktelennek látszik is az emberek szemében, Isten szemében egyetlenegy sem csekély. Az emberi ítélet tökéletlen és részrehajló: Isten azonban a valóságnak megfelelően mérlegeli a dolgokat. Az iszákost például megvetik és azt mondják, hogy bűnei kizárják a mennyből. Milyen sokszor dorgálás nélkül hagyjuk azonban a büszkeséget, önzést, kapzsiságot és irigységet. Holott Isten szemében ezek a bűnök különösen bántóak, mert ezek a legélesebb ellentétben állanak irgalmas jellemével és azzal az önzetlen szeretettel, amely az el nem bukkott világ léggömbje. Aki durva bűnbe esett, érzi annak gyalázatát és szégyenét, és érzi, hogy Krisztus kegyelmére szorul: de a képmutató farizeus semmi szükségét nem érzi és elzárja szívét azok elől a végtelen áldások elől, melyeket egyedül Krisztus adhat.

A szegény vámszedő, aki így imádkozott: „Isten, légy irgalmas nekem bűnösnek” (Lk 18,13), nagyon gonosznak tekintette magát, és mások szintén ily színben látták, de beismerte hibáját és ínségét; bűneinek meg gyalázatának terhét Isten elé vitte és bocsánatért esedezett. Szíve tárva volt, hogy Isten lelke elvégezhesse benne kegyelmi munkáját és megszabadítsa a bűn hatalmától. A büszke és öngazult farizeus imája ellenben azt mutatta, hogy szíve zárva volt a Szentlélek befolyása előtt. Miután Istentől eltávolodott, fogalma sem volt arról, hogy az isteni tökéletességhez és szentséghez viszonyítva, milyen szennyes volt a saját jelleme. Mivel semmi szükségét nem érzett, nem is nyert el semmit.

Ha látjuk bűnösségünket, egyetlen percet se várjunk, hogy magunkat megjavítsuk. Sokan azt gondolják, nem elég jók ahhoz, hogy Krisztushoz menjenek. De: vajon saját erődből megjavul-

hatsz-e? „Elváltoztathatja-e bőrét a szarcsen és a párdac az ő foltosságát?” (Jer 13,23). Saját erőnkől ezen a téren semmit sem érhetünk el. Amint vagyunk, úgy kell Krisztushoz mennünk.

Rettenetesen csalódnak azonban azok, akik úgy hiszik, hogy Isten, végtelen szeretetében és irgalmában olyanokat is üdvözít, akik kegyelmét visszautasítják. Csakis a keresztfényében ismerhetjük fel a bűn iszonyatos voltát. Emberek, akik azt állítják, hogy Isten kegyelme nagyobb annál, semhogy a bűnöst kitaszítsa, tekintsenek fel a Golgotára. Az emberiség megváltásának más módja nem volt: a keresztfán bemutatott áldozat nélkül az emberiség sohasem szabadulhatott volna meg a bűnnek beszenyvező hatalmától és soha többé nem léphetett volna a szent lényekkel közösségbe. Enélkül nem válhattak volna a lelki élet részeseivé sem. Ezért vette Krisztus magára az engedetlenek bűnét és szenvedett helyettük. Isten Fiának szeretete, szenvedése és halála bizonyítja a bűn rettenetes nagyságát: megértetik velünk, hogy nincs más menekvés a bűn hatalmától és nincs más reményünk, csak ha Krisztusnak engedelmeskedünk.

A meg nem tért emberek néha azzal mentegetik magukat, hogy Krisztus állítólagos követőiről így nyilatkoznak: „Én is vagyok olyan jó, mint ők.” „Az ő életük sem önmegtadóbb, becsületesebb, mértékletesebb, mint az enyém. Ők is úgy szeretik a világ élvezeteit és örömeit, mint én.” Ily módon mások hibáival mentik saját bűneiket, mulasztásaikat. Ámde mások bűnei és fogyatékosságai senkit sem mentenek fel, mert az Úr nem tévelygő, emberi mintaképet adott nekünk. Isten tökéletes Fia adott nekünk mintaképpül, és azok, akik a hitvalló keresztények hibái és gyengeségei miatt panaszkodnak, mutassanak maguk jobb életet, nemesebb példát. Ha olyan jól tudják, hogy az igazi kereszténynek milyennek kellene lennie, nem nagyobb-e ezáltal saját bűnük? Tudják, hogy mi a helyes, de mégsem követik. Őrizkedjete a hosszas habozástól! Ne halasszátok el a bűneitekből való megtérést, hanem keressétek Jézust, a szív tisztaságát! Ebben a tekintetben ezrek, tízezrek hibáztak, helyre nem hozhatóan, örök veszítükre. Nem akarok sokat beszélni az emberi élet rövidségéről és bizonytalanságáról, de van egy borzalmas veszedelem – oly veszedelem, melyet sokan sajnos nem értenek meg –, ha késlekedünk a Szentlélek szavára hallgatni és inkább tovább folytatjuk a bűnös életet. Mert valóságban, a halogatás ezt jelenti. A legkisebb bűn elkövetése is azzal a veszedelemmel járhat, hogy az örök üdvösséget elveszítjük miatta. Amit nem győzünk le, az bennünket győz le és megsemmisülésünket idézi elő.

Ádám és Éva azzal igyekeztek lelkiismeretüket megnyugtanni, hogy olyan csekély dolog, mint enni a tiltott fa gyümölcséből, nem vonhat olyan rettenetes következményeket maga után, mint aminőket Isten kijelentett. Ez a jelentéktelennek látszó dolog azonban Isten megváltozhatatlan, szent törvényének áthágása volt: elválasztotta az embert Istentől és rázúdította a világra a halál és a kimondhatatlan nyomorúság áradatát. Évezredekig állandóan fájdalom és jajkiáltás szállt fel a földről: az ember engedetlensége folytán az egész teremtés nyögött és sóhajtozott. Maga a menny is megérezte ennek az istenellenes lázadásnak a hatását. A Golgota képezi emlékkövét annak a csodálatos engesztelő áldozatnak, amelyet megkövetelt az isteni törvény áthágása. Ne tekintsük a bűnt soha csekély és jelentéktelen dolognak!

A parancsolatok minden egyes áthágása, Krisztus kegyelmének megvetése és elhanyagolása, következményeikben visszahatnak ránk: megkeményítik szívünket, meggyengítik akaratunkat, elhomályosítják értelmünket és nemcsak hajlamunk, hanem képességünk is csökken, hogy a Szentlélek szeretettel hívó szavát kövessük.

Sokan azzal a gondolattal akarják megnyugtanni felébredt lelkiismeretüket, hogy gonosz útjait akár bárkikor megváltoztathatják. Úgy vélik, a kegyelmi meghívást nem kell olyan komolyan venni, hiszen az újból és újból figyelmezteti őket. Azt hiszik, hogy habár a kegyelem Lelkét megvetették és a Sátán oldalára állottak, elégséges, ha a végső pillanatban megváltoztatják életüket. De ezt nem olyan könnyű megtenni. Egész élettapasztalatuk és nevelésük jellemüket úgy átalakították, többé aligha támad az a kívánságuk, hogy Krisztushoz hasonlókká legyenek.

Egyetlen rossz jellemvonás vagy bűnös kívánság, amelyet hosszú időn át ápolunk, közömbös tehet bennünket az evangélium minden erejével, befolyásával szemben. Minden bűnös élvezet elidegeníti a lelket Istentől. Az az ember, aki az isteni igazságok irányában hihetetlen macacsságot és közömbösséget mutat, csak azt fogja majd aratni, amit vetett. Az egész Bibliában nem találunk komolyabb figyelmeztetést a bűnnel való játék ellen, mint azt, hogy a bűnös „saját bűnének köteleivel kötöttetik meg” (Péld 5,22).

Krisztus mindig kész bennünket bűneinktől megszabadítani, de akaratumat sohasem kényseríti. Ám, ha állandó vétkezés folytán akaratumat teljesen a gonosz felé hajlik, ha nem vágyunk újból szabaddá lenni és nem akarjuk elfogadni Isten kegyelmét – vajon mit tehet még érettünk? Ha Isten szeretetét makacsul visszautasítjuk, önmagunk vagyunk kárhozatumat okozói. „Íme itt a kellemetes idő, íme itt az üdvösség napja” (2Kor 6,2). „Ma ha az ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek szíveteket” (Zsid 3,7–8).

„Mert az ember azt nézi, ami szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van” (1Sám 16,7). – Az emberi szívet, amelyben váltakozik az öröm és fájdalom, azt a tévelygő és szeszélyes szívet, amely oly sok tisztátalanságnak és képmutatásnak tanyája: Isten jól ismeri. Indokait, céljait és szándékait. Menjetez őhozzá a ti szennyes, tisztátalan szívetekkel, tárjátok ki azt az ő mindent látó szeme előtt és kiáltatok fel a zsoltáriróval: „Vizsgálj meg engem, ó, Isten, és ismerd meg szívemet! Próbálj meg engem, és ismerd meg gondolataimat! És lásd meg, ha van-e nálam a gonoszságnak valamely útja, és vezérelj engem az örökkévalóság útján!” (Zsolt 139,23–24).

Olvassátok és kutassátok imával a Szentírást! Ez megmutatja nektez Isten törvényében és Krisztus életében annak az életszentségnek a fenséges alapelveit, amelyek nélkül senki sem láthatja meg az Urat (Zsid 12,14). Meggyőz bennetez bűneitekről, és a megváltás útját is kijelenti nektez. Kövessétez, mert általa Isten szól hozzátok! Ne adjátok fel kétségbeesetten a küzdelmet, ha bűneitez nagyságát és valódi állapototokat felismeritez. Krisztus azért jött a világra, hogy a bűnösöket megmentse. Nem mi engeszteljük ki Istent, hanem – túláradó szeretetével – Isten volt az, aki Krisztusban „megbékéltette magával a világot” (2Kor 5,19). A legbensőbb szeretettel fáradozik, hogy eltévelyedet gyermekeinek szívet megnyerje. Földi szülők nem lehetnek olyan türelmesek, elnézők gyermekeik hibái és gyengéi iránt, mint amilyen gyengéden vonja Isten azokat, akiket megmenteni kíván. Senki sem tudott volna bensőségesebben hatni a bűnösre. Emberi ajkáról még sohasem hangzottak el olyan könyörgések a bűnösökért, mint az övéről.

Ha Sátán azt súgja is nektez, hogy igen, bűnösök vagytok, tekintsetek föl Megváltótokra és beszéljetez érdemeiről, segítséget egyedül az ő világosságában lelhettek. Ismerjetez be bűneiteket, de kiáltatok a gonosz felé: „Igaz beszéd ez és teljes elfogadásra méltó, hogy Jézus Krisztus azért jött a világra, hogy megtartsa a bűnösöket” (1Tim 1,15), s hogy e kimondhatatlan szeretet által ti is megmenekülhetetez. Jézus kérdést intézett Simonhoz, két adósra nézve. Az egyik kisebb, a másik pedig nagyobb összeggel tartozott urának: de az mindkettőnek elégedte az adósságot. Jézus megkérdezte Simont, vajon a két adós közül melyik szereti jobban urát? Simon így felelt: „Azt gondolom, az, akinek többet engedett el” (Lk 7,43). Mindnyájan súlyosan vétkeztünk, de Krisztus azért halt meg, hogy bűnbocsátatban részesüljünk. Áldozatának érdemei elégségesek arra, hogy az Atyának bemutatassa. Kiknek legtöbbet bocsátott meg, azok legjobban fogják őt szeretni, s azok állanak legközelebb trónjához, hogy végtelen szeretetéért és áldozatáért magasztalják és dicsőítsék. Aki felismeri Isten szeretetét, igazán megérti a bűn nagyságát és horderejét. Ha Megmentőnknek felénk nyújtott kezére tekintünk, ha megértünk valamit annak a végtelen áldozatnak nagyságából, amelyet Krisztus érettünk bemutatott, akkor szívünk a szeretet, a hála érzelmeiben fog felolvadni.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszélünk meg, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadóórak: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

KERESZTURY DEZSŐ VERSEI

Ki?!

Mert nem szóval szól, ugyan merre, hol lehet, s ki hát, hogyan is tudhatnám ki? látomás, jel, értelmi, érzéstáji sugárzás, mely mindenén áthatol? –

belémnevelték, ahogy Ég, Pokol angyalát, ördögét elhittem tanítványi áhítattal: így idézték szolgálai; s átéltem: kell egy pásztor, egy akol,

egy erő; jóban, inségben megóvott a rosszabttól: biztos, szüksége volt rám, próbára tett, lesújtott, égbe rántott;

génjeimben hat, mint parancsoló sok impulzus, fölgyűlvén századok sorján? – vagy igéi egymást faló talányok?

Tapasztalat

Hány neved volt s lesz: megtagadnak, bizonyosságul, hogy mégis az vagy és ott vagy mindennek az alján;

míg ember él, feléd visz útja, kiüzöd s visszahívod újra, megöletvén és föltámadván.

Van, hogy úgy látszik: abbahagyta, gazdátlan törvény, akarat, nagy hajdani fény: rég kialudtál;

nincs szakáll, nem vagy ember mása: forrásunk, sirunk vak sors ássa; – s ott sejtünk minden keresztútnál.

HETÉNYI VARGA KÁROLY

BENKŐ ISTVÁN, A DACHAUI FOGOLY

Magyarországról 1944 végéig – az eddig feltárt adatok szerint – legalább tizenöt egyházi személyt hurcoltak megsemmisítő táborba. Közülük tizenhárom Dachauban kerültek, egy premontrei szerzetest, Horváth Antalt Bécsig szállítottak, egy református lelkész pedig, Nagy Kornél Dunaalmásról, a hasslachi táborban pusztult el. Kettejüknek még a neve sem fordul elő a különböző táborok összesített névsorában. A nemzetközi statisztikák kimutatásai szerint a Dachauban raboskodó magyar papok száma mindössze három. Az eltérés egyik oka nyilvánvalóan az, hogy a szerzők a nemzetiségi hovatartozást gyakran a tartózkodási hely szerint számították, ahol az egykori fogoly a statisztika összeállításakor tartózkodott, illetőleg véglegesen letelepedett. A háború után módosultak a határok, s ennek következtében az egyes táborlakók állampolgársága megváltozott: mindez csak nehezítette a tanulmányírók munkáját. Az egykor ugyancsak

hosszú évekig Dachauban raboskodó osztrák Georg Schelling is felfigyelt erre a körülményre, s utólag közreadott egy terjedelmes helyreigazító jegyzéket, amit aztán Eugen Weiler is átvett a *Die Geistlichen in Dachau (Papok Dachauban, Mödling, 1971)* című 1158 oldalas és 2797 papi személy adatait tartalmazó tanulmányában.

A már rendelkezésre álló adatok alapján viszont minden kétséget kizáróan tudjuk, hogy a tizenöt elhurcolt pap közül ketten meghaltak a táborban, egyet elbocsátottak, tizenketten megérték a tábor felszabadulását, s a tizenkettőből két lelkész visszatért Magyarországra. A fennmaradó tíz fogoly közül négynek a további sorsa ismeretlen, hatról feltételezhető, hogy hazatért korábbi – ma már az utódállamokhoz tartozó – állomáshelyére.

A dachauai koncentrációs táborból Magyarországra visszatért két pap: Eglis István és Benkő István.

Amikor Fehérvári úti lakásán sikerül szóra bírnom Benkő István plébánost, tiltakozik az ellen, hogy ő valami nagy dolgot vitt volna végbe. Úgy érzi, csupán a kötelességét teljesítette. Azt a kötelességet, amelyet Isten azokban a nehéz időkben reá rótt. Ez a kötelességteljesítés letartóztatást és internálást jelentett Benkő István számára, aki maga sem sejtette, hogy az út, mely az ártatlannak látszó EMSZO-ba¹ vitte, egyszer majd Dachaubá vezet. A drámai megjelenítést akkor is igyekszik kerülni, amikor a lágerben töltött hónapokról beszél. A történeteket egyszerű közvetlenséggel adja elő, mintha természetzerűen tartoznának az életéhez.

Benkő István már kerekgyházi káplán korában felhívta magára a figyelmet a parasztfjúság iránti érdeklődésével. 1938-ban *Kő Benedek* (Kő Ben... = Ben-Kő) írói álnéven népszínművet ír a KALOT-nak² *Klarica* címmel. (A színdarabhoz Puchard Győző kerekgyházi kántor írt zenei kíséretet.) A műnek szép sikere volt, a szegedi első kiadást még két budapesti követte.

Amikor Benkőt 1941-ben Budapesten megoperálják, felgyógyulása után a fővárosban marad,

¹ EMSZO: Egyházközségi Munkásszervezetek Szakosztály

² KALOT: Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága

és a Szent Anna plébánián kap kápláni beosztást. A lelkes fiatal papot innen hívják meg az EMSZO-ba központi titkárnak.

– *Mi volt a feladata az EMSZO titkáráként?*

– Nálunk a titkár megnevezés több személynek is szólt. Igazgatónak neveztük *Freesz Józsefet*, főtitkár volt *Eglis István* és *Kovács Ferenc*, *Zsidai József* és én voltunk a titkárok. Engem Eglis ajánlatára hívtak be. Zömmel a kulturális munkában vettem részt. De amikor *Szalai György*öt behívták katonának, futballmeccseket is szerveztem. Az EMSZO a *Quadragesimo anno* és a *Rerum novarum* pápai enciklikák alapján szervezte a katolikus munkásmozgalmat. Volt érdekvédelmi részlege is, az úgynevezett *hivatásszervezet*. Jó barátságban voltunk velük, de magának az EMSZO-nak a világnézeti nevelés volt a célja. Sajtóorgánunk az *Új Rend* nevezetű hetilap, amelyet Eglis szerkesztett. Nevelő munkánk mindinkább a hitleri eszmék ellen irányult. Volt olyan időszak, amikor az EMSZO volt az egyetlen, amely a nyilasokkal nyíltan szembe mert szállni. Elég csak a tattersalli nagygyűlésre emlékeznünk... Egyébként már nekünk is voltak esti iskoláink, például munkásgimnáziumaink. Katolikus főigazgatók és vezető személyiségek felügyelete mellett tanítottuk és vizsgáztattuk a munkásokat. Szinjátszók és rendezők iskoláját is szerveztünk, itt akadt a legtöbb feladatunk.

Gyakran jártam csoportokhoz is. Újpesten szabályos előadásokat tartottunk a Katolikus Körben. Az EMSZO-sok a Katolikus Kör belső helyiségeiben söröskorsók mellett gyűléseztek. Ha folyt az előadás, és illetéktelen lépett be, azonnal elkezdtünk sörözni, énekelni.

– *Miről szóltak az előadások?*

– Világnézeti kérdésekről, majd mindinkább a politikai ellenállásról. Nyíltan hirdettük, hogy a nemzetiszocializmus alapvetően emberellenes, keresztényellenes. Már kezdettől fogva vallottuk nemcsak azt, hogy a hitleri Németországnak el kell vesztenie a háborút, hanem azt is, hogy ezt a vereséget a magunk módján, akármilyen kis mértékben is, de elő kell segíteni. Bármennyire titokban tartottuk illegális gyűléseinket, idővel mégiscsak kiszivárgott valami, s a németek az ilyesmire nagyon érzékenyek voltak.

– *Letartóztatásának mi volt a közvetlen előzménye?*

– Az EMSZO-központ – amely akkorra már átalakult, és mi úgy szerepeltünk, mint az „Érseki Helytartóság Munkás lelkigondozási előadói” – részt vett a *Magyar Front*³ mozgalomban. A *Magyar Front* terjesztette azokat a háborúellenes röpcédulákat, melyeknek aláírója volt a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazda Párt, a Legitimista Párt és a Katolikus Mozgalmak – ezek voltunk mi. A röpcédulák megszövegezésében, sokszorosításában, terjesztésében a mi központunk is tevékenyen közreműködött. Én a terjesztésben. Az illegális tárgyalásokon *Freesz* és *Eglis* jelent meg. Volt, hogy az angolkisasszonyok sekrestyéjében találkoztak. Amikor pedig a pártok illegálisba szorultak, és Szakašitsék már a Csónak utcában bujkáltak, az utolsó röpcédula terjesztését egyedül az EMSZO-központ intézte. Monoron elfogták azt a nyomdászt, aki ezt a röpcédulát csinálta, állítólag ő adott föl minket. 1944. december 5-én a Gestapo behatolt az EMSZO-központ helyiségeibe, és letartóztatott bennünket. Órák hosszat kellett feltartott kézzel állnunk. Nem vádoltak, csak szidalmaztak. Aztán bevitték a Pestvidéki Törvényszék Fogházába. Ez volt akkor a Gestapo-fogház. A személyi adatainkhoz ezt írták: „Németellenes magatartás”. De senki sem szólt többé hozzánk. Ott voltunk pár napot, cellákban szétszórva. Eglis egyszer nagyon megverték, de a többieket nem bántották. Aztán kivitték a Déli pályaudvarra, és marhavagonba raktak mindannyiunkat. Itt újra együtt volt az egész EMSZO. De voltak ott katonaszökevények, olaszok, oroszok, sok és sokféle ember.

– *Freesz József nem volt a vagonban?*

– *Freesz* a letartóztatásunk napján költözött ki Akácfa utcai lakásából, mivel ezt a területet gettónak jelölte ki a kormány. Ezért aznap reggel nem jött be a hivatalba. De később sem, mert idejében értesítették. A hivataloság sem, ő segített a költözködésben. Azok már izgalmas idők voltak. Ők is, mi is sajátos módon közlekedtünk. Az ember kijött a kapun, és első útja: irány nyílegyenesen a túlsó oldal kapualjába. Onnan először jól körül kellett nézni – s azután mertünk indulni. Így tettek *Freesz*ék is. Láttak két Gestapo-embert bemenni a házukba, s erre már nem

³ Magyar Front: az 1944-ben betiltott politikai pártok illegális szövetezése. Antifasiszta tevékenységében katolikus és protestáns egyházi szervezetek is részt vettek.

mertek hazamenni. Amikor betelefonáltak az EMSZO-ba, s hallották az idegen hangokat, tudták, hogy baj van... Freesz József 1951. november 21-én halt meg, 48 éves korában. Kár érte, mert ha megmarad jó egészségi állapotban, a magyar egyháztörténelem egyik legkiemelkedőbb alakja lehetett volna.

A vagonban mi ketten, papok, meggyóntunk. Eglis nagyon erős lélek volt, jó humorú ember. Amikor kicsit helyrerázódtunk, azt mondtuk: „Na, egy fél évet erre rászánunk!” Hát nem sokkal tovább voltunk oda.

– 1944. december 19-én érkeztek Dachaubá.

– Igen, hajnalban. A vasúttól a táborig jó két kilométer volt az út gyalogmenetben. Akkor semmit sem láttunk, mert a tábor még aludt. Később észrevettük, hogy nagy csoportok mennek mindenfelé munkába. Felvették személyi adatainkat, utána fürdőbe vittek. Lökődtek ide-oda. Az adminisztrációt foglyok intézték. Németül beszéltek, de volt magyar tolmács is. A német személyzet magasan felettünk állt, nemigen érintkeztek velünk. Azt magyarázták, hogy ez egy átnevelő tábor, és ha a „Herrenvolk”⁴ megnyeri a háborút, a családunkat is idehozhatjuk, és dolgozhatunk az új Európa érdekében. Dachau volt a papok gyűjtőtáborra is. A náci azt tapasztalták, jobb, ha a papok együtt vannak, egy helyen, nehogy a nép mindenütt hírére vegye, papok is színlődnek koncentrációs táborban. Általában minden ideérkezettnek első állomása három hét karantén volt. Ezután osztották szét őket. A zsidókat a München közelében fekvő allachi táborba, a többieket az alferingi táborokba. De voltak transzportok, melyeket a Gestapo „Liquidieren”-nel jelölt meg. Ezeket a szerencsétleneket vagy azonnal gázkamrába vitték, vagy kivégezték a krematórium udvarán.

Amikor megérkeztünk, le kellett vetnünk a saját ruhánkat, aztán kiosztották az előző transzportos foglyok fertőtlenített ruháit.

Az én számom 135 793 volt piros háromszöggel és egy „U”-jelzéssel. Ez azt jelentette, hogy magyar politikai fogoly vagyok. Kopaszra nyírtak, s bekentek fertőtlenítő folyadékkal. Szerencsére a ruhámat sikerült elcserélni egy öreg, Varga nevű dunántúli magyarral, akit szintén kihurcoltak, mert a lányának egy SS-katona volt a vőlegénye, és a lány megszökött tőle.

Végül elindítottak bennünket a karanténba, engem a 19-es blokkba. Egy ilyen blokk 100 méter hosszú és 20 méter széles barakk volt, benne négy fülke, közepén a mosakodó és a klozett. A fülkékben háromszintes fekhelyek voltak. Fel kellett mászni rájuk. Kettesével feküdtünk egy fekhelyen, én Eglissel kerültem össze. Te pap vagy, viseld el! – mondtam magamnak. A karanténban az első reggel kicsit korábban keltem föl. Amint belépek a mosdóba, ott fekszik a betonon egy holttest, minden ruha nélkül. . .

Megható dolgok is történtek. Karácsonykor beszökött hozzánk egy magyarul is beszélő burgenlandi paptestvér, és papírba csomagolva átváltoztatott szentostyát hozott nekünk. Cigaretta-tárcámba rejtettem. Szentségimádást is tartottunk. Az ünnep másodnapján egy második emeleti ágy sarkában összebújtunk hatan, katolikus papok, s egy belga paptestvér imádkozta a szentmisét. Nem koncelebráltunk, akkor még nem volt szokás.

Egy szobában laktunk a clermonterrói püspökkel. Később elvitték egy megkülönböztető helyre. Ott volt *Beran*, aki később bíboros lett. Együtt voltam *Trochta* püspökkel, aki akkor még szalézi pap volt. Már évek óta raboskodott a táborban a magyaroknak is oly kedves barátja, *Siegfried Würll* tiroli plébános. Az orra tövig hiányzott, mert büntetésből hason csúszva, orrával a havat túrva kellett egy kilométert megtennie az öt vigyorogva körülvevő SS-legények előtt. . .

A három hét letelte után az orvosok megvizsgálták bennünket. Mindenkinek följegyezték az aranyfogait, arra az esetre, ha meghal, ki tudják szedni a szájából. Eljött a nap, amikor átmehtünk a 26-os blokkba. Ez volt a papi blokk. Itt, a Stube 2-ben történt még korábban, hogy egy nagypénteken géppisztollyal, rúgással és fejbeveréssel kényszerítették az ott lakó papokat, hogy alsónadrágra vetkőzve felüljenek a szekrények tetejére, és szent énekeket énekeljenek.

A 28-as is papi blokk volt, abban lengyel testvérek laktak. A 30-as blokk volt a halálblokk. Olyanok kerültek oda, akiken szemmel láthatólag már nem lehetett segíteni. . . Alighanem meghalt már az a münsteri *blockältester*⁵, aki akkor fogadott. Szeretettel köszöntött bennünket, és

⁴ Herrenvolk: a náci által kedvelt kifejezés. Uralkodó népet, felsőbbrendű fajt jelent.

⁵ Blockältester: blokkfelügyelő, a legidősebb blokklakó

bevitt a kápolnába. Szentségimádást végeztünk, és utána mentünk a helyünkre. Ezután valamivel javult a helyzetünk. Igaz, tapasztaltunk emberi gyarlóságokat is, de azért látszott, hogy ott papok vannak. Korábban keltünk fél órával, mint a tábor, és a kápolnában szentmisén vettünk részt, áldoztunk. Ezt a misézést Faulhaber bíborosnak sikerült kiharcolnia még régebben. A papi blokk négy stubéjából az egyiket kápolnává alakították át, és a létszámnak négy helyett három helyiségben kellett elférnie. A kápolna a körülményekhez képest gyönyörű volt. A művészi hajlamú papok sokat faragtak, például egy Mária-szobrot is, amely azóta a *Dachau Madonna* néven vált híressé. Amikor a clermonterói püspök húsvétkor misézett, fából faragott pásztorbotot tartott a kezében. Ezekről egyszer írtam az *Új Emberben Dachau csoda* címmel. Mi magyarok is misézhattünk, amikor megtudtuk, hogy meghalt Serédi primásunk.

Mise után megkaptuk a reggelit, és utána indultunk a különböző munkahelyekre. Először egy *plantage*-ra jártam, ahol egész nap ásnom kellett. Később a heimkommando-ban⁶ dolgoztam. Ez a papi blokkban volt. Gomblyukakat és sátrakat varrtam. Itt mindig volt egy előadó és egy figyelő. Rendszeresen tartottunk valamilyen felolvasást vagy előadást. Konnersreuthi Teréz plébánosa is köztünk volt.

– *Egy nemzetközi kimutatás három magyar papot tart nyilván a dachau koncentrációs táborban. Ki lehetett a harmadik?*

– A harmadiknak *Pallavicini* Gyurkát, Apor püspök unokaöccsét számítják a krónikák. Felvették a budapesti Központi Szemináriumba, de kijelentette – talán fontoskodásból –, hogy ő majd később vonul be a papnevelébe, mert neki most kint a helye. Nem az EMSZO-ból vitték el, csak a vagonban találkoztunk. Azt mondta – élelmesen és okosan –, hogy ő is teológus. Így került hozzánk. A felszabadulás után állítólag Párizsba ment. De hogy utána hova tűnt, nem tudom. Itthon soha többé nem láttam.

– *Korábbi sajtóközlemények egy kárpátalji és egy máramarosszigeti papról is említést tesznek.*

– Én három papra emlékszem arról a vidékről. Közülük kettő ortodox volt, egy pedig görög katolikus. Nevüket, sajnos, már nem tudnám megmondani...⁷ A felszabadulás előtti napok hangulatáról azonban eredeti följegyzéseim vannak.

Ehnyűt kis füzetet vesz elő, abból olvas:

– *1945. április 26., csütörtök.* Az előző napokon zsidó transzportokat vittek el. Ugyanezekben a napokban új transzportok jöttek, főleg zsidók, sok magyarországi, nők, gyerekek, még pólyások is. Az általános hangulat bizakodó... Egy állítólagos páncélos ék pár napja már 18 km-re van a táborhoz. Ma reggel minden rendben. Csak a heimkommandó kezdi a munkát, a többiek itthon maradnak. 9-kor derült égből a villám: *appelt*⁸ rendeznek a *blockstrassén*⁹. Kihirdetik, hogy déli 12 órakor felszerelve gyülekezzünk az *Appelplatzon*¹⁰, a táborot ki fogják üríteni.

Mindenkinél lehet nagyobb, két pokróc, csajka és annyi poggyász, amennyit gyalogmenetben el bír vinni. A sátorlapokat szétkapkodják, esik az eső. A betegek, lábfejősök maradhatnak. 12 óra után fel kell vonulnunk az Appelplatzra. Ott ácsorgunk... Akkor kihirdetik, hogy a birodalmi németek a *Jourhaustól*¹¹ balra gyülekezzenek. Búcsúzni nem lehet tőlük, olyan gyorsan mennek. Bizonyára azt hiszik, jobb sorsuk lesz. Eltűnik *Kusbach Ferenc* doktor, aki szobatársunk volt. Inkább felcsapott németnek, gondolván, hogy jobb lesz neki. Aztán kezdik tovább mondani, hogy oroszok, románok, bulgárok kilépni. Valaki szolt, hogy mintha ungarnt is mondtak volna. Egyásra nézünk Eglissel, és azt mondjuk: maradjunk, bizonytalanba nem megyünk el... Fél háromkor vissza az egész a blokk elé. Mi is beme gyünk. Az optimisták vissza is rakodnak mindent. Este újabb appel a blockstrassén. Oroszokat keresnek. Éjszaka semmi.

Április 27., péntek. Kora délelőtt felszerelve a blokk előtt kell gyülekeznünk. Emlegetik, hogy az eddigiekhez még az olaszok is mennek. Ácsorgás után vissza, azzal az utasítással, hogy majd a

⁶ Heimkommando: itt a táboron belüli parancsnokság alá tartozó munkahely

⁷ A riportunkat követő években sikerült a szóban forgó három pap nevét földeríteni. A két ortodox: *Ivanus László* kanorai és *Rosocha Tamás* volóci lelkész volt. *Coman András* görög katolikus lelkész Alsóvisoról hurcolták Dachauba. Ivanast hazaáruhással, Rosochát a szovjet csapatokkal való együttműködéssel vádolták.

⁸ Appel: létszámmellenőrzés

⁹ Blockstrasse: a blokkok között vezető út

¹⁰ Appelplatz: gyülekezőhely létszámmellenőrzésre

¹¹ Jourhaus: a táborba vezető egyetlen bejárati épület

blokkból szólítják a transzportot. Befelé menet vakhír: mintha a plantage-ban amerikai páncélost láttak volna. Hírek egy müncheni felkelésről. Délben az eddigieknek és az olaszoknak gyülekező. Párán a kosztrészület is felvették. Este vissza az egész. Fél 11-kor villanygyújtás; a blokkfőnök közli, hogy reggel kivétel nélkül minden olasz és eddigi elmegy. Az öregek és betegek részére szállítóeszközt ígérnek.

Április 28., szombat. Reggel új hír: nincs többé transzport! Délelőtt páncélos alarm hangja hallatszik. Az SS-ek menekülnek, alig marad valaki. Délután megalakul a Nemzetközi Fogolybizottság. A hangulat optimista. Hírek tömege érkezik.

Április 29., vasárnap. Reggel fehér zászló a főbejárat árbcócán. Nem védik a táborat. A tegnapi alarm: felkelés volt. Kiszökött foglyok csinálták. A hangulat jó, megalakul a Hilfspolizei, a segédrendőr alakulat. Ez tartja fenn a rendet. Délutánra mindenkit a blokkba parancsolnak, mert kint lövöldözés hallatszik. A nyugati drótok mögött feltűnnek az első amerikai katonák. Nagy örömujjongás! A B-toronynál az SS tüzel. Maguk a foglyok lövik le őket, mert időközben fegyverhez jutottak. A Jourhaus bejáratánál bejönnek az amerikai katonák. Ujjongó tömeg tódul eléjük. Egy tábori lelkész – protestáns – felmegy a Jourhausnál, és ott imádkozik, köszönti a felszabadultakat. Te Deum, hogy felszabadultunk. Emlékezés az elesett katonákra. Megjelenik a belga katolikus rádió szpikere, haditudósító. Bejön a kápolnáinkba, megáldozik, mert éppen mi se van. Te Deum. Állítólag tíz katona és egy nő volt a páncélos ék, amely a felszabadítást végrehajtotta. Az SS-irodák berendezését széthordják.

Április 30., hétfő. Zászlók tömege. Az amerikaiak nem szólnak bele. Éjjel és még ma is élénk tüzérési tevékenység hallatszik messziről. Állítólag SS-kötelékek megpróbálták körülvenni a táborat. Estig csend. Most München felől harci zaj. Konzervkoszt. Az SS által megromált vízvezeték miatt nem tud működni a konyha. Sokan nem tudnak parancsolni maguknak, és a mértéktelen evés áldozataivá lesznek.

Május 1., kedd. Nagy ünnepség! Részvétel nemzetek szerint, zászlók alatt. Mi bizony gyengén vagyunk képviselve. Már csak a hiányos öltözékünk miatt sem tudunk kimenni. Nagyon le vagyunk rongyolódva. . . Aki mégis kimegy, hamar visszajön, mert elkezd esni a hó. . . Sok minden nyilvánosságra kerül abból, mi várt volna ránk pánik esetén. . . Hullák a krematórium udvarán felpolcolva, mint a hasábfák. . .

Május 2., szerda. Minden fehér a hótól. A nemzeteknek megjelennek az újságai. Jelen füzetem egy SS-katona *kontobuchja*¹² volt.

– *Mikor tért vissza Magyarországra, plébános úr?*

– Csak augusztusban, de addig történt egy és más. A táborban megalakult a fogolybizottság. Ennek egyik legfőbb feladata volt, hogy a táborlakók hazaszállításáról gondoskodjék. És amikor egy-egy ilyen bizottság megalakult, bizony elég sokan elmentek velük haza, Erdélybe vagy Csehszlovákia felé. Az utolsó bizottságban én is benne voltam. Autóval indultunk. Ha jól emlékszem, Aradi Zsolt író vitt bennünket. Ő az amerikai hadseregbe került, nem tudom, hogyan. Kocsiján mentünk, a fogolybizottság megbízásából. Velünk volt *Szegedy-Maszák Aladár*, és az akkor még Polner, ma *Pécsi János*. János ifjúkommunista volt, nagyon rendes fiú. Jó barátságban voltunk. Rajtunk kívül volt még egy ungvári mérnök, aki hozzánk csapódott. Eglis nem tartott velünk. Édesapját és édesanyját kereste. Meg is találta mindkettőjüket. . . Megfelelő irásokkal felszerelve jöttünk. Aradi azonban nem vihett tovább bennünket az amerikai zóna határánál. Ekkor az ungvári mérnök kerített autót. Állítólag egyszer már járt otthon. Érdekes élményt tartogatott számunkra Salzburg. Itt egy *Himmler Márton* nevű amerikai katonatisztnél szálltunk meg, aki Pásztoról származó magyar volt. Ezredesi rangban őre a Salzburgban összegyűjtött háborús bűnösöknek. Az általa bérelt házban kaptunk átmenetileg szállást.

Salzburgból hazafelé menet kocsink beleszaladt egy amerikai autóba. Húsz percre elveszítetem az eszméletemet. A szélvédő üveg sarkának ütődtem, néhány fogam kitört, az ajkam fölrepedt. Vissza Salzburgba az amerikaiak kocsiján! Újra Himmler házában töltünk néhány napot. A többieknek nem volt komolyabb sérülésük, csak én jartam szerencsétlenül. Aztán újra elindul-

¹² Kontobuch: hitelkönyv, vásárlási könyv

tunk egy másik autóval, de mérnökünk már nem vállalta a vezetést. Ezért Szegedy-Maszák Aladár hozott haza bennünket nagy óvatosan Budapestig.

Hát ez történt. Legföljebb annyit tudok még hozzátenni, hogy mi Dachauban azt hittük, mártírok vagyunk. Mi mindent fogunk majd elmesélni, és így tovább. Aztán amikor hazaértünk, és láttuk, hogy a mieink, az itthoniak, a család mit szenvedett, akkor elhallgattunk. . . Nagy istenáldása volt ez a szenvedés, amit átéltünk. És hogy még ma is élek? Nem tudom. . . A jó Istennek szándékai voltak velem? Akiket az EMSZO-ból vittek el, azok közül már csak én élek. Pedig 1945-ben, amikor hazajöttem Dachauból, nagyon leromlott egészségi állapotban voltam, és nem hittem volna el senkinek, hogy 63 éves koromig élek. . . A tanulság rengeteg. Az emberi jósnak és gyarlóságnak számtalan példáját láttam. Sokszor élek ma is ezekből az élményekből. A jó Istennek köszönöm ezt a tanítást. . .

Beszélgetésünk után még két hónapig élt Benkő István. Ez idő alatt egy alkalommal – 1977. április 4-én – jártam nála. Fáradtnak, megtörtnek látszott, mégis a régi kedvességgel hozta szokásos kávékat. Korábban megbeszéltük, hogy munkámat megkömnyítendő, időrendben összeállítja életének fontosabb eseményeit. Elkészítette. Kaptam tőle még néhány dokumentumot a dachau koncentrációs táborról, és a Stimmen von Dachau című időszakos kiadvány néhány példányát. Aztán odaadta legfrissebb fényképét, melyet kéresemre külön ehhez az interjúhoz csináltatott.

Hamarosan ismét írtam neki. Örömmel újságoltam, hogy sikerült megtalálnom egy folytatásokban közölt regényét az Új Rendben. De válasz helyett levelem érkezett vissza, a borítékra a címzett neve mellett kis, piros betűs felirattal: Meghalt.

Dachau magyar foglyok.

A felső sorban balról jobbra: Földeák László kispesti hentes; Szegő Sándor, az illegális Kommunista Párt tagja; Pécsi János, az illegális Kommunista Párt tagja; dr. Horváth László orvos; dr. Frankel József gyógyszerész, Szeged; Gergely Miklós, az illegális Kommunista Párt tagja.

Az alsó sor balról jobbra: Ismeretlen; Benkő István római katolikus lelkész, EMSZO-titkár; Eglis István római katolikus lelkész, EMSZO-titkár; dr. Borsa Mihály Kisgazda-párti politikus. (A három ifjúkommunista, valamint Eglis István, Benkő István és Borsa Mihály tagjai voltak az ún. Dachau Magyar Fogolybizottságnak.)

ABSZURD IGAZ TÖRTÉNETEK

Írta SZABADI SÁNDOR

A sárga drót

Ott kanyargott a drót, és én nem vágtam el, pedig tudtam, hogy el kell vágnom, el kellene vágnom,

nagy csend maradt Dani bátyámék után, iszonyú csend, vak ablakok, vaksi ablakok, szörnyűséges ablakok,

Dani bátyám egy pár új bakancsot hagyott rám, tulajdonképpen nem is rám hagyta, hanem ott hagyta nálunk, vigyázzunk rá, hátha még visszajön, ez az egy pár új bakancsa volt, ehhez nem nyúlt, ezt nem vette fel, ezt tartogatta, ahogy már a falusiak szokták, egy jó órát, vagy új ruhát, amit egy életen át őriznek a szekrényben, ő se vette föl, csizmában járt mindig, ugyanabban a csizmában, még az volt neki, abban hajtotta a lovát, abban jött el hozzánk, abban üldögélt a konyhánkban, csendes, de beszédes hallgatásban ülve,

iszonyú csönd maradt utána, és vaksi ablakok, és én, noha el akartam vágni, nem vágtam el azt a drótot.

Pecázni mentem, mint szoktam, klottgatyásan, kis ócska ág-pecám volt, keszegfogó, már lehetett nyugodtan pecázni, már nem kergetett meg bennünket a halőr, már a csendőrök is mással voltak elfoglalva, ki figyel oda, hogy egy gyerek pecázni megy.

Pecázni mentem, és akkor ott, a Duna partján megláttam azt az átkozott sárga drótot, hosszan, nagyon hosszan, végtelenbe veszően kanyargott a földön, átkozott parancsokat továbbított, „Achtung! Achtung!”

Dani bátyám akkora már a felére fogyhatott, de még bírta az iszonyú robotot, iszonyú erős volt, kibírt négy évet az első világháborúban, Doberdónál és Jekatyerinoszlávnál, ő sokat kibírt, ezért is halt meg az utolsó pillanatokban, amikor pedig már a szabadság nyújtotta feléje a kezét.

Kanyargott az a rohadt sárga drót, „Achtung! Achtung!”, jó éles bicskám volt, csak egy vágás, de nem vágtam el,

árkot ásattak velünk, már majdnem tizenhat éves voltam, fölöttünk végtelen számban jöttek az ezüstszíni gépek, ezüstpapírt szórtak meg röpcédulákat, „Magyarok!”

és én tudtam, hogy nekem is szól, mindenkinek szól, de nekem külön elszámolnivalóm is volt, és mégsem, mégsem, vágtam el a drótot.

És aztán jó sokára, mikor már benőtte a fű a bombatölcséreket is, amikor már mindennek vége volt, és jött az értesítés, hogy „vérmérgezésben”, eszembe jutott a sárga drót megint,

akik irták, azok se hitték el, csak hát akkor még az volt a gázkamra-halál neve,

én azt se hittem el, hogy meghalt, nem halhatott meg, hisz oly erős volt, visszavártam sokáig, most is visszavárom, hátha él még valahol a földgolyó másik felén, csak nem jött haza, ahol meggyalázták, ahonnan megölni vitték,

végül is fölhúztam azt a pár bakancsot, abban ástam az árkot, és akkor láttam is, hogyan tekerik le a tárcsáról azt az átkozott sárga drótot,

eső esett, sárban-vízben ástunk, és akkor átázott a bakancs talpa,

kiderült, hogy papírból volt,

azt őrizte szegény, falusiasan, és „hátha még visszajön”.

Mikor már vége volt mindennek, és benőtte a fű a bombatölcséreket is, eszembe jutott a sárga drót megint,

és most eszembe jutott megint,

nem vágtam el,

gyáva voltam,

nem vágtam el...

Abszurd igaz történetek

Röpködés közben ismerték meg egymást.

Hamarosan fészket raktak, ottan repültek messzi tájakra, frissen és merészen, s oda szálltak vissza, erősen és boldogan.

Később falat húztak a fészek köré. Ezután már nem repültek el, a falat őrizték. Csak otthon, a szobában röpdöstek még egy ideig, de aztán ezt is abbahagyták.

Minden esztendőben disznót vágtak, hetvenéves korukig ötvenet.

Ötven év alatt tízezer kiló zsírt ettek meg.

Mikor a halál eljött értük, és kardjával ledöfte őket, zsír folyt szét az ereikből

A mama akkor már rég gyökereket táplált, tulajdon testével táplálta a gyökereket, mint haddan a kölykeit,

a gyerekek most eljöttek, hogy megemlékezzenek róla, és imádkozzanak érte,

és folyt a dárídó, elővették a mama piros fazekát, és tyúklevest főztek benne, amit ő szokott, félészemmel a sást lesve, s vijjogva hívta a fiókáit, ha veszedelem közeledett,

de őhöz nem mentek el, mert messze feküdt, és hideg volt,

de ő titokban eljött, s ahogy ő szokta – ahogy a kölykei szeretik –, megízestette a levesüket

Folyt a dárídó, és én nem tudtam, hová dugjam magam, még csak éjjel volt, és reggelig el kellett dugnom valahová a testem, de a lábam nem fért bele a fiókba, súlyos tálakat hordtak körbe, és útban volt a lábam, végül is levágtam a fejem, a levágott fejem azt mondta, boldog karácsonyt, és ők komoran válaszolták, boldog karácsonyt

Zsinórra fűzve húzták a gépeket, a gépeken szerettek, ettek-ittak és vétkeztek, a gépeken születtek a gyerekek, egyszer aztán elszakadt a zsinór, és minden fölborult

Jól van, mondta a főnök, nagyon-nagyon szépen énekeltetek, felejthetetlen ünnepség volt, gratulálok, s üritette poharát, és körülhordták a fejét annak, aki ma lett a tizedik, és mi mosolyogtunk

Jár a baba, jár, mondta a mama, aztán a baba megtanult lőni, agyonlőtt mindenkit, akít csak kellett, s mikor eljött a tél, fölzavarta a mamát a fára

„Hogy vagy?” – kérdezte, elestem, „Hogy vagy?” – kérdezte, vétkeztem, „Hogy vagy?” – kérdezte, meghaltam, „Hogy vagy?” – kérdezte

Simogatja

*tekintetem fordított látomás árnyjátéka
elmémet védő drapériára vetített szárnyaimat
simogatja a szél*

mondjuk antoine de saint-exupéri medál

*kígyók a kövek között mozdulatlanok mint az ebekről lecsatolt
szájkosarak a szoba valamely zugába vetve
és a nappali repülés
bizonytalansága és az éjjeli repülés bizonytalansága*

Iszonyú pörgés

*kisebesedő ébrenlét
szuggesztív órai pörögnek
felgyorsulnak mint a centrifuga
lélekző levélnyomatok
egymásra tapadunk préselődünk
és nincs megállás feladás
pörgés van iszonyú pörgés*

Mintha távolodnánk

(Katalinnak)

*megcsonkult nézésed közé
beszorult a naplemente
hangszerek vijjognak és egy
rég elfelejtett könnyben
felragyog Hiroshima térképe
párhuzamos szakaszokat
metszünk ki létünk labirintusából
felesleges a hajózás
a cantók pound-ostól rohadnak
a könnyörtelen emlékezetben
az itt a most mintha nem történe semmi
a megmaradás a fontos könnyörtelenül
közeledünk egymáshoz
mintha távolodnánk*

Hat sor majdnem mitológia

*a labirintus olyan mese
mely belsőkéből indul vándorútra

(a legkisebbik fiú) s mire
a próbákon túlesik*

*már egyenesen repül
megfontolt szárnycsapásokkal*

Haiku

(kollázs)

*zárt szemhéj vásznán
én-telenül vonulnak
a fáradt partok*

LÁNCZOS ZOLTÁN

A MEZŐKÖVESDIEK CSEPELLÉNYI-TISZTELETE

Mezőkövesden háromszáz esztendeje – megszakítás nélkül – szentként tisztelik *Csepellényi György* pálos vértanút¹. Tisztelete természetszerűen kultuszának első periódusa idején, az 1674 és 1850 közötti években volt a legáltalánosabb, a legerőteljesebb. Ezt követően némi hanyatlás észlelhető, majd 1940-től ismét szélesebb körben terjedt el. 1969-től felújult, azóta minden év május 24-én a mezőkövesdi plébániatemplomban megjelenő hívek megemlékeznek Csepellényi Györgyről.

Ki volt Csepellényi György? 1626-ban született a Trencsén megyei Bicscse községben². Apja, *Csepellényi György* kisbirtokos, anyja *Pataki Zsófia* volt. Vallásos érzelmeit a község szegényei által is rajongásig szeretett édesanyjától örökölte, akit rendszeresen elkísért szegény- és beteglátogatásai során. Életrajzírói szerint soha halálos bünt nem követett el, és haláláig megőrizte tisztaságát. „*Innocentis et sanctae vitae homo* – írja róla Paulo Orosz – *Illibatam castitatis florem perpetuo conservavit et nullius mortiferi criminis se conscium unquam sensit*”³. Alig múlt tizenhat éves, belép az *Első Remete Szent Pálról* elnevezett pálos rendbe, az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrendbe, ahol szigorú életmódjával és erényességével csakhamar megnyeri előjáróinak és rendtársainak szeretetét, tiszteletét. Újonc évét a Zobor-hegyi kolostorban tölti. Bámulat-raméltó energiával törekedik az éltszentségre. Amennyire csak előjárói megengedték, buzgón gyakorolja az önmegtágadást. Mély hódolattal és tisztelettel viseltetik Szűz Mária iránt. A krónikák szerint „a szabad időt is arra fordította, hogy társainak szemét a mennyországra, annak Urára és Királynőjére irányítsa”.⁴ Éltszentségéről legendák keltek szányra. Említik, hogy már a Zobor-hegyen, novicius korában „az erdei madarakat is oly mesterséges szelidségre és engedelmes szófogadásra tanította, hogy azok az ő parancsára Jézus és Mária szent nevét megérthető nyilvánvaló szókkal kimondották”.⁵

A Zobor-hegyi remetiségben eltöltött újonc év és a bölceleti, illetve teológiai tanulmányok sikeres befejezése után előjárói a pápai, majd a Mária-völgyi rendházba helyezték hitszónoknak. Szentbeszédeinek hatására számos csodásnak mondható megtérés történt. Amit hirdetett, azt maga is szilárdan hitte és élte, így olyan hévvel tudott prédikálni, hogy egyik életrajzírója – egyben kortársa – így nyilatkozott róla: „Hathatós feddő szóval prédikált, s oly forró buzgósággal és harsány szóval, hogy a testéből kifatsarodott izzadságoktól a rajtalévő külső köntösök is általáztak”.⁶

1660-ban a Mária-völgyi kolostor alperjele, s egyben a rend újoncmestere lett. Jámberságának, szónoki képességeinek híre ekkor már igen elterjedt, kiemelkedő szerepet játszott a protestánsok visszatérítése terén, de módszerei – békés, alázatos természetéből adódóan – elűtöttek a „harcos” hitvitázókéétól. Mindezek alapján *X. Kelemen* pápa őt nevezte ki a magyarországi miszsiók főnökének, működési területének súlypontjául a török kézen lévő Mezőkövesd–Eger–Füzér vidékét jelölve meg.

E terület akkori állapotáról a következőket kell tudnunk: Eger várának török kézre kerülése után *III. Mohamed* szultán intézkedéseket tett a hódoltság terület megszervezésére. Létrehozta az öt szandzsákból álló egri ejaletet, melynek kormányzását *Kodza Mohamed* pasára bízta. Az elnéptelenedett vidék elpusztult falvainak újbóli benépesítése érdekében a pasák nagy erőfeszítéseket tettek, s nem is eredménytelenül. *Mehemet* 1609-ben még *Mágócsy Ferenc* kassai főkapitányhoz, több végvári kapitányhoz és a jászok kapitányához is levelet intézett, segítségüket kérve, az áttelepülő jobbágyoknak és kézműveseknek három évi adómentességet ígérve.⁷

A pasák igen gyakran változtak. A kereszténységgel szemben – bár a nagyobb templomokat mecsetté, laktanyává vagy raktárrá alakították – inkább közömbös, mint ellenséges állásponton helyezkedtek. A katolikus szerzeteseket, az ő derviseikhez hasonló voltak miatt, bizonyos tisztelettel kezelték, sőt több ízben menlevelet is adtak nekik, kikötvé, hogy csak bottal, fegyver nélkül

közlekedhetnek a török területen. Így a XVI. században tömegével protestánssá vált hívek közti munkára legalkalmasabbnak a szerzetesek látszottak. Minden valószínűség szerint ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy Csepellényit Mária-völgyből erre a vidékre irányították.

Nagyszerű hittérítőnek bizonyult. Nemcsak szóval, cselekedetekkel is prédikált: „jóságos tekintetével, önmegtagadó életével nyerte vissza a híveket az egyház számára”. Rövid idő alatt Mezőkövesd és Füzér egész vidékét ismét katolikussá tette. „Nem megérdemli-e a halált ez – mondották ellenfelei – mivel már hét kálvinista falut pápista pogányságra térített?”⁸

Ebben az időben a végvárakból elbocsátott, zsold nélkül maradt magyar katonák és *Teleki Mihály* bujdosó hajdúinak (talpasok) több csoportja kószált a vidéken, veszélyeztetve a közbiztonságot.⁹ 1674. március 26-án, éppen húsvét második napján, egy kóbor csapat behatolt a füzéri plébániára, s rabszíjra fűzve magával vitte Csepellényi Györgyöt. Fogsága hatvan napig tartott, és ez alatt az idő alatt állandó megaláztatásokban, bántalmakban volt része. Először levették róla ruháit, s napokon át ruha nélkül kellett járnia. Megköpdösték, megvesszőzték és mindenféle csúfságot vittek vele véghez. Krisztust utánozva, veres dolmányt húztak rá, úgy csúfolták. „Hogy a halál kínját többször éreztessék vele, letérdeltettkék, s a kard fokával nyakára csapdos-tak, mintha lenyakaalni akarták volna.” Hatalmas csomagokat cipeltettek vele, majd egyikük a hátára ült és a sarkantyúit mélyen oldalába vágva kényszerítette futásra. Csepellényi mindezt alázatosan tűrte, s imádkozott kínzóiórt. „Akármiképpen tsigáztok engem, ha megöltök is, ti lás-sátok, mert én örömezt szenvedek mártíromságot” – mondotta.

Egyik este megkötözve, ruháitól megfosztva kitétték a Tisza partjára, ahol rajokban keringtek a szunyogok, de „egy bestiátska sem szállt rá”. Másnap dohányt vágtak a hátán¹⁰, de nem tudtak a bőrén jelentékeny sérülést ejteni. „Az ördöggel cimborál” – mondták a kínzói. Közülük egy azonban megrettent és Isten szent emberének nevezve Csepellényit, a pártjára állt. Társai erre agyonverték, majd Csepellényit baltával többször megütötték, de mivel az ütések helyén nem ke-letkezett jelentékeny sérülés, többen megtértek, s elhagyták cimboráik társaságát. Ezután legva-dabb kínzói is gondolkodóba estek és napokig nem bántalmazták, sőt erős fegyveres kísérettel a szomszédos faluban tartózkodó mezőkövesdi plébánoshoz, *Nagy János*hoz is elvitték, s meg-engedték, hogy meggyónjon, megáldozzon.

Jó ideig nem tudták, mit csináljanak vele, majd elhatározták, hogy lefejezik. Ezt így írja le egyik életrajzírója: „A farmosi templom mellett akarták kivégezni. Miután tudtára adták közel-gő végét, letérdelt és kínzóiórt imádkozott. Ekkor előállt egy katona, hogy fejét leüsse, de nem volt képes rá. Így jártak többen egymás után. Mikor fel akarják kardjukat emelni, minden erejük elhadja őket”⁶ (Kollárits i. m.) Ezután Szőke községbe vitték át, ahol Úrnapján sikerült kivégez-niük.

A Szőke-pusztá elnevezésű helyet ma is Barát-völgynek hívják. A XVII. században a felnémeti pálos kolostor tulajdona volt, majd az egri káptalan Felnémet határában egy kis birtokrészt adott érte. Később felparcellázva mezőkövesdi gazdák tulajdonába került. Azon a helyen, ahol Csepellényit kivégezték – a monda szerint – forrás fakadt. Ezt a részt *Bán György* mezőkövesdi bírósága idején, egy 1751-ben készült összeírás szerint a Zelej család birtokolta.¹¹ E család leszármazottai ma is élnek Mezőkövesden, de nevüket „Zelei”-nek írják. (*Zelei József* leánya, *Zelei Er-zsébet* szíves közlése révén hallottam e forrásról.)

Csepellényi holtteste napokig temetetlenül hevert a mezőn, kiteve a nap perzselő tüzének, anélkül, hogy oszlásnak indult volna.¹² E csoda híre eljutott az egri pasához is, aki személyesen intézkedett, „hogy Isten szent emberét” tisztességesen eltemessék. Az akkori szokás szerint, ha egy község határában holttestet találtak, a községet a törökök rendkívüli adóval, pénzbírsággal sújtották. Ez esetben a pasa ettől is eltekintett.

A temetési szertartást az egerfarmosi templomban *Nagy János* mezőkövesdi plébános vezegte. A templom szentélyében ravatalozták fel, s akkori szokás szerint – mint papnak – egy viaszke-lyhet tettek a kezébe, amit a már napok óta halott Csepellényi, a körülállók rémületére, erősen ma-gához szorított. Nem gyászmisét, hanem a mártírok miséjét mondtatták el érte. Amikor János pap az úrfelmutatáskor a miseke-lyhet magasra emelte, a ravatalon fekvő Csepellényi felült fekté-ből és ő is magasra emelte a kezében tartott viaszke-lyhet.¹³ Ezt a jelen volt háromszáz ember es-küvel igazolta a nemsokára megindított szentté avatási eljárás során.

Csepellényi holttestét Farnosról 1689-ben a sátoraljaújhelyi pálos templomba (a mai plébániatemplomba) szállították és ott a Szent Kereszt oltár alatt helyezték örök nyugalomra. Még ugyanebben az évben *Fenesty György* egri püspök – a még élő szemtanúk vallomásait jegyzőkönyvbe vételeve – megindította Csepellényi szentté avatásának eljárását.

(Meg kell itt jegyezni, hogy a pálosok akkori puritán, szigorú szabályai alázatosságból kimondták, hogy a rend tagjai nem avathatók szentté. „Legyetek mindannyian szentek tselekedeteitek által” – írja az akkori constitúció. Így Csepellényi szentté avatását sem támogatták éppen úgy, mint rendalapítójuk, Özséb esztergomi kanonok, Benedek pilisszentkereszti perjel, István rendi generális, Nagy Lajos pálossá lett nádora, Póka Benedek stb. szentté avatását.)

A római szentszék meg is engedte tiszteletét, a szentté avatásával kapcsolatos iratok azonban a pálos rend *II. József* idején történt felozlatásának idején – ismeretlen okokból – a bécsi kapucinusok irattárába kerültek.¹⁴

1974. május 24-én – Csepellényi György halálának 300. évfordulóján – több mint 120 főből álló csoport zárandokolt el Mezőkövesdről Csepellényi sátoraljaújhelyi sírházhoz. Az ottani plébános, *Densz Géza* püspöki tanácsos a világi és egyházi hatóságoktól engedélyt kapott, hogy a vértanú sírját bizottság előtt felnyissák és tetemét az egri egyházmegye által ajándékozott ezüstözött koporsóba áttegyék. Az ünnepség misével kezdődött, melyet nagy papi segédlettel *Densz Géza* celebrált. A szentbeszédet *Gyérassy Béla*, az ismert művészettörténész mondta, majd a tetemet visszahelyezték a Szent Kereszt oltár alá, a koporsóra egy kétágú, mezőkövesdi himzessel díszített szalagot terítve. Az oltárt is a mezőkövesdiek által ajándékozott matyó himzésű terítő díszítette.

Jegyzetek: ¹Csepellényi György neve különböző formában fordul elő életrajzírónál: Csepellényi, Csepellény, Csepeleny, Csepellény stb. Itt a leggyakoribb, legvalószínűbb formát használjuk. – ²Egyes életrajzírói a születés helyét – téves helyesírással – Bitsének írják, sőt „Dicső”-re is elferdítette az egyik auktor. – ³*Paulo Orosz*: Synopsis analium eremi-coenobiticorum Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. 1746. Caput XX. 119. page. – ⁴⁵*Orosz* i. m. 120. p. – ⁶*Kolláris Joachim*: P. Csepellényi György élete. 17?? – ⁷*Nagy József*: Eger története. Bp. 1978. 134–135. lap. ⁸*Révai Sándor*: Csepellényi György. Katolikus Szemle, 1904. évf. októberi szám. – ⁹*Sárközi Zoltán*: Mezőkövesd története 1275–1918. Mezőkövesd város monográfiája. Szerk. Sárközi Zoltán és Sándor István. Mezőkövesd, 1975. 76–77. lap. – ¹⁰uo. *Gergely Sámuel*: Teleki Mihály levelezése. VI. kt. Bp. 1913. XXII. 506, 593. – ¹¹Vö. Orsz. Levéltár. Kamarai Levéltár, E 153. (Acta Paulinorum) Fol. 48. A nagyszombati rendház naplójából 1653–1730.: „R. P. Georgius Chepellény captus a rebellibus, qui tabacum (dictam dohan) in dorso eius sciderant ... demum decollatus est ab eis,” – ¹²Orsz. Levéltár, E 332. Összeírások. ... Mezőkövesd 1751. – ¹³Ita relictus iacuit in campo 5 diebus, repertus nihilominus illaesus ab annibus feris et animalibus intactus in fine Maii.” – Orsz. Levéltár. Kamarai Levéltár, E 153. (Acta Paulinorum) Fol. 48. – ¹⁴In tumba, ubi indutus fuisset sacerdotalibus paramentis, porrecto eidem calice, compressit tamquam vivus vola sua calicem, tandem sepultus in templo parochiali Mezőkövesdiensi ab A. R. D. Joanne Nagy, paracho ibidem. Martyrisatus est in festo SS. Corporis Christi die 24 Maii 1674.” – Orsz. Levéltár. Kamarai Levéltár, E 153 (Acta Paulinorum) Fol. 48. – ¹⁵A szentté avatásnak három periódusa van: először Róma megengedi, hogy különleges tiszteletben részesüljön a szentté avatásra javasolt. Ekkor kapja a „tiszteletreméltó” címet. A második fázisban Róma „boldog”-nak, majd a harmadik fázisban „szent”-nek nyilvánítja.

A Csepellényi György életével foglalkozó irodalom: Csepellényi életének és mártírságának első leírója Nagy János volt, aki 1657 óta működött mint parochus Mezőkövesden. Hosszú időn át személyesen ismerte Csepellényit. Munkáját ma már csak a későbbi életrajzírok utalásai-ai ismerjük. – Nem sokkal Csepellényi halála után, 1691-ben, jelent meg Bécsben Landor László „Ovis in medio luporum. ... Georgii Csepellini. ... historiam ex inquisitione canonica rite facta dirulugavit Ladislaus Lander, Viennae 1691” c. munkája, melyben a címlap előtt tizenegy képből összeállított rézmetszetes lap ábrázolja Csepellényi szenvedéseit és halálát. – 1745-ben is megjelent egy Csepellényi-életrajz, melynek alapján a pesti központi papnevél intézet Magyar Egyházirodalmi Iskolája „Munkálatok” címmel kiadott munkája foglalkozik Csepellényi életével (1856). – 1765-ben Nagyszombaton egy magát még nem nevező szerző munkája látott napvilágot e címmel: „Vita et mors venerabilis patris Georgi Csepellényi ... missionarii apostolici ... per aliquem ejusdem ordinis professum sacerdotem, 1765 Tyrnaviae.” Ez a munka egy metszetet is tartalmaz. Minden jel arra mutat, hogy írója pálos pap-tanár volt. – 1898-ban Mohl Antal tatabányai plébános több cikkében szorgalmazta Csepellényi szentté avatását. – 1904-ben Révai Sándor a Katolikus Szemle októberi számában ismertette „Mezőkövesd szentjének” életét. – Ugyancsak a Katolikus Szemle 1905. évi I. számában közölt Pámer László SJ adatokat Csepellényi életével kapcsolatosan. – Leszkó József: Adatok az egri egyházmegye történetéhez. IV. kt. Eger. 1907. 135. p. – Nováky: Memoria dignitatum. ... c. felsorolása Csepellényi temetéséről tesz említést, de annak időpontját tévesen 1686-ra teszi. – 1927-ben P. Tomcsányi tollából jelent meg Csepellényi-életrajz, mely Kolláris Joachim pálos tanárnak az 1700-as évek elején megjelent munkáját használta forrásul. – Kisbán Emil: A magyar pálosrend története c. munkájának I. kötete (Bp. 1938.) a 248. oldalon, a II. kötete (Bp. 1940.) a 125. lapon ír Csepellényiről. – Mérő Mihály: A Matyóföld és nepe. Magyar Katolikus Akció. 1942. évf. februári szám. – 1942. januárjában Fr. Ambrus pálos teológus *Tiszteletreméltó Csepellényi György magyar vértanú élete* (Pécs, Lázár Nyomda) című munkája hatott lendítően a vértanú iránti tisztelet terjedésére. – 1943-ban a Pécs egyházmegyei Hatóság [1927/1943. sz. engedélyével jelent meg négyoldalas, Csepellényi sírházának képét is bemutató nyomtatvány *Tiszteletreméltó Csepellényi György vértanú sírja a sátoraljaújhelyi piarista templomban* címmel. (Az 1258 és 1789 közötti pálos templom 1789. július 2-án a piaristák tulajdonába ment át. Újabbban plébániatemplom.) – Az Utunk c. folyóirat 1944. augusztusi száma *Elméltetés Tiszteletreméltó Csepellényi György vértanúról* címmel ismertette Csepellényi életét, mezőkövesdi kapcsolatát. – A Margitvirágok 1947. novemberi számában *Régi szentek* cím alatt közölte Csepellényi életrajzát. – Ugyancsak a Margitvirágok 1948. évf. 3. számában található cikk *T. Csepellényi György vértanú* címmel. – Gyérassy Béla: Documenta Artis Paulinorum. (A Magyar Tudományos Akad. Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai XII–XIV.) I–III. kt. többször említi Csepellényit, a III. kt. 77. lapján 1674-ből származó eredeti okiratokat is közöl, melyek Csepellényi vértanúságának körülményeit hivatalosan rögzítették. (Bp. 1975–1978). – 1975-ben Sárközi Zoltán kandidátus, az Orsz. Levéltár osztályvezetője a *Mezőkövesd története 1275–1918.* c. tanulmányában (Mezőkövesd város monográfiája. Mezőkövesd, 1975.) a 77. oldalon néhány sorban vázolja a vallási türelmetlenség áldozatául esett pálos vértanú mártírságát.

Szervét töredékeiből

*hallom hajnalodik
hiába már az özönvíz
reggeleink belül áztatnak
kiszáradt erdőink öntözik*

*kihunytt a pislogó gyertya
üres a menny
és üres a máglya*

*a lélek székhelyét kerestem
vérerekben velőben húsban
éggő zsigereket találtam
szétrobbant agyvelőt
szenesedő csontokat*

*a megrepedt nádat eltöri
a bennünk fájó szél
barátaink megtagadó szavának
lehellete*

hallom hajnalodik

*lepergett rólam
Isten választóvize
nem a kereszt viselésére
hordozására ítéltettem*

*hallom hajnalodik
hiába már az özönvíz*

Pályaudvaron

*hát itt vagyunk
lássuk lesz-e még erőnk
világgá szólítani
a délceg jegenyét is
lesz-e még hitünk
megugratni farkasokat
hogy üvöltésük
az egekig szálljon
és óvó szöként
hulljon vissza ránk
mert megértünk már
életető hangjára bárminek
lássuk mire van még erőnk
és mire elég
halkuló szavunk*

Vonaton

*milyen csodálatos – velünk már
megtörténhet minden
és nem lesz okunk csodálkozásra
mert „amit mi eddig elviseltünk”
amit mi eddig elviseltünk
otthon van már szívünkben a kés
s a megbocsátó apai szó
milyen csodálatos
történhet bármi – készen talál
legyen bár tankok típrólánca
vagy a száműzött szabadság*

Várótermi csönd

*milyen csodálatos
túlrett nyarak hullanak nyakunkba
ágyüdörgésre távoli villanásokra
riadunk néha
és mégis kivirágzik
a legtisztább kankalin
a legfehérebb liliom kertünkben
itt ezen a földön
mióta van kertünk egyáltalán
ásító csöndünk békén aludhat
csak érzékeny kék erekkel terhes
fülünk remeg állandóan
emlékezve azokra a zajokra
amiket még...
szóval amik talán
nem is hangzottak el*

*csak romlandó
vérzékeny részeink
emlékeznek valamiféle csatákra
tiltott ünnepekre
gyászos világosokra*

*milyen csodálatos
aki ami akar
békén aludhat
csend van országnyi
világnyi csönd
lassú puha léptekkel
cirkál közöttünk
és belepi lassan
hervadó virágaink*

MONTSERRAT

Írta **BOZÓKY MÁRIA**

Ízléstelen tárgyak tömkelege tárul elénk a polcokon, üvegvitrinekben, forgatható állványokon: diófapácas gyertyatartók, vaskos, ciradás gyertyák, csodaszerrrel leöntött, művirággal díszített barlangok, kagylók, kulacsok, mécsesek, pápák aranykeretben, kifestett kegyszobrok. Gyors tekintettel felmérjük a hűsítő italok sokféleségét és árát, azután kikötünk, mint mindig, a teánál s azonnal kikönyörgünk hozzá még egy adag forró vizet. Az első rohamot tehát kiálltuk: a szomszúság csillapodtával még egyszer, nyugodtabban, talán kiegyensúlyozottabb kedéllyel tekinthetünk körül a hatalmas teremben, ahol a turisták és zarándokok önkiszolgáló módon válogatnak, asztal mellé telepednek, falatoznak és csevegnek. De a második fordulat sem hoz meglepetést: a terem túloldalán is ugyanazok a tárgyak fénylenek, fenyegetnek, vigyorognak felénk, csak az üvegfiókok alján húzódnak meg a fényesebbnél fényesebb rózsafüzérek. Első jele annak, hogy „hamisíthatatlan” kegyhelyre érkezünk.

Nem állt eléggé körülhatároltan előttünk a kegyhely-jelleg, inkább csak rendkívüli hangsúlyal: MONTSERRAT. Az első korty teát, tehát csillapultan, élvezettel ittuk, mint akiknek valami máris sikerült. Valahova eljutottunk, s valami *máris történt*. Szó sem esett róla, mi, mert hiszen éppen csak rátettük lábunkat Montserrat földjére, alig negyedórája szálltunk ki a drótkötélvasútból.

Szórakozottan indult meg velünk a vonat az Estación de Sansról, s egy darabig nem is izleltük igazán a spanyol tájat sem, hisz alig mutatott valamit. A nap már hajnal óta ragyogott az égen s vörösen izzott a föld, izzását alig enyhítette egy-egy csenevész olajfa. Ahogy a völgykatlanok sokasodni kezdtek, valamiféle izgalmat kezdtünk érezni: nehogy rossz helyen szálljunk ki! Izgal-munkat sekélyes csevegéssel palástoltuk. A vidék csalogató, árnyas völgyekkel megtűzdelt táj volt, melyek egykor a mórok bűvöletükben eljutottak egészen az északon őrt álló Pireneusokig... Hirtelen fantasztikus hegyek bukkannak fel – gyorsan abba kell hagyni a mondatot –, ezek a hegyek olyanok, hogy itt minden perc számíthat! Lehet, hogy a látható világ végét jelzik s élő falanxként jelentek meg a láthatáron, hogy: eddig és ne tovább!

Sima, galambszürke, gömbölyűre sűrűlt, tömören egymáshoz tapadó henger-tenger. Tekintemmel villámgyorsan elészaladok a látványnak: – Ott van, ott fent, Montserrat! – mutatom. A hegyek mintha egy egész világgal feljebb állnának őrt: szorosan és pille-vékonyan, beljük simul a montserrati kolostor, mint egy rózsaszín fecskéfészek.

Most valóban megáll a vonat, alig néhányan szállnak ki belőle s üresen ring tovább, mint egy hintó. Egzotikus fácskák tövében tett le, orrunkat, tudónket metszőn átjárja valami fűszeres, friss, csodálatos illat. Ott a fecskéfészek, elérhetetlennek tűnő magasban... Itt lent kell látványával betelnünk, jól az emlékezetünkbe vésnünk: ilyesféle csoda történetelt egykor azokkal, akik az ígérlet földjét pillanthaták meg. Csoda ez is, azonosításainkban csak végtelen lassan, tenger homályossággal, de látványnak villámgyorsan kibontakozó csoda. Alig tudunk róla valamit. Nem tudtuk, hogy országnyi hegyerőd öleli körül az egy szem kolostort, sokszoros sziklabástyával és kacskaringós útrengeteggel. Ezekben a kiismerhetetlen, noha tündöklő, szinte ismerősen felsorakozó hegy-öblökben rejtett valahol az ezernéhány száz évvel ezelőtt épített picinyke Santa Maria templom, s ebben a montserrati sziklavárban őrizték a legendás Szent Grált is: angyalok hozták ide...

Átlebegünk mi is drótkötélen a Llobregat folyó felett. Mintha még kajüt sem vértelné körül testünket, szárnyakon lebegnénk felfele. Vonzanak a hegyek. Sötétszürke ölükből leejtenek egy cérnavékonyan alázóduló vízesést sok száz méter magasból, de sehol talpalatnyi hely, ahol akár a tekintettel, akár lábunkkal meg lehetne állapodni...

Azután, ime, fent vagyunk.

Ezerkétszáz évvel ezelőtt (875–76) vette vissza ezt a már jó másfél évszázada itt tanyázó móroktól Guifré barcelonai gróf. Ezt a határvidéket még Nagy Károly próbálta megerősíteni. Messze fent, a Pireneusokban, Roncesvalles-ban, ma kolostor áll annak az ispotálynak a helyén, ahol Roland fõvitézének a sebeit bekötötték, sőt eltemették (778). Innentől kezdve Máriás oszlopok hirdetik, hol tört előre utat a kereszténység... Roncesvalles-al majdnem egy magasságban, jócskán keletre, Montserrattól eléggé északra, van Ripoll, ahol Guifré gróf azonosító kolostort is alapított s idecsatolta a montserrati hegyen magányosan álldogáló kis zarándok-templomot is, melyet még a nyugati gótok építettek. Mindezt a sok nyugtalanságot és megszámlálhatatlan változást: a keresztény nyugati gótok tolosai királyságának elhervadását, az Afrikából betörő mórok hódításait, a véres behódolást, majd a biztos menedéket Nagy Károly birodalmában – a konokul összefüggő Pireneusok feltartották és védték.

A citromfák citromtalanul, ritkás lombbal, a leanderfák virágtalanul is bódító illattal, a tamariszkuszbokrok földet seprő tollakkal, a cédrusok görcsösen, kékesen, a ciprusok, túhegyesen állják el a fennsík minden zegét-zugát, ahol éppen nincs hegy. Messze közöttük kanyarognak a keresztút rejtett zugai, s szinte függőlegesen lendül át ismét a drótkötélpálya a legmagasabb csúcsera, a San Jeronimóra. A kolostor irányában egyszerre szétáradnak a turisták. Kellemes meleg van, az illatok kissé lekódatnak ebben a tündöklő délben. A nyüzsgés kicsiben arra a cikcakkos történelemre emlékeztet, ami ezen a tájon leviharzott.

Montserrat katalán föld, királyi házasságok révén a szomszédos Aragóniával tart leginkább együtt. Abban az időben Guifré egyik leszármazottja, a tudós *Oliba* ripolli apát – később vichy püspök – néhány barátot küld a mind híresebbé váló kis montserrati kegyhely őrzésére, ami apátságához tartozik. A Mária-tisztelet kiinduló pontja az itteni vallásosságnak, s mind nagyobb pompába öltözik az egész ibériai félszigeten. Szinte első kézből töltekezik a messzi Szentföld Ke-

let friss, tömör impulzusaival, szépséggel, fantáziával. E X–XI. századokban írják s rajzolják meg Észak-Spanyolországban talán a világ legszebb, semmivel össze nem hasonlítható kódexeit, ekkor csorog rá a pergamenlapokra a katalán, aragón, navarrai és aszturiai zíniskála három legjellegzetesebb árnyalata: a sötét lúdvörös, királyi bíbor, az arannyal vetélkedő mély sáfránysárga és a fekete. Az angyaloknak mint szimbólumoknak, még inkább mint jelképes erőknél, tolmácsolhatatlan szellemi lényeknek figurái drámaian tűnnek fel ezeken a lapokon; a kódexek tudni sem akarnak a bizánci művészet metrumairól, merev ikonográfiájáról: hozzájuk Afrika áll közel, sötétben, szárnyalón, palástolhatatlan démonikus vonásokkal. „Íme, Babilon, a mi vilá-gunk, lángokban” – áll Beatus Kommentárjában, a virágszirom lángok felett sötét hamuszürke szárnyú angyallal, vagy Szent János evangélista az Apokalipszis-kódexben, hét karvaly-szárnyú angyallal, arcukon vad gyönyörrel, mint az egyiptomi Tothotep lányaién, vagy a leóni Biblia (960) sasfejú angyal, tűzpiros talárban. . . Majd minden idők Madonnája, ugyanabban a tartás-ban, ahogy el sem moccan trónusáról évszázadok ábrázolásában, a toledói Szent Ildefonzó (667) Szűz Mária szüzességéről írt értekezésének egyik lapján: riadt-figyelmes szempár, a zsámo-lyig leomló, sötétvörös köntösben, mereven és vékonyan, mint egy behajlított szárú betű. . .

De ilyen víziók és emlékképek most csak szaggatottan jutnak eszünkbe, ha egyáltalán eszünk-be jutnak. Feszülten cikáznak előttünk a kék égbolt verőfényei, s a sima, telt begyű hegvek te-lezívják magukat vele. Atomerómű gigászi szerkezeteire emlékeztetnek, óriás tartályokra, nehéz-víz-ciklotronokra. Karel Čapek viszont így írt róluk ötven évvel ezelőtt: „... esküszöm... , hogy semmi másához nem hasonlíthatok, csakis imára kulcsolt ujjakhoz. Mert Montserrat hegye ezer és ezer ujjal imádkozik, felemelt mutatóujjakkal esküt mond, megáldja a zárandokokat és jeleket mutat.” Színük is csodálatos: néhány órával később, kora délután, rózsaszín fejbőbitával állnak ott, mint elpiledt, egymáshoz bújó kövér galambok egy rövid sziesztán. . .

„Ditxosos ulls, Maria. . .” A Bazilikában éppen vége az *Escolania* kórus énekének, az ezüstös gyermekhangok kirebbennek a szabadba s ott gyöngéden elhalnak. . . Az utolsó foszlányokat kaptuk el, kint, a világos kövekkel kivert előterecskén, amint éppen egy esküvői menet is kezd ki-tódulni, középen a fehérbe öltözött menyasszonnyal. S most megindul a külső tömeg befele, mintha az élet maga is ebből a két folyamattól állna: folytatni valahol a végénél s idejekorán ki-jutni az elejére. . . Folytatni, azaz előlről kezdeni s befejezni, azaz *pillanatnyilag* túljutni. . . Most mindannyian beszorulunk a keskeny lépcsőfeljáratra, ahol csak párosával, csigalassúsággal lehet előrehaladni, fel, a kegyszoborhoz, a Morenetához. Mintha mindenkit a kíváncsiság hajtana. Hiába a felirat: a párok fecsegnek, susognak egymással, miközben Enric Monjo alabástromból faragott angyalai szigorú, alázatos rendben terelik felfelé a kigyózó menetet. Tisztelet, áhítat ma alig mondának valamit, de annál többet a percnyi kielégülés, a beteljesült kíváncsiság. A kor el-kényeztetett emberének már elernyed az önkontrollja. Montserratban van egy ezeréves kegyszob-or – ezt látni kell, különben nem ért semmit a kirándulás! – Különválok barátnőmtől, igyek-szem összeszedni a gondolataimat. . . Aztán felpillantok: bal kéz felől, egy márvány benyílóban a rend alapítójának, *Szent Benedek*nek ifjonti alakja tűnik fel hatalmas festményen, modern megfogalmazásban, sötét, Goya-feketés árnyalatú kámzsában, nyírt hajjal. A bencéseket már ama Oliba apát küldte ide, Montserratra, 1025-ben, de a kolostor csak 1409-ben válik külön a ri-polli apátságtól. Két jelentős dátum emelkedik ki gazdag történetéből: Katolikus Ferdinánd 1493-ban Montserratot a *valladolídi* kongregációhoz kapcsolja, s évszázadokon keresztül idegen ajkú kasztíliai szerzetesek lakják a kolostort; és az 1850-es évek, mikor is a kényszerű, közel egy évtizedes rendfelosztás után (1835–1844) Montserrat az eredeti *subiacói* bencés kongregáció fennhatósága alá kerül. Mégis, éppen egy kasztíliai származású apát, Garcia de *Cisneros műve*, az Exercitatorio de la Vida Spiritual, hatott Montserrat leghíresebb zárandokára: Loyolai Szent Ignácra. . .

„... felkérékedett egyedül, öszvére hátán, Navarrete-ből Montserratra. . .” – olvassuk Ön-életrajz-ában. Útközben összebotlik egy mór lovassal, akivel Mária szüzességéről kezd parázs vi-tába. Amint a mór elvágat, Ignácot nyugtalanság fogja el, hogy nem állta meg helyét a vitában. Utána akar eredni a mórnak, majd mégis öszvéreére bízva sorsát, merre menjen. Ez beüget vele egy közeli városkába, ahol Ignác durva kámzsanyagot vesz magának, amiben ezentúl jární ki-

ván, dagadt lábára pedig egy pár gyékénycipőt. Elhatározza, hogy Montserratban egész éjszaka virrasztani fog a Szűz oltaránál. Feljutván a kis templomhoz, írásba foglalja életgyónását, beöltözik „rendi ruhájába” s egész éjszaka Máriánál imádkozik, hol térden, hol felegyenesedve . . . Hajnalban tovább indul *Manresa* felé, 1522 márciusában, harmincegy évesen . . .

Most érünk a szoborhoz: szikrázó, aranyozott ezüst oltár fogja körül, meghatározhatatlanul gazdag keretben, ő maga, az aranyruhás *Moreneta* üveg mögött, akárcsak a Pietà Rómában. Csak az aranygömböt tartó jobb keze szabad, odahajlok, megcsókolom, vékony fekete ujjait, azt a kezét, amit Loyolai Ignác is megcsókolt . . . Egy pillanatra rám sugárzik a talán ezer éve is faragott, nagy fekete arcról áradó mosoly, a fekete szín kékesre fordul, a tekintet megvillan . . . Nem, ez nem a dermedt chartres-i Virgo Paritura! Nem a tavernoles-i Szűz, egyiptomiasan kifestett szemével, nem a covet-i Szűz, pirosban-kékben . . . Nem egész sor aranyozott, finoman kipirosított arcú Szűz a Gyermekkel a barcelonai Katalán Múzeumban, melyeket minap láttunk; nem egy leridai templomfreskóról fennmaradt, halványkékbe öltözött Mária komor, apátnői vonásokkal, de nem is a valamivel későbbi (XIII. sz.) – a gyűjteményből a legszebb – katalán Madonna fakó szilvabarna köntösben, elefántcsontfényűre koptatott, kiszínezett arcán gyönyörű derengéssel . . . Nem a Rajna-vidéki Arnt Mester aranyhajú, gyermeklány „Istenanyja”, vagy a szép lőcsei Madonnák vagy a párizsi Cluny Múzeum bodros fürtű, cranachi kosztümbe öltöztetett, könyvből lapozgató, elegáns Madonnája tölgyfából . . . Sem a XV. századbeli strasbourgi mester Madonnája dőlőfős polgárosszony-tartásban, de még csak a viasz-könnyeket síró, káprázatos pompába öltöztetett *La Macarena* sem Sevillában . . . Fel lehetne sorolni megszámlálhatatlan ellenpéldát is. Örök téma Mária, aki újból és újból magára ölti a sivár vagy bonyolult kort, alkotója képzeletének túlkapasait vagy elképesztő szegénységét, a hittel való viaskodás kudarcait vagy hamisságát. Ez az anonim alkotás, a legenda szerint barlangban talált kegyszobor, mindannyiunknál előbb, hitelesebb. Fél pillanattal tovább azonban nem lehet előtte tartózkodni, a tömeg tovább sodor s ez a pillanat vagy jelentett valamit a léleknek, vagy korunk logikája értelmében a látványnál többet nem mond . . .

„Irgalmasság Anyja, Életünk, Gyönyörűségünk és Reményünk, Üdvözlégly!” – így rebegette Loyolai Ignác, s gondolatait imába foglalta. Még néhány lépcsőfokot teszek lefelé, a túloldalon, kísér a kékes derengés, majd ösztönszerűen jobbra fordulok s máris azzal a bőrkordonnal babrálok, mely körülzárja a kegyszobor mögötti oltár félkörét. A kordon simán le hull, s bent állok, amikor a pap éppen áldoztatáshoz hozza le a kelyhet a körülállókhöz. Lám, Mária nem engedett el maga mellől üres lélekkel . . . S míg mindez történik, alig vesz észre valaki, hol maradtam el . . .

S csak most jutunk le igazán a Bazilikába, amit 1560-ban kezdtek építeni, s Loyolai ilyen formában nem is láthatta. Ernyedten, tétován tekintünk körül a sötétzöldesen, aranyosan csillogó szentélyben. A díszesség, a sötét márvány- és achát berakások, az ezüst kandeláberék és csillárok elnyelik a tizenhatodik században már hitelesnek amúgy sem ható gótikus jegyeket. Csakhogy a lélek most már nem kapcsolódik semmihez, de semmihez a világon. Sem stílushoz, sem korhoz, sem alkotásokhoz és történelemhez sem. Mi szüksége rá? . . . Az utazás, az izgalmak, az eddig eltöltött órák kiszívták minden, minden erejét, hogy majd tartósabb, újabb energiákkal töltsék fel. Amit csak később, sokkal később tapasztalunk meg. Talán nem is akkor, mikor gondoljuk vagy meghatározzánk!

Odakint betűzgetjük a Bazilika sugárzó, rötös téglahomlokzatát, a leghiresebb montserrat-i címzetes apát, Giuliano della Rovere, a későbbi II. Gyula pápa címerével, s oldalt felfedezünk egy kicsi, sután kőbe faragott Madonnát a Gyermekkel, annak a befalazott kapunak a bétletén, mely még az eredeti templomocskába nyílt . . . Ezt a szemernyi mustármagot őrizték a remeték és barátok, őrzik lassan ezer év óta, s őzi a kantábriai, a katalán, a pireneusi hegyvonulatoktól leszakadt különös hegyek ezer bóbítája.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

MAGYAROK RÓMÁBAN

Janus Pannoniustól Zrínyi Miklósig

Több mint nyolcvan év telt el azóta, hogy *Magyarok Rómában* címmel Riedl Frigyes szép esszéje összegezte történelmünk római kapcsolatait és a magyar irodalom Róma-élményét. Riedl nem törekedett teljességre, mégis feltűnő, hogy néhány fontos adalékot elhagy. Mert tárgyalja ugyan a honfoglalók itáliai kalandozásait és Szent István koronakérő követségét, Nagy Lajos és Hunyadi János római útját, a Santo Stefano Rotondo templom magyar emlékeit és Szamosközy Istvánnak a capitoliumi Marcus Aurelius-szoborra vonatkozó megfigyelését¹ – de nem említi például Janus Pannoniust, aki pedig már a magyar reneszánsz latin századában megfogalmazta eleink Róma-élményének kettősségét.

Róma mint a kereszténység fővárosa sokáig csak kegyes zarándoklati célpont; főként a sokat jövedelmező szentévek alkalmából özönlöttek el a hét főtemplomot sorra járó zarándokok. Janus Pannonius az 1450. évi szentév alkalmából egész epigramma-ciklusban ítélte el a hiszékenységet, a képmutatást, a nyereszkedést, nem kimélvén barátját, Galeotto Marziót sem, amiért költő létére odaállott a zarándokok közé. Maga Janus ekkor nem látta Rómát, de 1458-ban, itáliai tanulmányai végeztével ő is felkereste az örök várost. Róma romjaiban is büszke világi arcát mutatta néki, miként ez *Roma ad hospites* (Róma vendégeihez) című epigrammájából kiderül:

*Bárki vagy, ó idegen, ki a távolból ide jöttél,
egykor polgárom, most jövevény e helyen,
bár hiú nagyratörés vezetett ide vagy peres ügylet,
vagy jámbor szándék, messzi utakra vivő,
kedves vendégem, Quirinus városa egyre
kér, ha dolgaidat végre pihenni hagyod:
romjaimat kegyelettel végigjárni ne késsél,
úgy lásd újra szülővárosod ép falait;
vagy ha sietsz, legalább vedd rám könnyes szemed egyszer,
s képzeld el: ha ilyen Róma, milyen lehetett!*

(Kerényi Grácia fordítása)

Íme hát Róma két örök arca: a szent zarándokhely és a régi dicsőségét romokban őrző ősi Urbs. E latin epigrammán kívül Ady vallomásaig nincs Róma-versünk még egy, amely ily közvetlen viszonyt, ennyire otthonos egymásrautaltságot fogalmazna meg a Város és a Vendég között. „*Hoc te, care hospes . . . kedves vendégem, Quirinus városa egyre | kér, ha a dolgaidat végre pihenni hagyod: | romjaimat kegyelettel végigjárni ne késsél!*” – fordul nyájasan vendégehez Janus Rómája. „*Változó ősz, szent község, | Urbs, te feledtető . . . Ím, magam idehoztam, | Védj és boríts be mostan!*” – kérleli a „Diadalok s romok” városát a *Nyárdélutáni hold Rómában* poétája.

Évszázadoknak kell azonban eltelnie, amíg irodalmunk Róma-képe visszatalál Janus világi látásához, s előlegezi Ady szintézisét. Mert Janus Pannonius latin tökélyére a magyar irodalmi anyanyelvűség középkora következik, s ami érdemleges Róma-említés ebből felmutatható, ha nem is dadogás, csupa töredékes másodlagosság. A mohácsi vész sötét évtizedéből kiragyogó első magyar hexameter-sor (egy Lucanus-idézet a *Könyvecse* című, 1521-ben másolt kódexben) eképpen említi Rómát: „*Úgy mond Szent Ágoston doctor, hogy hármat kívánt ő látni. Először Rómának nagy voltát, kiről úgy mond Lucanus: Mely nagy volt Róma: az ő romlása jelenti.*”³

A Lucanust így magyarító névtelen kódexfordító szerzetesnek volt a kortársa az a néma barát, az úgynevezett Karthausi Névtelen, aki az Érdy-kódex prédikációiban utalgat Rómára. Bán Imre mutatta ki, milyen latin forrásokat követ, amikor Róma és a Rómaság (a birodalom egésze)

némely nevezetességével színesíti prédikációit. „A kalendárium rendjében felsorakozó szentek élete az antik Róma történelmének nagy alakjait, de a város topográfiáját is élénk rajzolja” – jegyzi meg Bán Imre, s számos szép idézettel szemlélteti, mi mindent írt be prédikációiba Rómáról a néma barát. A Pantheonról például azt tudjuk meg: „És ki annakelőtte hívatatik vala Pantheonnak, azaz minden bálványoknak templomának, immáran hívatatnék mind sok szentök egyházának, mostan kedég nevezetik kerek bódog asszonnak. *Ha ki Rómában volt, láthatata.*” A „ha ki látta” fordulat a magyar Karthausi gyakori szavajárása, nem biztos, hogy saját római peregrinációjára céloz. Bár a templomok szinte részletesnek mondható említéseiből és leírásaiból akár erre is következtethetnénk. „Szent Péter főegyháza”, a „Lateranombeli szentegyház”, Szent János és Pál, Szent Ágnes, Praxedis egyháza – sorolja elő a San Pietro, a San Giovanni in Laterano, a San Paolo és Sant’Agnese fuori le mura, valamint a Santa Prassede templomokat, a Santa Maria Maggiore ereklyéit pedig egyenként is számba veszi. Amikor „Szent Péter vasa szakadásának innepéről” emlékezik meg, a San Pietro in Vincoli templom kerül sorra, „holott nagy sok népeknek gyülekezeti leszen ez mai napon . . . , hova nagy sok számtalan búcsúkat es engedtenek kilemb kilemb szent pápák”. Ha járt Rómában a néma barát, a zarándokló „nagy sok népek gyülekezeti” sodorhatták templomokról templomokra.⁴

Aztán ez a naiv középkori hang is elnémul. Jön a török és kibontakozik a reformáció, amely kettéosztja az írástudók táborát. Róma romlását immár nemcsak a humanisták panaszozzák; a reformátorok szemében Róma a „bolcsós helyek”, a pápai „foltos hit”, az Antikrisztus bűnös városává válik. Egy „barátból lött pap”, a csuháját elvető Szkhárosi Horvát András énekelte feddően a római, kölni, acheni és compostellai búcsújárásokról:

*Az Krisztus mondja: jertek énhozzám, mit futunk Rómában,
Bódogasszonyhoz Coloniába, onnat az nagy Ágba,
Bolcsós helyekre, az Szent Jakabhoz Compostellába.*⁵

Az Urbs élménye nem tud áttörni a felekezeti elfogultság páncélzatán. Az Elektra-fordító Bornemisza Péter csukott szemmel járta Itáliát, egyetlen festményt, szobrot, palotát meg nem említene hatalmas életművében, mert mindez „bálványozás”, inkább pusztítani, mint csodálni való „fara-gott kép”. Mindössze annyit mond a „bálványimádó miséseknek” városairól: „egész Rómának, Velencének s egyéb hívei városinak rakva templomi” búcsúok hálálkodó tábláival.⁶ Ez a rideg protestáns lelkiület még a XVII. század közepén is teljesen magába zárkózó. A történetíró Szalárdi János (Matthias Flacius Illyricus 1557-ben megjelent latin antológiája nyomán⁷) „egy bizonyos Róma látására ment istenes peregrinus” példájával próbálja kárhóztatni „a tobzódó, részegeskedő életet” – ímígyen: „Ó, bezzeg dicséretesen cselekednénk, ha ebben ama Róma megpróbálására, látására ment istenes peregrinust, világgjárót, látogatót követhetnénk, ki midőn Rómába menvén, azt mind eljárta, az ottvaló életet bordélyokban és nagy istenes bosszúságára sokképpen való haszontalankodásokat meglátta, szemlélte s eszébe vette volna, azonnal azoktól nagyon megirtózván, Rómától ilyenképpen búcsúját vette vala:

*Roma vale, vidi, satis est vidisse: revertar,
Cum leno meretrix, scurra, cynodus ero.*

Melyet én magyar stróphában így foglaltam:

*Róma, téged megláttalak
Életedben próbáltalak
Hiányosnak találtalak
Hogy láttalak, otthagytalak.
Mert tebened aki lakik,
Az jó útról eltávozik,
Szent életről csuszamodik,
Ördög tőreibe esik.”⁸*

Bornemisza és Szalárdi felfogása egy évszázad távolából is egybehangzik, ezért nem győzzük hangsúlyozni, milyen befogadói nyitottság kellett ahhoz, hogy a kálvinista Szenci Molnár Albert, a majdani zsoldárfordító, szótáríró, bibliakiadó tudós, 1596 őszén kíváncsi érdeklődéssel járja végig Rómát. Molnár Albert a Rómában tanuló magyar kispapokkal nemcsak a „hét főtemplomot” nézte végig „az ezekhez közel fekvő többiekkel együtt, amelyekben sok volt az erelye és a bünbocsánati kellék”, hanem pápai audiencián is részt vett. Naplója szerint „Fui conviva summi pontificis Clementis VIII. in palatio ad montem Caballi”, tehát a Monte Cavallón, a Quirinale-dombon épült palotában vendégeskedett, s ekkor láthatta VIII. Kelemt, akiről később gúnyrajzot is csinált. Szenci Molnár persze jól tudta, hogy azon a fogadáson magával az „Antikrisztussal” nézett farkasszemet, és oda is vetette később foghegyről a katolizált Veresmarti Mihálynak, amikor Rómáról beszélgettek: „Voltam pedig én is amaz Antikrisztus lakóhelyében, Rómában, jártam benne”. A szűkszavú Róma-naplóval és Veresmarti tanúságtételével szemben Molnár Albert tudományos főműve, a latin–magyar, magyar–latin szótár mégis részletes és lelkesült Róma-képet tár elénk. A szótárakban szétszórt Róma-szókincs összegyűjtésével és csoportosításával egész kis történeti útkönyvet kapunk. A „játszásnéző” Colosseum „kerekes nagy épülete”, a Pantheon „nagy kerekded temploma”, a Vatikán, „kin az Szent Péter temploma vagon”, a sok „négyesgű, hegyes, nyársformára felemelt kőoszlop” (értsd: obeliszk), a teljes „hét-halmú” Urbs megannyi csodája bizony elfeledtette a protestáns peregrinussal a sok templomi relikviát.⁹

Molnár Albert Janus Pannonius világias látásmódjához igazítja vissza irodalmunk Róma-képet: az ő Rómája nemcsak vakhitű búcsúsok városa, hanem az antik Róma is, ahol minden márványkövet, romot régvolt diadalmak babérja borít. A Szenci Molnár-szótárak precíz közléseinek személyessége persze csak igen halovány és áttételes, Molnár Albert sokkal inkább a különféle forrásokat, semmint az átélit látványt követi. A mintául használt szótárak egyik forrására is rámutathatunk. Alighanem Andrea Palladio, a nagy építész Róma régiségeiről írott *Antichita di Romá*-ja ez, amely 1554. évi első megjelenésétől kezdve a legnépszerűbb antik Róma-kalauz; hamarosan illusztrációkkal bővül és függetlékként hozzácsatolják a Róma városát ismertető latin, olasz és más nyelvű útkönyvekhez.

Rómára is reflektáló első összefüggő útirajzaink természetesen latin nyelvűek. A beszercei születésű, erdélyi szász származású Brenner Márton orvosdoktor, aki Bonfini-kiadásával szerzett magának literátori hírnevet, 1552. évi peregrinációjáról vezetett latin naplót. Vannak érdekes megfigyelései városokról, épületekről, templomokról, képekről, szobrokról (megemlíti például a padovai Szent Antal dóm előtt álló lovasszobrot, Donatello Gattamelatáját), de Róma nevét éppen csak leírja, s mindössze a Santi Quattro Coronati-templomot és a Porta Latinát hozza szóba futólag a Nápolyba indulás kapcsán. Brenner itineráriumának másolata Veres Endre szerint Bornemisza Péter egykori bécsi tanárának, Georg Tannernek ugyancsak itáliai naplójával együtt maradt ránk – már ezért is alaposabb vizsgálatot érdemelne.¹⁰

A naplóíró Brenner úttörését sokáig nem követik; a század végén megjelenő első latin verses útirajzokban alig van igazi útleíró elem. A spontán naplóval szemben a verses forma csak műfaj-történeti fejlődést jelent. Mindössze két verses útirajzot említhetünk. Az egykor Padovában doktorált Hunyadi Ferenc, Báthori István lengyel király udvari orvosa 1586-ban Báthori András kardinális Rómából Lengyelországba való visszatérését verselte meg (*Ephemeron seu itinerarium Bathorem*). A római búcsúvétel leírása azonban csupán szónoklatokból áll, érdekesebb, amit más olasz városokról, például Forliról, Mantováról vagy Velencéről jegyez fel.¹¹ A szintén erdélyi szász Deidrich György evangélikus, majd unitárius lelkész strassburgi utazását és tanulmányait örökítette meg verses útirajzban (*Hodoeporicon itineris Argentoratensis*, 1589), de Rómára pusztán úticélként utal. Pedig ott érdekes kalandok várták! „Rómában kocsmái civódás alkalmával az elfogottak közé keveredett és fogságából egy jezsuitához küldött latin verse mentette ki; aztán V. Sixtus pápánál kihallgatást nyert, ki őt névaláírással ellátott arcképével ajándékozta meg, mely emlékkönyvével együtt fennmaradt” – olvassuk róla Szinyei József életrajzgyűjteményében. Mindebből majd sok baja származott itthon: perbe fogták, hivatalától megfosztották.¹²

Kolozsvári Alárdi Mihály jezsuita papnövendék Brenner Márton után fél századdal, 1601-ben készített túlnyomóan latin naplófeljegyzéseket Rómában. Többek között a főtemplomokban látott ceremóniákról, a katakombák nevezetességeiről számol be, s feljegyez olyan érdekességeket

is, hogy a San Pietro környékén látott egy csecsemőjét karoló szerezcsen asszonyt. Alárdi Mihály naplójának fontos újdonsága, hogy éppúgy magyarra váltja a latint, ha otthoni dolgok jutnak eszébe, mint tette már Szenci Molnár Albert. „Virradta álmodtam, tehát otthon vagyok, s haragszom inasomra, Kelemenre. . . Virradta felé. . . szakáломat fűsülöm és kiszakada benne egyszer két szál. . .” stb. Magyarul utal arra is, hogy leveleket küldözgetett haza.¹³ Ezekben talán még több személyes római élményéről vallott.

Talán. . . Mert azok az Itáliából hazaküldött, régi utazási levelek, amelyek közül fennmaradt néhány, bizony nemigen bajlódnak látnivalók részletezésével. A Bethlen Gábor öccsének fiait Nyugat-Európába elkísérő Cseffey László például mindössze annyit ír Rómáról egy 1628 augusztusában kelt levelében: „Florentiából Senas (Siena) városára és Rómában jöttünk, ott is az pápa is, az kardinálisok is nagy emberséggel láttak, gazdálkodtak”.¹⁴ A pontos vatikáni kémjelentések szerencsére elárulják, hogy a fiatal erdélyi főurak mégsem csak VIII. Orbán pápát látták, hanem „le cose più notabili così antiche come moderne di questa città”.¹⁵ A protestáns Cseffey levelében Velence éppúgy néma városnév, mint Róma, Itáliában őt sem a paloták, szobrok, képek érdekelték, hanem csak olyan kuriózus dolgok, mint a tehénlegeltetés módja, a madárevés szokása vagy a lóidomítás. De a katolikus Kisvárdai Eh Mihály római papnövendék is alig bővebb szavú, amikor 1638 nyarán arról tudósítja patronusát, Nyáry Istvánt, hogy korábban már „néminemű indulgentiákat is küldött volt, melyeket ez az pápa szokott adni”; továbbá, hogy VIII. Orbán „jó egészségben vagyok, és az császár követe is immáron beérkezett, és Szent János napján audientiája leszen. Mikor bejött, az római fejedelmek az több urakkal együtt kiküldtettenek eleiben ki százhetvennyolc hintószekeret, és nagy pompával Rómába bekísértették. Több triumphusok ez napokban lesznek, azokat is meg fogom írni nagyságodnak.”¹⁶

*

Ekkorra túl vagyunk már a XVII. század két legnevezetesebb római magyar triumfusán: Pázmány Péter 1632-ben, Zrínyi Miklós 1636-ban kereste fel Rómát.

A II. Ferdinánd megbízásából utazó Pázmány látogatása politikai követjárás volt, irodalmi hozadéka nincsen; bennünket legfeljebb ragyogó külsőségei miatt érdekelhet. (5000 forint úti-költség; kísérek, szolgák, kocsik, málhás szekerek nagy számban; fényes bevonulás; külön lakosztály a Piazzá Colonna egyik palotájában; ünnepélyes díszmenet a Porta del Popolótól a San Pietroig; az Angyalvár ágyúinak díszlövészei; többszöri tárgyalás VIII. Orbánnal; a pápai államtitkár figyelmességei: ereklye- és képapjándékok – de eredmény semmi: a franciák római befolyása nem gyengült, Gusztáv Adolf pedig tovább aratta győzelmeit.¹⁷)

Zrínyi Miklós nyolchónapos itáliai utazása a század legnagyobb szabású peregrinációja. Milyen indítékok vezérelték, hogyan és hová utazott Olaszországban, mit láthatott Rómát, Nápolyt és Firenzét járva? – már megpróbáltunk válaszolni ezekre a kérdésekre.¹⁸ Zrínyi 1636-ban megjelent *Le cose meravigliose dell'alma città di Roma* című útikönyvét feldolgozva abból indultunk ki, hogy az utazás már a XVI. században tudomány és művészet volt, rögzített szabályok szerint történt. Az itáliai utazások céltudatosságát a horatiusi hasznosság (utilitas) és gyönyörűség (voluptas) jegyében a németalföldi Justus Lipsius kodifikálta (*De peregrinatione italica*, 1586), és őt követve született meg a magyarországi utazási elméleti irodalom is: Forgách Mihály a peregrinációról és annak dicsőségéről jelentetett meg lelkesült oratiót, (*Oratio de peregrinatione et eius laudibus*, 1587); Frölich Dávid pedig utazási enciklopédiát állított össze (*Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium*, 1644). Frölich szerint fontos utazási tennivaló, hogy a peregrinus vigyen magával egy olyan kalendáriumot, amely feljegyzésekre is alkalmas; legyen továbbá földrajzi összefoglalása és útikönyve, „amely megmutatja a következő helységeket a mérföldkövek jelölésével, s ezt gyakran lapozgassa”.

Ez a követelmény már Francis Bacon 1597-ben megjelent *Esszéinek Az utazásról* szóló fejezetében felmerül,¹⁹ s ha végiglapozzuk a XVI–XVII. századi jelentősebb magyarországi magánkönyvtárak jegyzékeit, találunk is útikönyveket (guidákat), városismertető munkákat, országleírásokat, földrajzi műveket. Zsámboki János,²⁰ Brutus János Mihály (Gian Michele Bruto)²¹ vagy a Rómában is megfordult Nádasdy Ferenc-könyvtárkatalógusa²² éppúgy bizonyosság erre, mint Sennyei László nagyszombati jezsuita rektor XVII. század végi latin útinaplója. Amikor

Sennyeinek a római főtemplomok nevezetességéről kellene szólnia, részletes leírás helyett a *Corte di Roma* című útikönyvre hivatkozik.²³

Sem az itáliai utazások tudatos hasznossági vagy gyönyörködtető célkitűzése, sem az útikönyvek használata nem volt azonban elegendő ahhoz, hogy Itália és róma élesebb topográfiai, élményi kontúrokkal rögzüljön a régi magyar műveltségben. Legfájdalmasabb a képzőművészet emlékei iránti közömbösség – felekezetre való tekintet nélkül. Bán Imre jegyzi meg, hogy Sennyei László „a Vatikán stanzáiról csak annyit ír, hogy ott picturas in variis cubiculis admirandas látott. Raffaello nevét eszébe sem jutott kérdezni. . . . Nagyjából hasonló magatartást tanúsított Firenzében is. Az akkor még épülő, a barokk luxus túlzásait mutogató *Cappella dei principit* bámulattal csodálja, de a *Sagrestia nuova* főséges Michelangelo-szobraitól mélyen hallgat, noha a Medici-hercegek sirkápolnájától csak egy rövid folyosó választja el őket; az a benyomásom, hogy Sennyei ügyet sem vetett rájuk. – Nagyjából hasonló a konvertita Otrókocsi Róma-élménye: a város nagyságát, építészeti pompáját érzékeltetni tudja, utal az antikvitásokra is, de a Szent Péter-templom és a vatikáni könyvtáron kívül egyebet nem említ! – A fölünyesen művelt Bethlen Miklós sohasem ír le várost vagy műalkotást, és csak az álmában megjelenő Krisztus-arcmásokról következtethetünk flamand oltárképek ihletésére.”²⁴

De visszautalhatunk hasonló tanulságért Nádasdy Ferenc római utazásának naplójára krónikása, Bezerédi Zsigmond 1665-ből való feljegyzéseire is. Bezerédi részletesen leírja a főtemplomok relikviáit, jóval szűkszavúbb azonban, amikor például a Belvedere palota kertjének sudár pálmáit vagy a Quirinalén épült pápai lakosztály „vízi mesterségeit” emlegeti. Igazán csak a raritások foglalkoztatják: egy „tengeri ló” foga vagy egy kitömött hidra jobban felkeltik érdeklődését, mint a „képek és statuák”, amelyek csak pénzben kifejezhető értékük miatt ámuldóznak.²⁵

Zrínyi Miklós sem volt hivatásos utazó és útleíró, műveinek olasz irodalmi inspirációja azonban oly magas szintű, hogy Szenkviczi Mátyás esztergomi kanonok²⁶ kíséretében megtett itáliai utazásáról a legpróbb részlet, körülmény, feltehető tapasztalat is fontos.

A római útikönyv világi és egyházi látóivalóinak számbavétele után²⁷ most a zágrábi Zrínyigyűjteményben fennmaradt 1636. évi *Le cose meravigliose dell'alma città di Roma*²⁸ kéziratot függelékét vesszük vizsgálat alá.

A függelék tulajdonképpen egy mutató, amelyet a kíséret valamelyik tagja állított össze, s írt le öt lapra kéthasábos elosztásban, olaszul. Mivel Zrínyiék római látogatásáról ez ideig semmiféle naplójegyzet nem került elő, ezt az *Indice di tutte cose che sono in questo libro* című mutatót is hasznosnak látjuk közölni és magyarázni.²⁹

INDICE DI TUTTE COSE CHE SONO IN QUESTO LIBRO

<i>Le sette chiese principali</i>		S ^o	Pietro montorio	28	
		S ^o	Pancratio	28	
1.	S. Iouanni Laterano	2	S ^a	Maria della scala	29
2.	S. Pietro in uaticano	7	-S ^o	Onofrio	29
3.	S. Paulo	15	S ^o	Spirito in sassi	29
	Sepoltura di Cestio	17	S ^o	Angelo al corridor di castello	29
4.	S. Maria maggiore	18	S ^o	Angelo in Borgo	30
5.	S. Lorenzo fuor delle mura	21	S ^a	Maria in campo santo	30
6.	S. Sebastiano	22	S ^o	Stephano degli alastini [helyesen: Abissinij] mori	30
7.	S ^a Croce in Gierusalem	23	S ^a	Márta	30
S ^o	Iouanni colauita	24	S ^o	Egidio abbate	30
S ^o	Bartolomeo nel'isola	24	S ^a	Anna	30
-S ^a	Maria del horto	25	S ^o	Lazaro, Marta, et Magdalena, fuori della porta di S ^o Pietro	30
S ^a	Cecilia in trans Teuere	25			
S ^o	Grisogono	26	-S ^a	Catherina	30
S ^a	Maria in trans Teuere	26	S ^o	Iacomo scossa caualli	31
S ^o	Galisto	27	S ^a	Maria in transpontina	31
S ^o	Francesco	27	S ^o	Andrea	31

S ^a Maria del popolo	31	S ^o Silvestro a monte ca-	
S ^a Maria de' mirtacoli	32	uillo	34
S ^a Trinita	32	S ^a Maria di Loreto	35
S ^a Maria nella piazza		S ^o Marco	35
dei nonolo	32	S ^a Maria in via lata	35
S ^o Fausto in Augusta	32	S ^o Marcello	35
S ^o Ambrogio nel corto	32	Colonna Triviana	36
S ^o Anastasio	33	S ^a Maria del monte	36
S ^o Ciriano degli schi		Tempio di Giove	36
auoni pure a ripetta	33	S ^o Stefano del cauo	36
S ^o Rocco a rinetta	33	S ^a Maria sopra la Minerva	36
S ^o Lorenzo i Quirini	33	S ^a N ^{ra} Rotonda	37
S ^a Cecilia	33	S ^a N ^{ra} Medesana	37
S ^o Silvestro	33	S ^a N ^{ra} in campo Marzo	37
La Madonna di S ^o Giovanni		S ^a N ^{ra} in Aquiro, alt ^a	
nino	34	mente S ^a Ciribetta, nel	
S ^o Andrea delle fratte	34	la piazza capranica	37
S ^a Maria in via	34	S ^o Eustachio	38
Le monache conuerite	34	S ^o Marco altrimenti S ^o	
S ^o Fausto delle murate	34	Bartholomeo et Kalsand	38
S ^s Apostoli	34	S ^o Agostino	38
		S ^o Trifone	38
		Colonna Antonina	39

S ^o	Paolo in piazza colon[n]a	39	S ^o	Clemente è fra il Colisseo	45
-S ^o	Antonio de Portoghesi	39	SS	Quattro coronati in monte Celio	46
S ^o	Apollinare	39	SS	Pietro et Marcellino	47
S ^o	Giacomo de spagnuoli	40	S ^o	Matteo in Merulana	47
S ^o	Andrea della valle	40	S ^o	Pietro in uincola	47
S ^a	M[a]r[r]ija dell'anima	40	-S ^o	Lorenzo in Palisperna	47
S ^a	M[a]r[r]ija della pace	40	S ^a	Agata	47
S ^o	Tomaso in Parione	40	S ^o	Lorenzo in fonte	47
S ^a	M[a]r[r]ija et S ^o Gregorio in uallicella detta Pozzo bia[n]co	40	S ^a	M[a]r[r]ija de monti	48
S ^o	Saluatore del lauro	41	S ^a	Pudentiana	48
S ^o	Ioanni de Florentini in strada Giulia	41	S ^o	Vito in Macello	48
		41	S ^o	Giuliano	48
		41	S ^o	Eusebio	48
-S ^o	Biagio della Panetta	41	S ^a	Bibiana	48
S ^a	Lucia della chiauca, nel Rione di ponte	41	S ^o	Trophei di Mario	49
S ^a	M[a]r[r]ija dell'orazione	41	S ^o	Martino	49
S ^o	Ioanni in Aino	41	-S ^o	Prassede	49
S ^o	Girolamo appresso il palazzo de Farnese	41	S ^o	Antonio	50
	Caza santa	41	S ^o	Quirino	50
S ^o	Lorenzo in Damaso	41	S ^a	Susanna	50
S ^a	Barbara	42	S ^o	Vitale	51
S ^o	Martinello appresso la regola	42	S ^a	Constanza	51
S ^o	Benedetto appresso la regola hoggi detta la Trinita	42	S ^a	M[a]r[r]ija degl'angeli	51
		42	S ^a	M[a]r[r]ija liberatrice	51
-S ^o	Carlo Boromeo	42	S ^a	M[a]r[r]ija della consolatione	51
S ^o	Benedetto qui uicino è	42	S ^o	Giovanni decollato	51
S ^a	M[a]r[r]ija dei monticelli	42	S ^o	Huomobono	52
SS	Vincenzo et Anastasio	42	S ^o	Alo	52
SS	Iouanni et Petronio	42	S ^a	Anastasia	52
La	Madonna della Quercia	42	S ^a	Cerci il palazzo maggiore	52
S ^o	Tomaso canturense a lato al Palazzo Farnese	43	S ^o	Gregorio	53
S ^a	Caterina appresso corte Sauella	43	S ^o	Gio e Paolo	53
S ^a	Brigida nella piazza Farnesia	43	S ^a	M[a]r[r]ija in Dominica	53
S ^a	M[a]r[r]ija di Monserrato in corte Sauella	43	S ^o	Stefano Roifondo	54
-S ^o	Eligio	43	S ^o	Gregorio	54
S ^o	Stefano alla chiauca di S ^a Lucia	43	S ^o	Sisto	54
SS	Celso et Giuliano in banchi	43	-S ^a	Sabina	54
S ^o	Biagio	43	S ^o	Alessio	54
S ^a	M[a]r[r]ija del Pianto	43	S ^a	Prisca	55
S ^a	Caterina de Funari	43	S ^o	Sauo abbate	55
S ^a	M[a]r[r]ija in Campitello	43	S ^a	Balbina	55
S ^o	Angelo in Pescaria	44	S ^o	Giovanni-dinanzi porta latina	55
S ^o	Nicolo in carcere	44	S ^o	Anastasio	55
S ^a	M[a]r[r]ija Araceli	44	S ^a	Scala celi	55
-S ^o	Pietro in carcere	45		M[a]r[r]ija Annuntiata	56
S ^o	Adriano nel fuoro [!], Romano	45			
S ^o	Lorenzo in miranda	45		Le mal maritate	36
S ^o	Cosmo [!] e Damiano	45	-S ^o	Giuliano a piazza di pietra	37
S ^a	M[a]r[r]ija nauona	45	S ^o	Luigi nel rione de S ^o Eustachio	38
			S ^a	Caterina di Siena in Strada Giulia	43

A cím azt mondja, hogy az *Indice* a könyvben előforduló valamennyi dolog („tutte cose”) *mutatója*, de ez nem pontos meghatározás, mert korántsem tartalmazza minden nevezetes épület felsorolását. Éppen a válogató jelleg mutatja, hogy csak a valamiért fontosnak tartott látnivalókat regisztrálja – természetesen mindenképp a hét főtemplomot (*Le sette chiese principali*) és a többi szentegyházat. A templomnevek előtti S^o (*Santo*), S^a (*Santa* = Szent) jelző him- és nőnemű alakját néha elvéli (például: S^o *Prassede*), de lehet, hogy ez csak mechanikus betűtűvésztés. Árukodóbb elírás „Casa Santa” helyett a „Caza Santa” – ez a kiejtést tükrözi, mégpedig a magyar ábécé z betűjével. Feltűnő néhány több szavas, mondhatni beszédes megjelölés, mint például a „S^o Clemente è fra il Colisseo”. (A San Clemente csakugyan közel van a Colosseumhoz.) Sa-

ját beszúrásnak tűnik az „S^o Benedetto qui uicino è” (= ’Itt van közel a San Benedetto’), mert ez visszautalás a „S^o Carlo Boromeo” előtt említett San Benedettora: amikor tehát a „S^o Carlo Boromeo”-t leírta, eszébe jutott, hogy a két templom egymás közelében található. Némely templom előtt mínusz jelet látunk, és csak találgathatjuk, mire szolgálnak: ezeket feltétlenül meg akarták nézni, vagy már látták e templomokat? – ki tudja.

Mindenesetre jelképek is szép, hogy közöttük van a Sant’Onofrio, ahol Tasso nyugszik. Az útikönyv nem is felejt el megjegyezni: „Qui è sepolto Torquato Tasso celebre poeta Italiano – Ide temették Torquato Tassót, a híres olasz költőt”. – Az ifjú Zrínyi talán itt találkozott először Tasso nevével! A Santa Maria sopra Minerva is emlékeztető jelet kap, s ennek a templomnak a fő nevezetessége sem hiányzik a guidából: „vi è una bellissima capella, nella quale è un Christo di pietra fatta da Michel’Angelo Buonarota – van itt egy igen szép kápolna, amelyben Michelangelo Buonarroti kőből készült Krisztusa látható”.

Hasonlóképpen megjelölte a mutató összeállítója a San Pietro in Vincoli templomot, amelynek nevezetessége ugyancsak Michelangelo-szobor, a Mózes: „vi è un Moise di marmo sotto la sepoltura di Giulio II. sculpito con meraviglioso artificio di Michel’Angelo Buonarota – II. Gyula síremléke alatt látható itt egy márvány Mózes, amelyet Michelangelo Buonarroti faragott ki csodálatos művészettel”.

A *Le cose meravigliose dell’alma città di Roma* anyaga és szerkezete évszázadokon át formálódott-gazdagodott, míg az a típusa kialakult, amelyet az 1636. évi kiadás képvisel. Ily módon a benne foglaltak mindazon Róma-járó eleink lehetséges élményei, látnivalói, akiket fentebb elősoroltunk. De nemcsak ezért kell különös gonddal tanulmányoznunk Zrínyi római útikönyvét. Azért is, mert Róma topográfiájának és a római útikalauzok történetének kutatása, a Rómával foglalkozó útleírások elemzése külön tudomány, amihez minden nemzet hozzátette eddig a maga adalékait – majdnem azt mondhatjuk: a magyar kivételével. Pedig a Róma-útikönyvek kutatása már a század elején megindult: László Béla tanulmánya 1906-ban rendkívüli alapos-sággal tárgyalta a *Mirabilia Romae* (Róma csodái) című ősnymtatvány-guidák két magyarországi példányának forráskritikai kérdéseit – de latin nyelven, szinte kuriózumként elszigetelődve egy szakfolyóirat hasábjain.³⁰

Zrínyi római guidájának vizsgálatával ezért kellett előről kezdeni mindent.

Jegyzetek: ¹ Riedl könyvének 1930. évi kiadását használtuk. Bevezette Hoffmann Edith, illusztrálta Fáy Dezső, kiadta a Magyar Bibliophil Társaság. – ² Janus Pannonius *Munkái latinul és magyarul*. Szerk. V. Kovács Sándor. Bp. 1972. 174–175. – ³ A Danité is említő *Könyvecseről* lásd K. S. I.: *Pannóniából Európába*. Bp. 1975. 45–46. – ⁴ Az idézetek és megállapítások Bán Imre kismonográfiája nyomán: *A Karthausi Névveln Műveltsége*. Bp. 21–22, 76–86. – ⁵ *Régi Magyar Költők Tára*. II. köt. kiad. Szilády Áron. Bp. 1880. 204. („Ág” = Aachen). – ⁶ Idézi Nemeskürty István: *Bornemisza Péter az ember és az író*. Bp. 1959. 389. – ⁷ Flacius Illyricus *Variq doctorum pironante viorum De corrupto ecclesiae statu Poemata* című gyűjteménye Bazelben jelent meg 1557-ben. A „Roma vale...” a 411. lapon. vö. Hans Walther: *Proverbia sententiae latinitatis mediae aevi*. Bd V. Göttingen, 1963. 628. – ⁸ Szalárdi János *Síralmas magyar krónikája*. Kiad. Szakály Ferenc. Bp. 1980. 435–436. (Forrásjelölés nélkül!) – ⁹ Vö. Kovács S. I.: i. m. 96–102. – ¹⁰ Brenner naplójának szövegét kiadta Veress Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. Bp. 1941. 478–485. – ¹¹ Hunyadiról Veress E.: i. m. 206–207. vö. még Tóth István: *Műzsák fellegvára. A kolozsvári latin nyelvű költészet antológiája*. Bukarest, 1977. 122–123. – ¹² Deidrichről Veress E.: i. m. 272–273.; Tóth I.: i. m. 112–193. A Szinyei-idezet: *Magyar írók élete és munkái*. III. köt. Bp. 1894. 134. – ¹³ Alárdi naplója is Veress E. könyvében: i. m. 521–526. – ¹⁴ Cseffey Vencelből írta ezt a levelet, szövegét lásd K. S. I.: *Adalékok a régi magyar utazási irodalomhoz. Irodalomtörténet*, 1979. 321–322. – ¹⁵ A Vatikáni képmelentések másolata Veress Endre hagyatékában: MTA Könyvtár, Kézírtár Msz. 439. 165 a. – ¹⁶ A levél kiadva: K. S. I. – Kulcsár Péter: *Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei*. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Tomus IX. Szeged, 1969. 99–100. – ¹⁷ Pázmány római utazásáról lásd Fraknói Vilmos: *Pázmány Péter és kora*. III. köt. Pest, 1872. 14–147.; *Pázmány Péter*. Bp. 1886. 233–254. – ¹⁸ Lásd Király Erzsébettel közösen írt tanulmányainkat: *Zrínyi Rómában*. Dunatáj, 1980. 4. sz. 23–40.; *Zrínyi római útikönyve*. Irodalomtörténet, 1981. 299–331.; *A meghajló és beszélő fészület jelenete a ’Szigeti veszedelm’ II. énekében*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1981 (saját alatt). – ¹⁹ Vö. Francis Bacon: *Esszék avagy tanácsok az okos és erkölcsös életre*. Ford. Julow Viktor. Bp. 1968. XVIII. – ²⁰ Gulyás Pál: *Bibliotheca Sambuci. Sámbock János könyvtára*. Bp. 1941. 103. – ²¹ Iványi Béla: *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331–1600*. Bp. 1937. 118–122. – ²² Sitte Alfréd: *Nádasdy Ferenc művei és könyvtára*. Magyar Könyvszemle, 1902. 155–158. – ²³ Vö. Iványi Béla: *Báró Sennyey László S. J. nagyszombati rector római utazásai (1687, 1693, 1696)*. Bp. 1929. 101. – ²⁴ Bán Imre: *Korai felvilágosodás és nemzeti műveltség. Különlenyomat az Európa és a Rákóczi-szabadságharc című kötetből*. Szerk. Benda Kálmán. Bp. 1980. 240. Otrókocsi Foris Ferenc Rómával foglalkozó könyve: *Roma Civitas Dei Sancta*. Nagyszombat, 1698. – ²⁵ Vö. Komáromy András: *Nádasdy Ferenc római zárándoklása*. Történelmi Tár, 1899. 722.; Marczali Henrik: *Bezerédi Zsigmond utazási naplója*. Történelmi Tár, 1883. 348–358. – ²⁶ Szenkvicziről lásd Kollányi Ferenc: *Esztergomi kanonok, 1100–1900*. Esztergom, 1900. 212–213. Kovách Zoltán, az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár azóta elhunyt igazgatója levélbeli értesítése szerint Szenkviczit 1583 körül született, neve után ítélve bizonyára a pozsonyi esperséghez tartozó Szenkvicen (neve tehát Szenkviczit – és nem Szenkviczit vagy Senkviczit alakban írandó!). Mindig világi pap volt, 1645-ben bekövetkezett haláláig, az esztergomi főegyházmege kötelekében. – *Szenkviczitől való nem maradt vajon valami dokumentum a római utazásról? Talán megérné a fáradságot kiterjeszteni a kutatást ebbe az irányba!* – ²⁷ Vö. a 18. jegyzetben felsorolt tanulmányokkal. – ²⁸ Nacionalna i Svecilnsna Biblioteka, jelzete: B. Z. 230. – ²⁹ A szöveget betűhíven adjuk, ahol volt rövidítés; []-ben oldottuk fel. Egy-két nyilvánvaló elírást is []-ben jelöltünk, illetve felkiáltójelztünk. – ³⁰ László Béla: *Mirabilia Romae et duo huius libri incunabula in bibliotheca Hungaricis asseruata*. Egyetemes Philologiai Közöny, 1906. 338–355, 426–445. – Kiegészítésül megjegyzem még, hogy Zrínyi római kíséretéhez tartozott Zichy István. Vö. Csonkás Mihály: *A költő Zrínyinek egy ifjúkori barátja*. Itk 1968. 429–432. – *Talán Zichy is küldött haza leveleket!*

Bárdosi Németh János

Vannak lírikusok, akiknek költészetét aligha érthetjük meg emberségük ismerete nélkül. Bárdosi Németh János is közéjük tartozott. A pontos feladatait mindig komolyan ellátó hivatalnok a gyermek egyszerűségével és áthatolhatóságával szemlélte a világot. Kedvességéről és segítőkészségéről legendák szóltak. Nem véletlen, hogy irodalomszervezőnek talán jelentékenyebb volt, mint poétának, s ha az úgynevezett dunántúli líra térképét rajzoljuk, állandóan az ő nevével találkozunk, mint otthonteremtőével, folyóiratalapítóéval, irányítóéval.

Életének nagy része is dunántúli városokban pergett le: Szombathelyen, szülővárosában városi tisztviselő és a Közművelődési Egyesület főtitkára, lelkes munkása különféle irodalmi és kulturális csoportosulásoknak. Egyik alapító szerkesztője a szombathelyi Írott kő című folyóiratnak. Nagy vágya volt, hogy pezsgő irodalmi életet teremtsen a dunántúli végeken; így hát előadásokat, műsoros esteket szervezett, Szombathelyre hívta a kor jelentékeny íróit. S amiről meglehetősen szerény képet rajzolt Utak és útítársak című emlékezéseiben, azt az irodalom története mint izgalmas kulturális mozgalmat tartja számon. 1943-ban költözik Pécsre, s itt is rögtön otthonra talál a Janus Pannonius Társaságban. Egyik szerkesztője a Sorsunknak, s idős korában is szívesen gondolja a Jelenkor versrovatát.

Más talán kihasználta volna e pozíciókat, tőkét kovácsolt volna magának ismeretségeiből, Bárdosi Németh János azonban megmaradt szolid, visszahúzódó, szemérmesen egyszerű embernek. Részben ezért is hallgatott el hosszú időre; már a címével is árulkodó Szegény ország (1942) című kötetét megkésetten, majdnem húsz esztendő múlva követte a Carmina Hungarica (1960), mely egyben elégtételt is szolgáltatott neki, a korszak jeles költői és irodalmárai méltatták elismeréssel. Ettől kezdve több-kevesebb rendszerességgel jelentek meg újabb gyűjteményei, verseivel pedig szinte mindegyik folyóirat-szerkesztőség ajtaján kopogtatott. Újabb kötetei a nyomdában várták megjelenésüket, amikor arról értesültünk, hogy már csak posztumusz kiadványok lehetnek: Bárdosi Németh János életének nyolcvanadik évében elhunyt.

Egyik utolsó fontos vállalkozásaként meg akarta írni a dunántúli irodalom történetét. Ennek részletmunkáját lapunk publikálta. A tőle megszokott finomsággal és tapintattal, bölcs megértéssel idézte vissza kor- és nemzedéktársait, azokat az írókat, költőket, irodalomszervezőket, akiknek nevével és működéséről jórészt megfélekedett a hálátlan utókor. De ki is érthette volna meg őket mélyebben, jobban, mint éppen Bárdosi Németh János! Hiszen az ő költészete is hasonló irodalmi környezetben, ugyanilyen poétikai elvek alapján bontakozott ki. Ő is a vers egyszerűségét, áttekinthetőségét, a mondanivaló kristálytisztá egyértelműségét tartotta vezérlő elvének. Neki is ars poeticája volt, hogy a műnek lehetőleg visszhangoznia kell az emberi érzésekre és valamiképp segítőknek kell válnia az életben. E feladatát – melyet a költészet küldetésének érzett – csak úgy töltheti be, ha a líra érzésvilága nem bonyolult, ha formája áttetsző, s ha beilleszkedik azokba a hagyományokba, melyek ősforrását Arany János költészetében fedezte fel Bárdosi Németh János.

Lapunk egyik segítőkész, önzetlen munkatársát is gyászolja személyében. Aki nemcsak költészetével és irodalomtörténeti tudásával támogatta munkánkat, hanem emberi szeretetével is, melegét mindenki érezhette, belőle mindenki táplálkozhatott, aki csak találkozott vele. A költő és ember emlékét így együtt őrizni fájdalmas és szép kötelességünk.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS VERSEI

Ósi kívánságok

Szent Vendelhez imádkoztak
a barmokért,
Flóriánhoz tüzi veszedelem ellen
és Kisjézushoz, hogy öröm legyen,
pár aranydió, mogyoró,
a gyereknek talán új csizma,
a lányra meleg kendő
és húsvétkor a mezei nyúl
hozzon sok pirostojást,
ha pedig beteg az ember
legyen pohár bor a háznál,
a Háziáldás adjon békességet,
lánynak szeretőt,
gyereknek sudaras ostort
és ha az ebéd ideje jön,
legyen a tálban meleg-leves,
este pedig a szelíd harangszó
adjon jó álmot
és a holnapi naphoz
kakaskukorékolásos ébredést.

Szelíd és bízó testamentum

Testamentumot írni szelidet,
hol a pólyában nem sír a kiseded.

Testamentumot a szerelemnek,
melyben tűzlángok fényei égnek.

S ha huny a zsarát, együtt haljanak,
egy-nap, egy-csillag szárnyai alatt.

És fény legyen a zarándok-úton,
akár Budapest, akár Babilon.

És a szegény és kiszolgáltatott,
kapjon mindenütt felmentő-lapot.

Élet zuhogjon bordái között,
ne legyen senki rémült, üldözött.

Épüljön fölé templom, akarat
s egyetlen szikra biztonságot ad,

öröket, kéket, csillagtúliat,
ha nem fogy el a bízó akarat.

Ily testamentum az én szózatom
s testvéreimnek vággyal úgy adom,

dolgos harc után a halál se más,
egy másvilági csillagragyogás.

SIMÁNDI ÁGNES

TÚZ ÉS REMÉNYSÉG

Csanád Béla költészete

A költészet fogalma napjainkban oly szélesre tágult, hogy egy-egy költő helyét sokszor szinte lehetetlen meghatározni az irodalomban. Élő költő esetében talán ez nem is fontos, hiszen az életmű még folytatódik, kerekedik a kiteljesedés felé. Ám óhatatlanul felvetődik a kérdés, ha olyan költőről van szó, aki magányosan vívta meg belső forradalmait önmagával és a világgal – miközben alig kapott kritikát, biztató szót –, s egyszerre itt van magánya stigmáival, költészete élő valóság, építkezni lehet belőle és építeni lehet rá. Csanád Béla harmadik kötetében ilyen költővé érett. A társtalan út öntörvényűvé formálta ugyan költői világát, mégis – mint minden igazi költészet – az övé is *kihívás, megméretni akarás, helykeresés* az elődök és kortársak között, de ami a leglényegesebb: *valami merőben új találása és vállalása*.

1.

Az irodalomtörténetben mindig skizmának számított, ha egy pap verset írt. Elhelyezhetetlennek találták azt a lelki magatartást, amely egyszerre akarta megmutatni és elrejtteni magát. A megmutatás a költői (művészi) hivatás sajátja – az elrejtés kevésbé, ez már valamiféle „szelekción” kíván az alkotótól. És azt is tudjuk, hogy semmi sem áll messzebb a művészettől, mint a korlátozás. Elődeink, akik heves vitákat folytattak arról, van-e egyáltalán vallásos és nem vallásos költészet, aligha gondolták komolyan, hogy ezt a kérdést maradéktalanul meg lehet válaszolni. Sík Sándor *Egyetemesség és forma* című tanulmányában írja, hogy egy mű akkor is lehet vallásos, ha egy szót sem szól Istenről, hiszen: „atmoszférájában, perspektívájában, hanghordozásában, színeiben, dallamában, ritmusában lesz benne az örökkévalóság”. Ugyanitt tér ki arra is – tovább szűkítve (vagy inkább tágítva?) a vallásosság fogalmát a katolicitásra, amikor azt mondja, hogy a katolicitás tulajdonképpen „totális életforma”, mert minden elfér benne, sőt „világalakító lendület, amely mindent – külső és belső valóságot – Krisztus képére akar átformálni”.

Csanád Béla megpróbálta életformává tenni katolicitását, de egyben költői, művészi hivatását is. Hitének dinamizmusa felerősíti és kifejezi lázadását, megmutatja törekvéseit, amelyek valójában bármelyikünk lázadásai, törekvései lehetnének. Ám ez önmagában kevés. Ezért társul hozzá – ismét Sík Sándort idézve – az a harc, amely megkísérli a dolgokat „Krisztus képére átformálni”, sőt mindenben mindig Krisztust keresni. De mindjárt az elején világosan kell látnunk, hogy ez a Krisztus-keresés, Krisztus-központúság bármennyire jellemző is Csanád költészetére, akkor is elsősorban *kiindulási pontnak* kell tekintenünk. Minden mélység és magasság, ami ezután következik zuhanásaival és repülésével, már inkább egy kettősen elkötelezett férfi élethivatásának megoldási kísérleteit, és e kísérletek dokumentumait foglalja magában. Ezért nem beszélhetünk róla pusztán mint „katolikus költőről”, vagy – ami napjainkban még dehonesztálóbb – „papköltőről”! Bizonytalanságai, félelmei számunkra is ismerősek, fel-felvillanó bizonyosságai ugyanolyan természetesek mindenki előtt, mint az élet bármely jelensége. Csanád nem tudja és nem is akarja kielégíteni azokat az igényeket, amelyeket az úgynevezett papköltőkkel szemben mindenkor támasztottak. Egyedül önmagára szeretne hasonlítani – természetesen megőrizve hűségét mindkét hivatásához, megtartva Sík Sándor már említett tanulmányának egyik sarkalatos igazságát: „Az írónak, amikor ír, legelső katolikus kötelessége: a tőle telhető legjobb művésznek lenni”.

2.

Csanád Béla első kötete abban az évben jelent meg, amelyben Sík Sándor meghalt. És bár ez az első igazi bemutatkozási lehetősége, indulása, a kötet végső soron mégis *lezárás*. Lezárása egy korszaknak, amelyet a mester, Sík Sándor fémjelzett.

CSANÁD BÉLA kötetei:

Pacsirta szállj! (válogatott versek) Szent István Társulat, 1963 – Veronika kendője (versek) magánkiadás, 1977

– Virággá lettünk (versek és versfordítások Prokop Péter grafikáival) magánkiadás, 1981

A *Pacsirta szállj!* verseinek témái ismert skálán mozognak. A versek rendezésekor még az említett igényeket is figyelembe vette a költő – sajnos ez a kötet gyengéje, de ezzel együtt igaztalanság lenne azt állítani, hogy nincs a kötetben néhány kitűnő vers. Van! Ezek át is kerültek Csanád második könyvébe, ahol elnyerték méltó helyüket. Mert a *Veronika kendője* valójában az a kötet, amely nem csupán egy teljesebb képet mutat a költőről, hanem fel is veszi a versenyt a hasonló indíttatású kötetekkel. Ennek a válogatásnak számos olyan verse akad, amely maradandó értéket hordoz: *Félig világos, Ballada, A hegyen épült város* stb. Ez a spontán felsorolás egyben példa Csanád sajátos témáira is: a szülőföld, édesanyja emléke, béke és háború, a tájak és évszakok idézése, belső harcai: szeretetének, emberségének, magányának vallása és vállalása.

Tűz Tamásnak még joggal juthatott eszébe a *Pacsirta szállj!*-t olvasva Petőfi, hiszen ugyanarról a tájról indult el Csanád is a „humanista-latin-keresztény-európai műveltség” iskolái felé, mint nagy elődje. És mert ezeket az iskolákat kijárta, kellett, hogy a gyermekkori táj mindig viszszaevgyott „vadlibákkal teli ősz”-ében többet és mélyebbet lásson, mint kezdetben. Tűz Tamás szerint Csanádot „nem a különleges érdekli, hanem a bensőséges”. Ezért érzi meg a „táj néma metafizikáját”, s ezért lesz számára kezdettől fogva a táj olyan „eszköz”, amellyel önmagáról tud beszélni. Vagyis: az alföldi táj túl azon, hogy éltető gyökerének földje, csak annyiban érdekli, amennyiben belső gyötrődéseinek sivatag-élményét ki lehet vele mondani. S mivel mindig belülről építkezik kifelé, a táj és a tájra vetített képek a harmadik kötetben már – hosszú érés után – szerves egységet alkotnak. Múlt és jelen így válik nála egyetemes szintézissé.

A keresztény kultúra rétege azonban nem utólag rakódott Csanád költészetére. Anyját például mindvégig földi Madonnának tekinti, s az az elszakíthatatlan, láthatatlan köldökzsinór, mely kettőjüket egybefűzi, valami fantasztikusan felfokozott szeretetet fejez ki: olyat, amely a Fiút fűzhette Anyjához. *Halott anyám | gyökér a földben | befonta láthatatlanul | egész világom* – írja egyik versében. Nem is tagadja, hogy mindvégig az örök fiú szemlélet uralja érzelmeit, ahogy ezt a párhuzamot megtalálhatjuk összefoglalva a *Hajnali himnusz anyám szenvedéséről* néhány sorában: *Mióta megszülettem én, | mily forró lázak égetik, | mily éles török sebzik őt, | mint Máriát, a menyzeit!*

A *Veronika kendője* című kötet *Római ég* ciklusa aztán teljes horizontját nyújtja a keresztény Európa Csanád költészetére gyakorolt hatásának. Ha zömében illusztratívák is tekintjük e ciklus verseit, végeredményben azért érdekesek számunkra, mert fokról fokra nyomon lehet követni bennük azt az átformálódást, ami a költő világszemléletében történik, találkozásként ezzel az évszázados kultúrkinccsel. A megmértetés után Csanád minden értéket megszűr saját személyén át is. És ami e szűrőn nem akad fön, az már egyetemes értékrend és érték – az egyéntől elszakíthatatlan, megszenvedett valóság. Ahogy mondani szokták: a költő szíve-vére. Igen, ez az átszűrt és mérlegelt világ tudta csak a *Veronika kendője* címadó és egyben nyitó versének ezen sorait a költővel leírni: *Nem tudtam tenni többet. | Azóta hordom arcát | s felmutatom a világnak: | néz-zétek, ez az ő arca! | Ez az én arcom! | Mindnyájunk arca!*

S ha most egy lépéssel tovább megyünk, láthatjuk kirajzolódni azt az új programot is, amit ez a *Mindnyájunk arca!* – felkiáltásban összegződött felismerés a költőnek jelent a továbbiakban. Ebben a kötetben és a legutóbbiban is sok olyan verset találunk, amely a kollektív felelősségről, „közös bűneinkről” és ezek ellentétéként az összefogás nagyszerűségéről szólnak: *Javaslat, Diogenész látomása, Utolsó villamos, Dies irae, Feltámadás, Prófécia, Kain* stb. Példaként a felelősség nyomasztó súlyára és az optimista remény között feszülő ellentétre, hadd idézzem a *Töredék* című vers három drámaian szaggatott sorát: *elvégezve is felelősség | tűzben is jéggel viselős ég | magában is egész közösség* –, és a harmadik kötet záró versének, a *Három etűd a világ végéről* – *Maiestoso* két versszakát: *Nem múlhat el a szép | nem múlhat el a jó | ahogy a tiszta kék | ahogy a tiszta hó || Hogy halna meg az ember | aki mindenben élt? | Tudna-e élni Isten | ha nincsen aki-ért? Az persze természetes, hogy a keresztény világnézetével tudja csak elfogadni e pólusok egymásmellettségét, miközben azt is felismeri, hogy közösség nélkül és problémákat megoldani nem lehet. Szinte könyörgésként hangzik, mikor az *Utolsó villamos* végén felsóhajt: *Maradjunk együtt, | halálig, | mindörökké.* Am a tragikum, amit már e versek is sejtetnek, minden optimizmusuk ellenére – nem itt, hanem a háborús élményeket feldolgozó költeményekben törnek igazán felszínre.*

Már mondtuk, hogy Csanád mindig belülről kifelé építkezik. A háborús témájú versek megdöbbentő hitelességét is ez a látásmód adja, hiszen a kis drámák megragadásával egy egész történelmi kort képes ábrázolni. A *Sok éve már* című versből hosszú évek után is ugyanolyan fájdalmat okozóan néz vissza a költőre egy zsidó lány –, vagy a katonák emléke ma is élően idéződik fel, akik *szivetszorító árvaságban – Nem az ellenséget keresték: | a menekülést a halálban (Ballada)*. De talán a legszebb példa erre az *Ecce homo* embere, akiben egyszerre látatja a „töviskoronást” és saját édesapját *készerű mosolyával, aki megjárta Isonzót és Doberdót – de aki ennek ellenére még az erdei vadat is becézgette, együtt imádkozott a lovaival. . .* E vers utolsó sorával kifejezett kérés (vagy parancs?) lélegzetelállítóan őszinte és balladaian tömör: *Tiszteljétek*.

3.

Sík Sándortól annak idején számon kérték, hogy miért nincs igazán misztikus verse. A mester válasza egyszerű és határozott volt: „Mert nem vagyok misztikus”. Persze ezzel nem azt akarta mondani, hogy nem voltak ilyen élményei, pusztán leirhatatlannak tartotta a maga számára. Csanád Béla szinte egyedülállóan a mai magyar lírában éppen ezt az „elfeledett” és általa újra felfedezett, megvallásra is érdemesnek tartott misztikus nézőpontot állította költészete tengelyébe. A misztérium – ami számára az a „lángoló csönd”, mely . . . *nem a tapintó idegek által / varázslat és meditáció (Empátia)*, s mely *Nem felhő, nem fantázia, hanem Tűz és reménység (Misztérium)* – átjárja egész költészetének világát. A *Veronika kendőjé*-ben két külön ciklust is szentel misztikus ihletettségu élményeinek, ahol nemcsak a nézőpont tükrözi a dolgokhoz való misztikus közelítéseit, hanem már a vers témája lesz a misztérium.

A *Misztikus szerelem* gyökerei még a *Pacsirta szállj!*-ba nyúlnak vissza, ott is találunk egy ugyanilyen című ciklust. De micsoda különbség van a két ciklus versei között! Az első kötetben Csanád még csak izlelgette édes élményei leírásának gyönyörűségét – bevallottan bátorította erre a legnagyobb keresztény misztikus, Keresztes Szent János költészete –, ám ezek *legfeljebb csak hasonlítottak* elődjéhez, ebben a válogatásban még nem sikerült maradéktalanul megoldania az élmény és a tolmácsolás magas szintű összhangját. A *Veronika kendőjé*-ben Csanád továbblépett. A személyesség konkretizálódott, megjelent a *valódi* kínlódás, ami a misztikus élmények velejárója – hogy végül ki tudja nyögni a zuhanások után: . . . *tied vagyok | megverve és megüresedve. . .* Vasadi Péter témátlan imádságfűzérnek nevezte a verseket, s valóban, legfeljebb hangulatos hullámmászt rögzíti benne a költő, de ebben a hullámmásztban jelen van szenvedély, lángolás, csüggedés, bizonytalankodás, félelem – és a legvégén egy hirtelen jött elemi erejű elszánnással – hatalmas *vakugrással* – Csanád Isten *kíméletlen szabadságába* veti magát. Így lesz a következő *Misztérium*-ciklus már a megtalált vallásos gondolatkör misztikus apoteózisa. S hogy ezek a versek mégis többek a pusztán vallásos verseknél, arra a már említett *Misztérium* című vers furcsa párhuzamban álló két sora felel: *Egy ajtószárny. | Egy angyal szárnya*. Vagyis: Csanádnak sikerült átlendülnie egy öröknek mondható bizonyosságba, ahol már minden át tud lényegülni és ön-maga absztrakcióját tudja nyújtani – ha a költő úgy akarja.

A harmadik kötet – *Virággá lettünk* – már címében is hordozza a teljesen kiérlelt látásmódot. A versek válogatására mintha kevesebb gondot fordított volna a költő, de alapjában véve jogosnak érezzük a versek egymásutániságának kuszáltságát. A kötet: egyetlen nagyszabású szimfónia vissza-visszaterő dallamokkal. Egyrészt olyanokkal, amelyeket már az előző két kötetből ismerünk, másrészt fő motívumként a megélt és elfogadott misztika, amely . . . *most már csak a hang, csak a szerelem, | az arcomon időszaggatta arca (Isten útjain)*, vagy máshol: *Az ember anynyit ér, amennyit a | jövője. Meg kell vallani, | határtalan féltéssel, bizalommal, | merre futnak a lélek útjai (Arc poetica helyett)*. A lélek útjainak átalakulása a voltaképpeni programja ennek a kötetnek.

Eddig még nem esett szó részletesebben a misztikum mellett Csanád Béla másik jellemző élményéről, a *magányról*. Ha misztikus élményeinek gyökeréhez akarunk hatolni, a misztikus szemlélődés alján neki is csak a magány kínzó és kegyetlen verme nyílik. A *Veronika kendőjé*-ben még a városi táj idegenségébe vetítette bele magányát, hiszen számára bármennyire is inspiratívak a város eleven, nyüzsgő képei, csak diagnózist adhat róluk, megszokni valójában sohasem tudja őket. Említettük, hogy a természeti táj változásaival tudja csak legbensőbb kínlódásait kimondani. *Madártalan sötét völgyek fölél | magányukat építik a hegyek* – indul ki a konkrét képből *Az*

őszi éj-ben, hogy eljusson a vers folyamán egyik legmerészebb önvallomásáig: *csontig hatol az érett szenvedés, mert készülődik a számkivetetés. / Közeledik a legbensőbb magány, / a legrettenetesebb éjszaka.*

Am míg a *Veronika kendője* magánya *kimondott magány*, a *Virággá lettünk* magánya *feloldott magány*. Ezt a kötetet már hasonlítottuk egy szimfóniához, most hozzá kell tennünk, hogy ebben a szimfóniában már egyáltalán nincsenek olyan élénk, vidám színek, mint Csanád költészetének kezdeti szakaszában, sőt mintha a tragikus hang is tompult volna. Csanád Béla költészete – *feloldódott*. Ezért fér meg ebben a hullámvázban minden, sok-sok apró hangulat-törmelék egyetlen huzamos ringásban.

Mi adja a feloldódást? Egyetlen válasz létezik: a *megtalált* Isten mellé most már konkrétan a *megtalálható másik ember hiányát* is felismerte a költő. Am a hiányt nem pótlékokkal akarja betöltni: *szabadulást remélve / szárnyára vesz a hit / mert nem bírod ki élvez / hogy ne várj valakit (Bőjti szelekkel)* – írja, s mintha erre felelne egy másik vers néhány sora: *nem felejtethed / tekintetem / együtt az angyalokkal / szemben a holnapokkal (Remete)*. A megtalálható társ persze csak alkalmanként konkrét személy, mert Csanád inkább vállalja a menekülést, minthogy bezárkózzon a másik ketrecébe, hiszen *Mindig menekülésre kész, / ezért mindenkinél nyugodtabb, / tűzön át, vízen át szabad / útjai végtelenbe futnak. (Aki síkságon született)*.

A költészet időn túli valóság. Az idő: *az elmúlás / és a szerelem / forradalma*. Egyik a másik nélkül mégis csonka valóság. Csanád Béla, a költő, jól tudja ezt. S míg a *vándorlegények tüzes ingében* kifelé igyekeznek a labirintus útvesztőiből, mi már többé nem akarjuk elhinni neki, hogy *összecseréli a halál és az élet lobogóit*, amit már egyszer megtalált és – költő lévén – megnevezett.

Kortársaimnak

A háborús nemzedéknek

CSANÁD BÉLA ÚJABB VERSEI

Dosztojevszkij

*Ami fáj,
sose mítosz.
S ami kell,
sosem álom.*

*Kezdjük hát újra
szenvadásunk.
Kezdjük újra
reményünk.*

*Ha csak egy percre is
valóság a szeretet,
egy percre legalább
szabadok vagyunk.*

*Aki végül is hazatér
a löporfüstös alvilágból
otthon sem érzi jól magát
mert idegen a szíve vádol*

*virágot embert állatot
és elriasztott éjszakákat
kit sirás és düh fojtogat
mert árnyéka csak önmagának*

*a szüntelen halálveszély
s tömeghalál rémületében
feledni nem tud menekül
és vándorol csak földön-égen*

*mit is tehetne mit tegyünk
kezdenünk kell szeretni újra
mint újszülött ki egyedül
saját halálig el se jutna*

*mint csecsemő ki egymaga
erejéből csak sírni tudna*

Még hátra van

*Én azt hiszem
S ki tudja rajta kívül
Még nem fejeztem be a műveimet
Még nem végeztem el a küldetést*

*És addig meg nem halhatok
A nagyobb rész
még mindig hátra van*

Olajfák hegyén

midőn szemét az Isten is lehunyja

Pilinszky

*Belekapaszzkodnék
fübe-fába
szemednek egyetlen
sugarába*

*Szemedet lehunytat
lila-éjjél
életem öleld át
ha te félnél*

KÜLFÖLDI MAGYAR KIADVÁNYOK

A MAGYAR BENCÉSEK 50 ÉVE BRAZÍLIÁBAN. A São Pauló-i Szent Gellért kolostor tavaly emlékezett meg a magyar bencések fél évszázados jubileumáról. Szelecz Arnold személyében 1931 márciusában érkezett az első magyar bencés szerzetes a Szentkereszt földjére. Az ünnepi alkalomra kiadott könyvecske áttekinti a braziliai magyar lelkipásztorkodás múltját és jelenét, a São Pauló-i Szent Imre kollégiumban folyó nevelőmunkát, a cserkészmozgalmat, a braziliai Vöröskereszt Magyar Bizottságának tevékenységét. Megismerkedhetünk a Szent Gellért kolostor szerzeteseinek szeretetszolgálatával, a rendtársak kulturális és tudományos téren elért eredményeivel. A testvérek közül többen munkatársai a Dél-amerikai Magyar Hírlapnak, a lap kebelében szervezett rádióadónak, különböző kiadóknak és szabadegyetemeknek; műveiket a fűzet részletesen felsorolja. A személyi adatok ismertetése után fekete-fehér fotók mutatják be a Benedek-rendi közösség épületeit, a szerzetesek művészi alkotásait, mindennapi munkáját. Örömmel számunkra, hogy a jól szerkesztett könyvecsken keresztül némi bepillantást nyerhetünk a tőlünk távol élő magyar bencések életébe. (A Szent Gellért kolostor kiadása)

KARÁTSON ENDRE: Színhelyek. Az egyik legsajátosabb hangvételű nyugati magyar író újabb könyvét tartja kezében az olvasó. Karátson novellás kötete is bizonyosság arra, hogy külföldi irodalmunk ereje nem pusztán a nosztalgiaiban, a hazakeresésben, az otthontalanság érzetének megéneklésében van – mint idehaza néhányan állítják –, hanem abban is, hogy az új élethelyzetben megtalálja a maga mondandóját a kint és az itthon élőkhez egyaránt; magyar marad – a szó egyetemes értelmében. Karátson Endre otthon van nyelvi hazájában, ezt tehát nem hiányolhatja; keresi viszont helyét az isztriai strandtól a portugáli monostorig, a képzeletbeli fenyőfa tövétől a 28-as magánzárkáig mindenütt – helyét az emberek között, a tárgyak, jelenségek, egyszerű csodák világában. Az esemény érdekli elsősorban, de úgy, hogy figyelmét nem csupán a látszat köti le, észreveszi a mögötte lévő meglepetéseket, a szellem fonákságait, a kapcsolatok tragikumát is. Vagy már ezek ismeretében keresi sajátos helyszíneit? Lehet; írásainak – dicséretére legyen mondva – még sincs konstruált jellege, nem erőlteti ránk esetleges prekonceptióit, inkább elgondolkoztatja az olvasót. A kötet a londoni **Szepsí Csombor Kör** magyar sorozatának tizenkettedik darabjaként jelent meg, Hanák Tibor, Gömöri György, Czigány Magda, Cs. Szabó László és mások könyvei után, Molnár József nyomdájában.

DOROMBY KÁROLYAL

– A napokban köszöntöttünk hetvenedik születésnapod alkalmából. Ebből az emberöltőnyi időből csaknem fél évszázadot töltöttél a katolikus sajtó, a keresztény kultúra szolgálatában. Mit jelentett számodra – hogy úgy mondjuk – az újságírás „katolicitása”?

– Pontosán negyvenhat év volt. 1934 őszén kerültem – a *Korunk Szava* körül csoportosult fiatalokkal együtt – a *Nemzeti Újsághoz*. Ami az újságírás „katolicitását” illeti – ha ezt a szót használjuk –, minden bizonnyal mást jelent számomra ma, mint annak idején. Az a fogalom, hogy „katolikus sajtó”, aminek érdekében akkoriban egyházi berkekben olyan nagy propaganda folyt, valamiféle különállást, elkülönülést jelentett a profán sajtótól. És az úgynevezett világi újságírás úgy is kezelte a katolikus sajtó munkásait, mint akik valamiféle gettóban tevékenykednek. A „katolikus” szónak tehát épp a lényege, eredendő jelentése, az *egyetemesség* sikkadt el ebben a megkülönböztetésben. Az a fiatal írógárda, amely a *Korunk Szava*, majd később a *Vigilia* körül csoportosult, valójában már akkor megkérdőjelezte ezt az elkülönülést. Ma katolikus újság-

írásnak azt nevezném, amit hívő keresztény, katolikus újságírók művelnek ugyanazzal az egyetemes igénnyel, a mindenkihez szólni akarással, amellyel minden, a hivatását szerető és azt komolyan vevő újságíró dolgozik.

– *Hogyan kezdted újságírói pályádat? Úgy tudjuk, abban az időben a katolikus publicitás egyik fellegvárának számított az 1918-ban alakult Központi Sajtóvállalat (KSV), kiadásában jelent meg a reggeli Nemzeti Újság, a déli Új Nemzedék, a Képes Krónika és a Szív című hetilap, valamint a Magyar Jogi Szemle.*

– Már diákkoromban egyik fő szervezője és munkatársa voltam az Eötvös József reáliskola – ma gimnázium – általunk alapított és úgy tudom, ma is megjelenő diáklapjának, az *Eötvös-Diáknak*. A *Nemzeti Újságban* pedig az előbb említett időpontnál több mint két évvel korábban, 1932. március 15-én jelent meg első, majd nem egész oldalas írásom, bár akkor még név nélkül. Lelkes publicisztikai körítéssel megírt beszámoló volt az *Egyetemi Settlement Mozgalom* első és lényegében utolsó kongresszusáról. Angliából átvett kezdeményezésként indult ez, amelyet több-kevesebb sikerrel Európában mindenütt megpróbáltak. A húszas-harmincas évtizedforduló gazdasági válságának következtében fellépő munkanélküliség és városszéli nyomor hívta életre. Eredetileg a segélyezésnek valamiféle szervezett formája volt a célja, ami aztán átcsapott abba, hogy az egyetemi ifjúságnak alaposabban meg kell ismerkednie a munkásság mindennapjaival.

A mi kezdeményezésünk – az én akkori, kis-dagályos beszámolóim szerint – nem kisebb feladatot tűzött maga elé, mint hogy „ledönti a munkásosztály és az egyetemi ifjúság közé mesterségesen emelt válaszfalakat”. Persze semmiféle válaszfalat nem tudtunk lerombolni, bár lelkesek, de naivak voltunk, és a társadalmi körülmények sem kedveztek egy ilyen akciónak. Az a tény, hogy a lap egyetlen szó változtatás nélkül leköszölte a beszámolómat s annak publicisztikai körítését, számomra azt

eredményezte, hogy végérvényesen és egy életre eljegyeztem magam azzal a sokszor göröngyös, olykor keservesen nehéz, lényegében azonban mindig nagyon szép pályával, amit újságírásnak hívnak. Összedugtuk a fejünket és kisütöttük, hogy kezdeményezésünk csak akkor számíthat sikerre, ha érdekében mozgósítani tudjuk a közvéleményt, ehhez pedig sajtóorgánusra van szükség. Tudtuk viszont, hogy szakértő segítsége nélkül nem boldogulunk. Így történt, hogy papi mentorunk, a jezsuita *Tornyos páter* biztatására felkerestem *Balla Borist*, akinek új hangú írásai révén akkoriban már jó neve volt a fiatalság körében. Komoly érdeklődéssel fogadott, és hamarosan összehozott két barátjával, *Aradi Zsolttal* és *Possonyi Lászlóval*. Ők hárman profi módra vették kezükbe a dolgot. És bár a Settlement-mozgalom rövidesen hamvába hullt – nem bizonyult sokkal hosszabb életűnek az a másik kezdeményezés sem, amely főként gróf Széchenyi György, Kálló Ferenc és Katona Jenő nevéhez fűződött, s amely a felvidéki, politikai szempontból bizwás baloldalinak mondható, Prahászka-körök hazai megfelelőjét szeretete volna létrehozni –, az igény egy új szellemi és szociális elkötelezettségű katolikus orgánus létrehozására olyan erősnek bizonyult, hogy 1932 őszén megjelent a *Korunk Szava* első száma. Kis formátumú, folyóiratszerű füzet, színes borítással, amelyet a következő szám – már hetilap formában – Bortnyik Sándor címrájzával csak 1933 tavaszán követett.

A lap nagy feltűnést keltett, és jelentős visszhangot váltott ki. Mai szemmel nézve minden bizonnyal túlzás lenne azt állítani, hogy baloldali katolikus orgánus lett volna, de az akkori magyar állami és főleg egyházi viszonyok között még mindig eléggé haladó volt ahhoz, hogy a gondolkodó fiatalság lelkesen üdvözölje, a konzervatív körök pedig gyanakvással nézzék. Két év alatt már komoly írógárda szerveződött a lap körül. Olyan tényezővé vált a katolikus sajtóban, amellyel számolni kellett. És ez pontosan egybevágott azzal az időszakkal, amikor a magyar katolikus egyház hivatalos sajtóintézménye, a húszas évek elején alapított Központi Sajtóvállalat komoly válságba került. Ezt az intézményt annak idején országos gyűjtésből és a püspöki kar adományaiból hozták létre mint részvénytársaságot, tehát nagyon komoly tőkével indult. Saját palotája volt – Honvéd utca 10. – saját nyomdával és szerkesztőségi helyiségekkel. A rossz

gazdálkodás következtében azonban tíz év alatt a vagyon úgy elúszott, hogy a harmincas évek elején a vállalat három kiadványa, a Nemzeti Újság, az Új Nemzedék, valamint a Képes Krónika az egykori sajtóépületben már lakbért fizetett és nyomdászamlát – rendszertint késedelmesen – az új tulajdonosnak, a Palladis Vállalatnak. Közben a lapok példányszáma is csökkent, így halaszthatatlanná vált a rendbetétel. Ennek a rendbetételnek keretében jött a vállalathoz a részvényesek megbízásából delegált adminisztrátorként *Marsovszky Ivor* a gazdasági ügyek irányítására, és a püspöki kar megbízottjaként, mintegy belső szellemi ellenőr, *Czapik Gyula*. Alkalmasint a kettőjük együttműködése eredményének köszönhető, hogy az átszervezés sikeresnek bizonyult, és a lapok szerkesztőségeit friss, fiatal erőkkel töltötték föl. *Saly Dezső*, az új főszerkesztő irányításával az *Új Nemzedék* néhány év alatt túljutott a 100 000 példányon. A *Nemzeti Újsághoz* pedig felvették a *Korunk Szava* egész szerkesztőgárdáját (csak Katona Jenő ment át a Pethő Sándor szerkesztette *Magyar Nemzet*hez), jómagam az Aradi Zsolt vezette Katolikus Élet- és Hírvivathoz kerültem, gyakornokként.

– *Csoportosíthatók-e az akkori katolikus lapok valamilyen koncepció vagy feladatkör szerint? A kiadványok nagy száma ugyanis azt a nézetet kelti, hogy a megjelent sajtóorgánusok széles szemléleti és hitéleti spektrumot fogtak át. Melyik ért el közülük jó értelemben vett gondolkodásformáló és léleknevelő tömeghatást?*

– Erre a kérdésre valójában könnyű és ugyanakkor nehéz a válasz. Könnyű, mert az akkori katolikus sajtónak korántsem olyan széles a spektruma. Nagyon sok vallásos tárgyú orgánus jelent meg, de igazán jelentős tömeghatásuk alig volt. Bár, mint említettem, az átszervezés után az *Új Nemzedék* túlhaladta a magyar sajtóviszonyok között nagyon magasnak számító százezres példányszámot, ezt azonban nem világnézeti elkötelezettségének, hanem mozgékony szerkesztésének és szelfüles bulvárjellegének köszönhetette. A mi lapunk, a *Nemzeti Újság* példányszám tekintetében a mezőny második felében kullogott épügy, mint a magazinszerű lapok között a *Képes Krónika*, vagy a Szent István Társulat által kiadott *Élet*. Gyakrabban emlegetik abból az időből a jezsuiták által finanszírozott és Ban-

gha Béla nevével fémjelzett *Magyar Kultúrát*, amely nemigen vált dicsőségére a katolikus sajtó történetének. Ellenreformációs és antisemita hangütésével már világviszonylatban is egyedül állt a katolikus lapok között. Ha valaki ma elolvassa például *Pezenhofner Antal* ott megjelenő cikkeinek egyikét, amelyben nagy statisztikai apparátussal és szenvedéllyel mutatta ki, melyik magyar államhivatalban vagy intézménynél milyen mértékben vannak a számarányukat meghaladóan képviselve a protestánsok, nem hinné el, hogy ezeket a cikkeket a XX. és nem a XVI. vagy a XVII. században írták.

Két említésre méltó folyóirata volt akkoriban a katolikus szellemi világnak: a korrektül szerkesztett, de kis példányszámú és eléggé szűk érdeklődési körű *Pannonhalmi Szemle*, valamint a nagyobb igényű és reprezentatív-nak szánt *Katolikus Szemle*, amely azonban annyira konzervatív, hogy komoly visszhangra nem számíthatott. A harmincas évek első felében, amikor egy rövid időre az akkor fiatal és európai látókörű *Mihelics Vid* lett a felelős szerkesztője, ő megpróbálta megfelelő hazai és külföldi munkatársak segítségével a hasonló külföldi kortársi kiadványok színvonalára emelni a lapot, ennek azonban az lett a következménye, hogy sűrűn leváltották. A felsoroltakon kívül csak az úgynevezett hitbuzgalmi sajtó maradt, ami nyilván megfelelt az ilyenfajta kiadványokkal szemben világszerte fölállított követelményeknek, de túl sok szót aligha érdemes vesztegetni rá. Nem kétséges, hogy a *Korunk Szava*, majd szerkesztőségi torszalkodások után a belőle kivált *Új Kor*, továbbá az 1935-ben megjelent *Vigilia* merőben új stílust és új szellemiséget hozott. De nem állíthatjuk, hogy ennek az új minőségnek számszerűen nagyobb hatása lett volna az addiginál. Az igazság az, hogy a sajtóra is állt, ami az egész úgynevezett katolikus közéletet jellemezte, és amit azzal a példával szoktam szemléltetni, hogy a katolikus nagygyűlések alkalmával a Vigadó 1600 személyes nagytermét csak úgy sikerült megtölteni, hogy az ülések felét a budapesti szerzetes iskolák kivезényelt diákjai foglalták el. Ma a Vigadó aligha volna elég a résztvevők befogadására. Igaz, persze, hogy ez is, mint minden, nagyon viszonylagos. Egykori atyai jó barátom és mentorom, *Schütz Antal* figyelmeztetett erre, amikor az említett érdektefénséget szóvá tettem előtte. Azt mondta, ez csupán a szabályos keresztény

sors, hiszen ne higgyem, hogy Krisztus tanításának és a tanítványaival együtt folytatott közösségi életnek a maga idejében a tömegek nagyobb figyelmet szenteltek volna. Azon az első húsvéton – így Schütz – a Jeruzsálembé sereglött százezernyi zarándoknak és a még több bennszülöttnék csak egy alig számba vehető töredéke vett egyáltalán tudomást a Golgotán történetéről...

– *Tapasztalatod szerint milyen szerepet játszott és játszik az egyház a katolikus újságírásban?*

– Ha a kérdést így vetjük fel, akkor az „egyház” szón, gondolom, nem a Krisztusban hívők közössége értendő, ahogyan a II. vatikáni zsinat megfogalmazta. Mert ennek a közösségnek a szerepe semmiben sem különbözik a más jellegű olvasóközönseégektől, azaz vagy megveszi és elolvassa a fölkinált sajtóterméket, vagy nem. Ha azonban *egyházon* – az évszázados beidegződéseknek megfelelően – az intézményes felépítményt, a hierarchiát értjük, annak szerepéről már érdemes néhány szót ejteni.

Valójában a helyzet világos és problémamentes is lehetne, hiszen az indítást nem kisebb ember, mint a szentként tisztelt X. Pius pápa adta meg századunk elején, amikor kijelentette: „A katolikusok hiába építenek templomokat és iskolákat, hiába állítanak oltárokot, ha mindezeknek védelmében nem gondoskodnak erős és elterjedt sajtóról”. Ez a kitűnő lelkipásztori érzékű, jámbor pápa helyesen ismerte fel, hogy a templom nem tölti be többé azt a hivatást, amit a középkorban még betöltött. Akkor ugyanis még összegyűjtő és találkozó helye volt *az egész együttélő emberi közösségnek*. Ami ott elhangzott, arról mindenki tudomást szerzett. Nem így a szekularizáció századának végén, amikor a templom az elszigetelődés helyévé vált, ahol a társadalomnak már csak egy kisebbségi csoportja találkozott, amely úgy érezte, hogy védekeznie kell a „profán” környezettel szemben. X. Pius pápa tehát zseniálisan ismerte fel, hogy a sajtó az a fórum, ahol ismét válogatás nélkül mindenkihez szólni lehet.

A pápa felhívásának lényegét azonban igazán csak kevesen értették meg, és legkevésbé a hierarchia képviselői. Ezért vált aztán a sajtó és a hierarchikus egyház viszonya szinte mindenütt problematikussá. Létrejött ugyan az egyházi sajtó, gyakran nagyon tekintélyes pél-

dányszámmal, de az esetek túlnyomó részében ebből éppen a leglényegesebb, a mindenkihez szólni tudás és mindenkihez szólni akarás hiányzott. A legfőbb oka ennek, azt hiszem, az egyházban kialakult és általánossá vált védekező reflex volt. A hívőket „megvédeni” akarták a külső szellemi behatásokkal szemben ahelyett, hogy minél inkább kitették volna őket ezeknek a behatásoknak. Ilyen körülmények között persze nagyon nehézé vált egy olyan sajtó helyzete, amelynek legfőbb jellemzője, hogy szinte minden áthullámszik rajta, ami az emberek fejében megfordul. Az egyházi sajtó tehát zömében meglehetősen alacsony szellemi színvonalú „gettó-sajtó” lett.

Jesus Irribaren spanyol jezsuita páterrel, aki a hatvanas években a Nemzetközi Katolikus Sajtószövetség főtitkára volt, s nálunk is járt vendégségben, sokat beszélgettünk ezekről a kérdésekről. Irigylésre méltónak találta a mi helyzetünket, amikor megtudta, hogy az *Új Ember* és a *Vigilia* minden külső támogatás nélkül eltartja saját magát. Mint mondotta, az általános helyzet az, hogyha egy katolikus sajtóorgánium arra törekszik, elérje a hozzá hasonló jellegű világi lap színvonalát, már nem tud megélni szubvenció, azaz külső támogatás nélkül. A katolikus híveket ugyanis szisztematikusan nevelik a szellemi igénytelenségre – vélte Irribaren. Bizonyos színvonal fölött természetesen már a világi lapok, folyóiratok sem tudnak fennmaradni szubvenció nélkül, és ezt tíz évvel ezelőtt éppen egy balsorsra jutott német katolikus lap kapcsán írtam meg külföldi barátainknak.

A *Publik* című nyugatnémet katolikus hetilapról van szó, ámely a Zsinat idején indult meg, eredetileg a német püspöki kar jelentős támogatásával, azzal a céllal, hogy a II. vatikáni zsinat határozatait és egész eszmevilágát a német értelmiségi olvasókkal megismertesse. Kitűnően szerkesztett, magas színvonalú és a legkényesebb kérdésektől sem visszariadó, ugyanakkor olvasmányos lap volt. Néhány év alatt elérte az 50 000-es példányszámot, de ahhoz, hogy eltartsa magát, legalább a 90 000-es eladott példányig kellett volna eljutnia. A nyugati sajtóviszonyok mellett ugyanis ez az a példányszám, amelynél már komolyabb mértékben megindul a hirdetés, ami ott a sajtó fő jövedelmi forrása. A felsőbb egyházi köröknek azonban egyre kevésbé tetszett a lap – egyáltalában nem radikális – irányvonala, és egyik napról a másikra megvonta tőle támogatását.

A svájci *Orientierung*nak írtam akkor egy Utóhang-félet az esethez, amiben nemcsak furcsállottam, hogy a német püspöki kar a *Publik* szerkesztőségéhez küldött leiratában kizárólag arra hivatkozott, a lap deficitese és négy év alatt nem érte el az ígért rentabilitást, miközben egy szót sem ejtett arról, mi a véleménye a lap munkájáról, hanem példázatként megírtam nekik a magyar *Nyugat* történetét.

Mi itthon jól tudjuk, hogy századunknak ez a legjelentősebb orgánuma negyedszázados fennállása alatt nemcsak hogy soha, egy pillanattig sem volt rentábilis vállalkozás, hanem gyakorlatilag szinte a nyilvánosság kizárásával jelent meg. A kinyomott mintegy 1 600 példányának fele a *Fenyő Miksa* által megpumpolt mecénásokhoz került, akik valószínűleg olvasatlanul dobták a papirkosárba, a másik felét pedig a rosztmájuk szerint azok az írók és költők, illetve azok rokonai és barátai vették meg, akiknek írásai megjelentek a lapban. És lám – írtam a külföldi kollégáknak –, a magyar irodalom minden jelentős alkotása, amely a huszadik század első felében keletkezett, a *Nyugat* hasábjain vagy a *Nyugat* körében született, és a *Nyugaton* kívül irodalmilag úgyszólván semmi említésre méltó nem történt.

Tipikusan az az eset ez, amikor a minőség döntőbb a mennyiségnél, méghozzá olyan minőség, amely évtizedekre, sőt évszázadokra kisugárzik, és a maga módján mennyiséggé alakul át. Azáltal, hogy sok ember tudatát, izlését, műveltségét formálja, gyarapítja. Kinek kellene ezt jobban értenie és tudnia, mint azoknak, akikre a keresztény üzenet fenntartása, továbbítása és fokozottabb elmélyítése bízott?! A kereszténység vigasztaló üzenet a legegyszerűbb ember számára is, de ugyanakkor lehetőség is a létről való tudásunk állandó gazdagítására és tökéletesítésére. Ennek a szellemi erőfeszítésnek légalkalmasabb műhelyei az olyan típusú folyóiratok, sajtóorgániumok, mint amilyen a maga területén és a maga küldetésével a *Nyugat* volt. Azt kellene hinnünk, hogy X. Pius pápa felhívása nyomán egymás után Európa-szerzte létrejöttek ezek a szellemi műhelyek katolikus oldalon is, élvezve az egyház vezetőségének támogatását. Az igazság viszont az, hogy a katolikus sajtó ilyen jellegű ágának története nem egyéb, mint kudarcok sorozata. A kezdeményezések megtörténtek, a vállalkozások beindultak, aztán megértő támogatás híján, sőt nemegyszer kifeje-

zett ellenérzés és hivatalos gáncsoskodás következtében, felszámolódtak. Csak az én nem is egészen ötvenéves sajtóbeli működésem során tucatnyi olyan nagyszerű orgánium megszűnésének voltam szellemileg vesztes tanúja, mint amilyen például a német *Hochland* és utóda, a *Neues Hochland*, a párizsi *Vie Intellectuelle*, a bécsi *Wort und Wahrheit*, a régi és nem a mai olasz *Il Regno*, hogy a sok közül csak néhányat említek. Ezért kezdtem azzal, amivel ézt a témát végzem is, hogy a hierarchikus egyház és a sajtó viszonya nem problémamentes.

– *A Vigilia mindig igyekezett megőrizni – nemegyszer igen nehéz körülmények között – kezdeti vállalt szellemi arculatát, műhely-jellegét, autonómiáját éppen úgy, mint katolicizmusából fakadó egyetemességét, nyitottságát, spiritualitását. A magyar irodalmi, tudományos és művészeti élethez kapcsolódva csakis így teljesítheti sajátos hivatását.*

– *A Vigilia, saját világnézeti elkötelezettségét figyelembe véve, sőt talán annak leghelyesebb értelmezésére törekedve, szabad fórumnak indult, és azt hiszem, ezt a jellegét csaknem fél évszázadon át sikerült megőriznie, ami a katolikus sajtó történetében egyenesen példátlan. A mindenkori vezetők akaratán és szándékán kívül a szerencsés körülmények is közrejátszottak ebben.*

Ami a szerencsét illeti, első helyen egy szinte a fanatizmusig lelkes és áldozatos férfi nevét kell megemlítenem, Possonyi Lászlóét, aki a lap első felelős szerkesztője és a német megszállást követő megszűnéséig, 1944 áprilisáig, tényleges fenntartója is. Possonyi nem volt gazdag ember – mint mondjuk Fenyő Miksa –, de a lap létezését és fennmaradását annyira fontosnak érezte, hogy minden megtakarított pénzét és újságírói jövedelmét (a *Nemzeti Újság* irodalmi rovatát vezette) egyedül erre a célra költötte el. Azt talán mondani sem kell, hogy hivatalos egyházi vagy állami támogatást nem kapott. Erről annál kevésbé lehetett szó, hiszen a háború alatti években a *Vigilia* egész sor olyan írónak, költőnek jelentette az egyetlen publikálási lehetőséget, akiktől más lapok már semmit sem közöltek. Az már az élet dialektikájához tartozik, hogy tíz évvel később, az ötvenes évtized első néhány évében a *Vigiliának* megint be kellett töltenie ezt a funkciót, ezúttal azokkal az írókkal és költőkkel kap-

csolatban, akik 1950 és 1954 között másutt nem publikálhattak.

Hála Possonyi László kilencéves áldozatos munkájának és a *Vigilia* lényegében makulátlan hírének, 1946-ban újra indulhatott a lap, szinte semmit sem változtatva azon az eredeti célkitűzésén, hogy a keresztény és humanista gondolkodás szabad fóruma kíván lenni. Már 1946 kora őszén kezünkben volt az új lapengedély. Juhász Vilmos és jómagam szaladgáltunk ebben az ügyben a különböző illetékes hatóságokhoz. Hogy a felelős szerkesztői tisztelet Sik Sándor lássa el, vita tárgyát sem képezte. Annál nehezebb a megindulás anyagi feltételeinek előteremtése, hiszen ezek voltak a forint bevezetésének első hónapjai, és általános a pénzszűke. Nekünk pedig még szűkösen sem jutott belőle. Decemberig tartott, míg sikerült megállapodnunk a Szent István Társulat nyomdájával, a *Stephaneummal*, amely vállalta a folyóirat nyomását és terjesztését, de csak fél szívvel végezte, mert – mint később kiderült – a saját régi lapját, az *Éteret* szerette volna megjelentetni. Egy évvel később, 1947 őszén ért véget ez az áldatlan állapot, amikor a nyomda egyhónapos késésben volt már a lapszámok előállításával. Ekkor jött létre az a rezsiközösség az *Új Ember* kiadóhivatalával, amely mindmáig biztosítja a lapkiadás kiadóhivatali munkáinak elvégzését. Nagy szerencse volt, hogy *Saad Béla* irányításával egy fiatal menedzser-gárda, először a magyar katolikus lapkiadás történetében, olyan kiadóhivatali és terjesztési apparátust hozott létre, amely szakszerűségével jó ideig állta az idők próbáját. Nagy könnyebbséget jelentett ez a lap szellemi előállítójának szempontjából, hiszen nem kellett olyan gazdasági kérdésekkel foglalkozni, amire idejük sem volt, de nem is értettek volna hozzá. Ez volt tehát a második szerencsés körülmény a *Vigilia* életében.

– *A Vigiliában három főszerkesztő mellett is dolgoztál, Rónay György halála után pedig – miként életében is – fontos szerepet vittél a folyóiratosság biztosításában, a folyóirat állagának megóvásában és az utódlás előkészítésében.*

– Három főszerkesztő mellett dolgoztam, míg aztán rövid időre magamnak is vállalnom kellett ezt a munkát és felelősséget. A velük való közös munkának az a szomorú hagyománya is kialakult, hogy mindhármójukról, azaz Sik Sándorról, Mihelics Vidről, majd Rónay

Györgyről én írtam meg a lap, a szerkesztőség első nekrológiát. Aki annyira egységében látja a háború utáni Vigilia harmincöt évfolyamát, mint jómagam, az korántsem érzi olyan különbségeket a három főszerkesztő között, amilyeneket valójában nagyon is különböző egyéniségük esetleg indokolt volna. Az az igazság, hogy a Vigiliának mindvégig annyira meghatározott és körülírt volt a feladatköre és a rendelkezésre álló irógárdája is, hogy inkább csak árnyalati eltérések észlelhetők. Mihelics Vid például főként társadalomtudós volt és kevésbé irodalmár, így az ő keze alatt némileg ebbe az irányba tolódott el a lap tartalma. Azonkívül a *Teológia* című folyóirat megjelenéséig a Vigilia az egyetlen publikációs fórum a magyar teológusok számára. A *Teológia* megjelenésével viszont csökken ezeknek a tanulmányoknak száma és sokrétűbb kulturális tematika foglalhatta el a helyüket. Mindezek mellett közrejátszott még az is, hogy a szerkesztési munkát az első számtól kezdve Rónay György és jómagam végeztük. A kettőnk között évtizedeken át kialakult munkamegosztáson, harmonikus együttműködésen és, baráti viszonyon nem változtatott Mihelics Vid 1968-ban bekövetkezett váratlan halála sem.

Tudtuk, hogy nekünk kell továbbvinnünk a Vigiliát mint lapot és mint szellemi intézményt is, függetlenül attól, a döntésre illetékesek melyikünket bízzák meg a folyóirat vezetésével. Hogy a választás Rónay Györgyre esett, nemcsak logikus, hanem szerencsés is volt. Az irodalmi világban ő az ismertebb és tekintélyesebb név, s felelős szerkesztői kinevezése akarva-nem akarva a Vigilia kezdetétől fogva szándékolt, a szűkebb egyházi keretből kilépő, általános kulturális szerepének és funkciójának adott nagyobb hangsúlyt. A szorosan vett „egyházi” tematika gondozójául ott maradtam én. Aztán eljött 1978. április 7-e, amikor Rónay Gyurka, életében először, cserbenhagyott minket. Erre nézve is megállapodás volt közöttünk, hogy együtt fogjuk abbahagyni a munkát, hiszen lényegében egykorúak voltunk (ő mindössze egy évvel volt fiatalabb nálam), és már életében úgy gondoltuk, hogy ez két-három év múlva esedékes lesz. Egyetértettünk az általunk kiszemelt utód, a Vigilia jelenlegi főszerkesztőjének, *Hegyi Bélának* személyében is, de akkoriban ez még csak a mi szándékunk és elhatározásunk volt. Rónay György hirtelen távozása után mindenképpen nekem kellett beugranom utódként, hogy a folyói-

rat munkájának továbbvitele, jövőjének új megalapozása biztosított legyen. Ennyi volt a szerepem. A lap szellemében és irányában változást ez már azért sem jelentett, mert hiszen kilenc éven keresztül a legteljesebb egyetértésben alakítottuk ki a lap profilját. Semmi okom sem lett volna rá, hogy ezen a közösen megteremtett örökségen változtassak.

– *Az elmúlt évtizedekben jeles fordítói tevékenységet is folytattál. Kitűnő átültetésben jelentek meg többek közt Heinrich Böll írásai és Theodor Fontane regénye. Hogyan illeszkedik ez a tevékenység újságírói munkásságodba?*

– Amióta csak írásra adtam a fejemet, mindig fordítottam is. Nemcsak és nem is elsősorban szépirodalmat. Hiszen névvel vagy név nélkül a Vigilia harmincöt évfolyamában megjelent külföldi tanulmányok túlnyomó részét is én fordítottam magyarra. Mindig nagyon szerettem ezt a munkát, a szépirodalmi fordítások külön gyönyörűséget is okoztak. Ha nem úgy alakul az életpályám, ahogy alakult, azt hiszem, csupán a fordítói munka is teljesen betöltötte volna az életemet. Voltaképpen minden remekművet le kellene az embernek fordítania, mert csak fordítás közben derül ki, hogy az egyszerű olvasáskor mennyi szépség, mennyi rejtett és gazdagító utalás, tanulmányok esetében pedig mennyi gondolati kincs megy veszendőbe: aki csak olvas, nem áll meg úgy minden mondatnál, mint a fordító. Hogy csak egy példát említsék: ha nem kellett volna lefordítanom *Theodor Fontane* szerintem legjobb regényét, a *Der Stechlin*-t – magyarul *A tóparti kastély* címmel jelent meg –, soha eszembe sem jutott volna, hogy őt tartsam a legjobb német prózairónak. Szerintem az volt, elsősorban hallatlan stílári fegyelme révén.

– *Két éve beválasztottak a PEN-Club intéző bizottságába. A magyar olvasóközönség nem sokat tud a PEN működéséről. Milyen céllal alakult, és mi a feladata?*

– A PEN-Clubnak évek óta tagja vagyok. Az intéző bizottságba történt választásomnak azért örültem és azért érzem megtiszteltetésnek, mert ez nemcsak a személyemnek és írói tevékenységemnek szól, hanem annak a szellemiségnek is, amit a Vigilia képvisel. A PEN nemzetközi szervezet, az első világháború után 1922-ben E. A. Dawson Scott angol írónő alapította John Galsworthy társaságában azzal a céllal, hogy összegyűjtse a különböző

nemzetek írástudóit. A név az angol Poets, Essayists, Novelists (magyarul Költők, Esszéírók, Regényírók) kezdőbetűiből adódik, és szellemes szójátékként így összeírva is van értelme: PEN magyarul azt jelenti, hogy *író toll*. Alapjában véve nagyszerű kezdeményezés egy szörnyű világégés után az írástudók körében elkezdeni a kiengesztelődést. Ki más lenne hivatottabb arra, hogy az emberek közötti megértés és béke szószólója legyen, mint az írástudók közössége. A kezdeményezés tetszést is aratott, hiszen tíz évvel a londoni alapítás után már harmincnégy nemzeti PEN-Club működött és számuk azóta ennek több mint kétszerese.

A második világháborút persze nem tudták megakadályozni, de a háború után már ismét sokféle tevékenykedtek. Sokan érezték az íróvilágban úgy, hogy a PEN-Clubok, amelyeknek képviselői hagyományosan évenként nemzetközi kongresszuson találkoztak, kiváló fórumai lehetnének a megint csak nagyon szűkségessé vált nemzetközi megértésnek és megbékélésnek. Sajnos, ez nem sikerült teljes mértékben, a politika mérgezett levegője a PEN-kongresszusokba is be-betört. Ugyanakkor jelentős eredmények is születtek. Egyes esetekben intenzív kapcsolatok alakultak ki a nemzeti PEN-Clubok között: kölcsönös meghívások, írói látogatások és kezdeményezések a nemzeti irodalmak egymás közötti megismertetésére, aminek egy olyan társtalan nyelv esetében, mint a magyar, különösen kiemelkedő a jelentősége. A nemzeti PEN-Clubok között nagy különbségek észlelhetők. Vannak, amelyek szinte csak formálisan léteznek, és vannak olyanok, amelyekben széles körű és termékeny munka folyik. A magyar PEN-Club ez utóbbiak közé tartozik, alig múlik el olyan hét, hogy ne lenne egy-egy neves külföldi vendége. A magyar PEN-Club vezetői fontos szerepet játszanak a nemzetközi szervezetben is, és fő szószólói annak, hogy a kis népek irodalma is ismertté váljék és elfoglalja méltó helyét a számon tartott nemzetközi irodalomban.

– *Mit üzensz végül a Vigiliának? Munkatársaidnak, barátaidnak a jövőre vonatkozóan?*

– Már említettem, hogy az idő könyörtelen múlása következtében a Vigiliánál mindenképpen esedékessé vált őrsváltás a Rónay György és jómagam szándékának és elképzelésének megfelelően zajlott le. Örültem neki, és meggyőződésem, Rónay György is így érzett

volna, látva, hogy *Hegyi Béla* főszerkesztői ki-nevezésével az illetékesek magukévá tették elképzelésünket és javaslatunkat. Amióta kikapcsolódtam a lap szerkesztéséből és irányításából, nem adódott okom rá, hogy véleményemet megváltoztassam. Hiszem, hogy jó kezekre bíztuk a Vigiliát. Biztos vagyok abban, hogy a lap továbbra is hű marad nemskára immár félévszázados hagyományához. Ahhoz, hogy találkozópontja legyen minden humánus gondolatnak, színhelye minden értelmes és jó szándékú párbeszédnek. Hogy hirdetője és megvalósítója legyen annak az evangéliumból ihletet merítő kereszténységnek, amelyet egyik nagy példaképünk és mesterünk, Sík Sándor már jóval a Zsinat előtt hirdetett és képviselt, s amelyet – a katolikus hívek millióiban világszerte jelentkező igényeket felismerve – a II. vatikáni zsinat hivatalosan is programjává tett.

Ami a Vigilia munkáját illeti, az lényegében része annak a küldetéses tevékenységnek, evangelizációnak, ami végső fokon minden keresztény hívőnek feladata. A döntő szempont itt szerintem az, hogy a keresztény ember küldetése mindig annak a közösségnek, annak a társadalomnak szóljon, amelyben él és amellyel együtt él. Magyarországon gyakran és okkal történik hivatkozás arra, hogy társadalmunkban világnézeti tolerancia uralkodik, a hivatalos állam és a hivatalos egyház között is jó, sőt szívélyes a viszony. Jól tudjuk azonban, hogy mindez csak a keret, amelyet a mindennapok együttélésének és együtt munkálkodásának módjával és minőségével kell kitölteni. Ha az eszkatologikus kérdésekben vallott nézetektől eltekintünk, az élet értékeiről vallott nézetekben annál több a megegyezés. Miért ne törekedhetnénk arra, hogy a választóvonal a társadalmon belül ne a különböző világnézetben levők között húzódjék, hanem úgy, hogy az *egyik* oldalon legyenek az ügyeskedők, az erőszakosak, a mások kárán érvényesülők, az önzők, a kíméletlenek, a *másikon* pedig azok, akiknek alapmagatartása az az egyszerű evangéliumi elv, hogy nem tesznek másnak olyasmit, amit nem akarnak, hogy nekik tegyenek, tehát a segítőkész, önzetlen, tisztességes, a másik ember méltóságát tisztelő, a másik embert megbecsülő emberek. Utóbbiak, ha történetesen kereszténynek vallják magukat.

Túl a Vigilia eredeti hivatásán, hogy a szellemi élet igényes fóruma és a katolikus gon-

dolkodás javának szócsöve és tükrözője legyen, miközben magas szinten informálja is olvasótáborát, el lehet-e képzelni katolikus orgánum számára nemesebb feladatot, mint hogy a fentebb említett társadalmi konszenzushoz is munkálója legyen...

*

Doromby Károly újságíró, a Vigilia ny. felelős szerkesztője, aki több mint negyven esztendő telt a katolikus sajtó szolgálatában, a minap ünnepelte hetvenedik születésnapját. Ez alkalomból kifejezte jókívánságait, tolmácsolva Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének születésnapjára üdvözlését, Bugár Péter, a Katolikus Főosztály vezetője. A Vigilia szerkesztősége bensőséges, baráti összejövetelen köszöntötte Doromby Károlyt, a magyar katolikus sajtó egyik rangidős munkását.

A GYÓNTATÓ

Írta HERMANN HESSE

A mikor a vándor elment, Josephus hevesen és szinte szemrehányóan mondta: – Hogy lehet, hogy ennek a hitetlen pogánynak a tévtanítását olyan türelemmel hallgattad? Hiszen úgy tűnt, mintha nemcsak türelemmel, de érdeklődéssel, sőt tetszéssel hallgattad volna. Miért nem szálltál vele vitába? Miért nem próbáltad meggyőzni, megfenyíteni, és a mi Urunk hitére téríteni?

Dion csendesesen ingatta fejét vékony, ráncos nyakán, és így felelt:

– Nem próbáltam meggyőzni, mert hiábavaló lett volna, és mert nem is tudtam volna megtenni. A szónoklásban és okoskodásban, a mitológia és a csillagok ismeretében ez az ember kétségtelenül felettem áll, így nem vehettem volna fel vele a versenyt. Ezenkívül, fiam, nem a te dolgod, és nem is az enyém, hogy egy ember hitét lekicsinyeljük, és azt állítsuk, hogy hazugság és tévedés, amiben hisz. Bevallom, valóban bizonyos élvezettel hallgattam ezt az okos embert, jól figyeltem meg. Élveztem, hogy milyen érdekesen beszél, milyen sokat tud, de legfőképpen azért hallgattam szívesen, mert a saját fiatalságomra emlékeztetett, ugyanis fiatakoromban én is foglalkoztam ilyen tudományokkal. A mitológia, amiről ez az ember olyan szépen beszélt, nem csupa tévedés. Ezek egy régi hit elképzelései és hasonlatai, amire nekünk már nincs szükségünk, mert elnyertük a hit kegyelmét a Megváltó Jézusban. Azok számára azonban, akik nem ismerik a mi hitünket, az ősök bölcsességén alapuló hit joggal tiszteletreméltó. Igaz, kedvesem, hogy a mi hitünk más, merőben más. De azért, mert a mi hitünknek nincs szüksége csillagképekre és világkorokra, ősvizekre és világyanyákra, és más ilyen hasonlatokra, ezek a tanok nem okvetlenül tévedések, hazugságok és csalások.

– De hát – kiáltott Josephus – mégiscsak a mi hitünk az igaz hit, és Jézus minden emberért meghalt, tehát nekünk, akik ezt a hitet ismerjük, harcolnunk kell a régi tanok ellen, és az újat, az igaz hitet kell a helyébe állítanunk!

– Ezt mi már rég megtettük, te meg én és még sokan rajtunk kívül – mondta Dion könnyedén. – Mi hívók vagyunk, mert a szívünket megérintette a hit, hiszünk a Megváltóban és az ő megváltói halálának erejében. Azokat azonban, akik a csillag-

képek és más ősi regék mitológiáját és teológiáját hirdetik, még nem érintette meg ez a kegyelem, és kényszerrel nem tudjuk rávenni őket, hogy higgyenek. Nem vetted észre, Josephus, milyen szépen és ügyesen beszélt ez a mitológus, milyen ügyesen tudta összerakni ezeket a képeket, és milyen szemmel láthatóan jól érzi magát ebben a foglalatosságban? Milyen békésen és harmonikusan él a képek és hasonlatok bölcsességében? Nos hát, ez annak a jele, hogy ezt az embert nem nyomja szenvedés, elégedett, és jól megy a sorsa. Ahhoz, hogy az ember a megváltást és a megváltás hitét szomjazza, hogy már ne lelje örömét az okoskodás bölcsességében és harmóniájában, és hogy vállalja a megváltásban való hit kockázatát, ahhoz az kell, hogy szenvedjen, rosszul menjen a sora, nagyon rosszul; szenvedés és csalódás érje, keserűségben és kétségbeesésben éljen, míg nem a víz már a szájáig ér. Nem, Josephus, hagyjuk csak ezt a tudós pogányt a maga jólétében, hagyjuk meg neki szerencsésjét és bölcsességét, okoskodását és ügyes beszédét. Talán holnap, talán egy év múlva, talán tíz év múlva, ő is megismeri a szenvedést, és az majd halomra dönti egész tudományát. Talán meghal a felesége, akit szeret, talán agyonütik az egyetlen fiát, vagy súlyos betegség támadja meg, vagy nyomorba jut; ha akkor újra találkozunk vele, akkor kell elmondanunk, hogy mi hogyan próbáltunk úrrá lenni a szenvedésen. És ha megkérdezi: „Miért nem mondtátok ezt nekem tegnap, vagy tíz évvel ezelőtt?” – akkor ezt válaszoljuk: „Akkor még túl jó dolgod volt”.

Elkomolyodott és hallgatott egy darabig. Aztán, mintha emlékezne valamire, hozzátette: – Valamikor én is sokat játszottam az atyák bölcsességével, és örömet leltem benne. Amikor már a kereszt útján jártam, akkor is szívesen foglalkoztam teológiával, ez nagy öröömre volt, de sokszor gondot is okozott. Legtöbbit a világ teremtésén töprengtem, és azon, hogy a teremtés végén tulajdonképpen mindennek jónak kellett volna lennie, mert hiszen írva van: „Isten látta, amit alkotott, és látta, hogy minden jó”. A valóságban viszont csak egyetlen pillanatig volt jó és tökéletes, de már a következő pillanatban bűn és átok került a tökéletességre, mert Ádám evett a tiltott fáról. Na már most, voltak tanítók, akik azt mondták: az az Isten, aki a világot és vele együtt Ádámot és a tudás fáját teremtette, nem az egyetlen és legfőbb Isten, hanem csak egy rész-Isten, vagy al-Isten, a Demiurgosz, és bizony a teremtés nem jó, hanem félresikerült. Így most egy világ-időnyire átok ül azon, ami teremtett, és a gonosznak adatott át, míg Ő maga, az Egy Lélek Isten, el nem határozta, hogy Fia által véget vet ennek a kornak. Ettől fogva – így tanították és így hittem én is – megkezdődött a Demiurgosznak és művének pusztulása, a világ fokozatosan romlik, míg végül elhal és eljön egy új kor, amelyben nem lesz teremtés, nem lesz világ, nem lesz test által való nemzés, születés és halál, hanem egy tökéletes, szellemi és megváltott világ, amely ment lesz Ádám átkától, ment a testi kívánság, nemzés, születés és halál örök kényszerétől. A világ bajait és tökéletlenségeit is inkább a Demiurgosznak, mintsem az első embernek róttuk fel. Úgy gondoltuk, hogy ha a Demiurgosz valóságos Isten lett volna, akkor nem esett volna nehezére, hogy Ádámot másnak alkossa, vagy hogy távol tartsa tőle a kísértést. És így, arra a következtetésre jutottunk, hogy két Isten van, a teremtő Isten és az Atyaisten, és az előbbi felett nem állottunk pálcát törni. Olyanok is voltak, akik még egy lépéssel továbbmentek és azt állították, hogy a teremtés nem is Isten műve, hanem az ördögé. Ezzel az okoskodással segíteni véltünk a Megváltónak és a Lélek eljövendő országának. Így játszottunk az istennel és a világgal, naphosszat vitatkoztunk és teologizáltunk, míg én egy napon halálos betegségbe estem és kitört rajtam a láz. Lázálmainban a Demiurgossal viaskodtam; háborúban jártam és vért kellett ontanom, egy éjjel úgy éreztem, hogy a saját anyámat kell megölnöm, hogy testi születésemet kiolt-

sam. Az ördög minden kutyája meghajszolt ezekben a lázálmodokban. De meggyógyultam, és korábbi barátaim nagy csalódására, ostoba és hallgatag emberként tértem vissza az életbe. Testi erőmet visszanyertem ugyan, de soha többé nem leltem kedvem a filozofálásban. A gyógyulás napjaiban és éjszakáiban ugyanis, amikor azok a borzalmas lázálmodok eltávoztak tőlem, és csaknem állandóan aludtam, éber pillanataimban a Megváltó pillantását éreztem magamon pihenni, és éreztem, mint ha ez a vágy – ami legnagyobb kincsem volt – veszélyben forogna, eltűnne, elpárologna a gondolatok és szavak közt, mint ahogy a homok felissza a vizet. Elég az hozzá, kedvesem, hogy befellegzett az én bölcsességemnek és teológiámnak. Azóta az együgyűekhez tartozom. De azt, aki még tud filozofálni és mitologizálni, aki még tudja azt a játékot, amit egykor én is szívesen játszottam, azt nem akarom ebben akadályozni, sem pedig megítélni. Ha egyszer abba bele tudtam nyugodni, hogy a Demiurgosz és a Lélek-Isten, hogy a teremtés és megváltás felfoghatatlan együttese megoldhatatlan rejtély marad számomra, akkor abba is bele kell nyugodnom, hogy a filozófusokból nem tudok hívőket csinálni. Nem is akarok, mert ez nem az én dolgom.

Egyszer, miután valaki gyónásában bevallotta, hogy gyilkosságot és házasságtörést követett el, Dion ezt mondta társának:

– Gyilkosság és házasságtörés, ez már csak igazán óriási bűnnek látszik, és valóban szomorú dolog is. De mondom neked, Josephus, hogy ezek a világi emberek valójában nem igazi bűnösök. Ha jól belegondolok, gyermekeknek látom őket. Nem valami bátrak, az igaz, nem jók, nem is nemeslelkűek, hanem önzők, kéjszívűek, gőgösek, hirtelenharagúak – de alapjában véve ártatlanok, már úgy, ahogy a gyermekek ártatlanok lehetnek.

– De hát gyakran mégis igen keményen vonod felelősségre, és a pokollal fenyegeted őket!

– Éppen azért teszem! Mivel gyermekek, ha bántja őket a lelkiismeretük és eljönnek meggyónni bűneiket, akkor azt akarják, hogy komolyan vegyék, és arra van szükségük, hogy megdorgálják őket. Legalábbis nekem ez a véleményem. Te annak idején másképp csináltad, te nem szidtad és büntetted őket, nem szabtál ki penitenciát, hanem kedves voltál hozzájuk, és testvéri csókkal bocsátottad el őket. Nem akarlak bírálni, de én nem ezt tenném.

– Értém – mondta Josephus. – De mondd, akkor, amikor én gyóntam neked, miért nem úgy bántál velem, mint a többi gyónóiddal, miért csókkoltál meg, miért nem szóltál semmit, miért bocsátottál el penitencia nélkül?

Dion Pugil rászegezte átható pillantását.

– Nem volt helyes, amit tettem? – kérdezte.

– Nem mondom, hogy nem volt helyes. Bizonyára helyes volt, mert különben nem tett volna olyan jót nekem az a gyónás.

– Hát akkor ne gondolkozz rajta. Különben neked is kemény és hosszú időre szóló penitenciát szabtam ki, ha nem is mondtam. Magammal vittelek és szolgaként bántam veled, visszavezettelek régi foglalatosságodhoz, és kényszerítettelek, hogy folytasd azt, ami alól ki akartál bújni.

Elfordult, mert nem szerette a sok beszédet. De Josephus ezúttal makacsul folytatta.

– Azt előre tudtad, hogy engedelmeskedni fogok neked, mert ezt még a gyónás előtt megígérted. Mondd meg őszintén, valóban ez volt az oka annak, hogy így jártál el velem?

A másik néhány lépést járt fel-alá, majd megállt előtte, a vállára tette a kezét és így szólt:

– A világ emberei gyermekek, fiam. A szentek pedig – nos, azok nem jönnek hozzánk gyónni. Mi azonban, te meg én és a hozzánk hasonlók, mi nem vagyunk gyermekek, nem vagyunk ártatlanok. Bennünket nem lehet mennydörgő prédikációval meggyógyítani. Mi vagyunk az igazi bűnösök, mi, akik sokat tudunk és gondolkodunk, akik ettünk a tudás fájáról; tehát mi ne kezeljük egymást gyermekként, akit az ember meglegyint a vesszőjével, azután útjára enged. Mi nem futunk vissza a gyermekek világába egy-egy gyónás után, ahol ünnepeket ülnek, üzleteket kötnek és időnként agyonütik egymást. Nálunk nem egy rövid, lidérces álom a bűn, amitől egy gyónás és valami penitencia árán megszabadulhatunk, bűnben és lelkiismeretünk tüzeiben élünk, és tudjuk, hogy nagy bűnünket soha nem tudjuk levezekezni, hacsak a földről eltávozva Isten kegyesen ránk nem néz, és be nem fogad kegyelmébe. Ez volt az öka, Josephus, hogy nem tartottam neked prédikációt és nem szabtam ki penitenciát. Nálunk nem ilyen vagy olyan kisiklásról, vagy rossz cselekedetről van szó, hanem mindenkor magáról az ősbűnről. Ezért mi csak megértésünkről és testvéri szeretetünkről biztosíthatjuk egymást, de nem gyógyíthatjuk meg egymást büntetéssel. Nem tudtad ezt?

Halkan válaszolta Josephus:

– De igen. Tudtam.

– Akkor ne beszéljünk feleslegesen – mondta az öreg, és a kunyhója előtti kőhöz indult, amelyen imádkozni szokott.

*

Eltelt néhány év, és Dion atyát gyakran fogta el gyengeség. Ilyenkor csak Josephus segítségével tudott felkelni. Elment imádkozni, de az ima után megint csak nem bírt egyedül lábra állni. Josephusnak kellett támogatnia őt, és akkor egész nap csak ült és a messzeségbe nézett. Így ment ez néhány napig. Máskor aztán ismét visszatért az ereje. Gyóntatni nem tudott mindennap, és amikor valaki Josephusnál gyónt, magához hívatta, és ezt mondta neki: – Nekem már végem van, fiam, végem. Mondd meg az embereknek, hogy ez a Josephus itt, az utódom.

És amikor Josephus tiltakozni akart, az aggastyán azzal a rettenetes tekintettel nézett rá, ami úgy járta át, mint jeges sugár.

Egy napon, amikor segítség nélkül kelt fel és erősebbnek érezte magát, magához szólította Josephust, és a kis kert szélén egy helyhez vezette.

– Ide temess el – mondta. – A sirt majd együtt ássuk ki, talán van még egy kis időnk. Hozd ide az ásót.

Ettől kezdve minden hajnalban ástak egy darabkát. Ha Dion jobb erőben volt, ő is kiemelt néhány ásó földet, nagy megerőltetéssel, de vidáman, mintha különös örömet okozna neki ez a munka. Napközben sem hagyta el ez a vidámság. Mióta a sirt ásták, mindig jókedvű volt.

– Ültess egy pálmát a síromra – mondta egyszer munka közben. – Talán még ehetsz a gyümölcséből. Ha nem te, akkor másvalaki. Egy-két fát ültettem már életemben, de még nem eleget. Azt mondják, hogy az ember ne haljon meg anélkül, hogy egy fát ültetné és egy fiút hátrahagyna. Nos, én itt hagyok egy fát, és marad utánam egy fiú: te, fiam.

Nyugodt volt és derűs, derűsebb, mint amilyennek Josephus valaha is látta, és ahogy múlt az idő, egyre vidámabb lett. Egy este, amikor besötétedett, és elköltötték

már vacsorájukat és imádkoztak is, a fekvőhelyéhez hívta Józsefet, és kérte, hogy üljön egy kicsit mellé.

– Most elmondok neked valamit – mondta barátságosan, mintha egyáltalán nem lenne fáradt és álmos.

– Emlékszel, Josephus, amikor régen, a kunyhóban, ott, Gaza mellett, olyan nehéz időt éltél át, és terhedre volt az élet? Hát amikor elmenekültél Gazából és elhatároztad, hogy megkeresed Diont, hogy elmeséld neki az életed történetét? És aztán találtál a remetéknel egy öreg embert, és kérdezősködtél nála Dion Pugil lakóhelye után? És nem volt-e csoda, hogy az az öreg ember maga Dion volt? Most elmesélem neked, hogyan kerültem oda, mert ez számomra is furcsa volt és olyan, mint egy csoda.

– Tudod hogy van az, ha egy vezeklő és gyóntató megöregszik, és sok bűnös gyónását meghallgatta, akik büntelennek és szentnek tekintik, s nem tudják, hogy nagyobb bűnös, mint ők. Egész addigi fáradozása hiabavalónak és haszontalannak tűnik, és a küldetése, amit azelőtt szent és fontos dolognak tartott, tudniillik, hogy Isten arra méltatta, hogy az emberek lelkéről levegye a szennyet és gonoszságot, most elviselhetetlen teherként és átokként nehezedik rá. Végül már valósággal irtózik a szegény emberektől, akik gyerekes bűneikkel jönnek hozzá, a pokolba kívánja őket, maga pedig szeretne elmenni valahova, akárhová, ha csak egy fa ágára is. Ez történt veled is. De azt nem tudod, hogy így volt velem is. Most eljött nekem is a gyónás órája, és elmondom: én is haszontalannak tartottam magam, úgy éreztem, hogy kiégett a lelkem, és már nem bírom tovább, hogy egyre csak jönnek hozzám és az emberi élet minden förtelmét és bűzét rám zúdíjták, amivel nem tudnak mit kezdeni, és amivel már, úgy éreztem, én sem tudok mit kezdeni.

– Ekkoriban sokat hallottam egy Josephus, a szolgáló nevű vezeklőről. Hozzá is sokan és szívesen mentek gyónni, és sokan inkább hozzá mentek, mint hozzám, mert szelíd, barátságos ember volt, és – így mondták – nem kíván semmit az emberektől, nem szidja őket, hanem testvérként fogadja és csókkal búcsúzik tőlük. Tudod, hogy ez nem az én stílusom, és amikor először hallottam erről a Josephusról, akkor ez az eljárása inkább gyerekesnek és együgyűnek tűnt, de most bizonytalanság fogott el, hogy nem neki van-e igaza, és elhatároztam, hogy kipróbálom az ő módszerét. Tudtam, hogy fiatalabb nálam, de már maga is az öregséghez közeledik; ez is nagyon megfelelt nekem, mert egy fiatal iránt nem tudtam volna bizalmat érezni. Ehhez a Josephushoz azonban ismeretlenül is vonzódtam. Így tehát elhatároztam, hogy elzarándoklok Josephushoz, eléje tárom nyomorúságomat, és a tanácsát kérem, vagy ha tanácsot nem ad is, vigaszt és erősítést kaphatok tőle. Már maga ez az elhatározás is jót tett és megkönnyebbülést szerzett.

– Felkerekedtem és elindultam a felé a hely felé, ahol a remete kunyhója állt. De közben Josephus testvér ugyanazt élte át, amit én, ugyanarra az elhatározásra jutott, amire én, és mint én, ő is a menekülést választotta és elindult, hogy a másik vezeklőnél keressen segítséget.

– Amikor megláttam, rögtön megismertem, és tudtam, hogy ő az, akit vártam. De megtudtam, hogy ő is menekül önmagától, tehát rosszul érzi magát a bőrében, ugyanolyan rosszul, vagy még rosszabbul, mint én. Nem volt olyan állapotban, hogy valakinek a gyónását meghallgassa, inkább ő szorult rá, hogy kiönthesse a szívét. Ez abban az órában nagy csalódás és nagy szomorúság volt nekem. Mert ha ez a Josephus is belefáradt a szolgálatába, és nem látta az élet értelmét – nem azt jelentette ez, hogy egyikünk szolgálata sem ért semmit, hogy hiába élünk, és megbuktunk?

– Elmondom neked, amit már úgyis tudsz, rövidre fogom a dolgot. Akkor éjjel egyedül voltam a táborhelyemen, míg te a testvéreknél kaptál szállást. Elgondolkoztam ezen a Josephuson, és elképzeltem: mit tesz majd, ha megtudja, hogy hiába menekült el, hiába helyezte bizalmát Pugilba, mert Pugil is elmenekült a helyéről, ő is ugyanazt a kísértést szenved. Minél élénkebben képzeltem a helyébe magam, annál jobban sajnáltam Josephust, és annál világosabban megértettem, hogy Isten küldte őt hozzám, hogy őt és vele együtt magamat megismerjem és meggyógyítsam. Most már el tudtam aludni, de addigra már csaknem az egész éjszaka eltelt. Másnap visz-szajöttél, velem tartottál, és a fiam lettél.

– Ezt a történetet akartam neked elmondani.

– Hallom, hogy sírsz. Sírjál csak, az megkönnyebbit. És ha már ilyen illetlenül fecsegő lettem, hallgass meg még egyet szeretettel és vésd a szívedbe, amit most mon-dok. Furcsa szerzet az ember, nem lehet megbízni benne, és így nem lehetetlen, hogy ugyanazok a szenvedések és kísértések újra rád törnek. Azt kívánom, hogy küldjön neked akkor a mi Urunk egy ugyanolyan kedves, türelmes és vigasztaló fiút, mint amilyen te voltál nekem. Ami pedig a faágat és a szerencsétlen Iskarióti Júdás halá-lát illeti, egyet mondhatok neked: nemcsak bűn és ostobaság ilyen halált szálni ma-gunknak – bár a Megváltónak kicsiség, hogy még ezt a bűnt is megbocsássa –, de ha-lálos véték is kétségbeesetten meghalni. A kétségbeesést nem azért küldi ránk az Úr, hogy megöljük magunkat, hanem azért, hogy új élet vágját ébressze fel bennünk. De amikor Ő küldi hozzánk a halált, Josephus, ha megszabadít a földtől és a testtől, és magához hív – akkor az nagy öröm. Elaludni, amikor az ember fáradt, és letenni egy terhet, amit az ember már sokáig hordozott, ez nagyszerű, csodálatos dolog. Mióta megástuk a sírt – ne felejtsd el a pálmát, amit föléje kell ültetned –, mióta elkezdük ásni, olyan boldog és elégedett vagyok, mint évek óta soha.

– Sokat fecsegtem, fiam, és te már fáradt lehetsz. Menj a kunyhódba és aludj. Is-ten veled, fiam!

*

Másnap nem jött ki Dion a reggeli imához, és nem is szólította Josephust. Amikor Josephus aggódni kezdett, s halkán bement a kunyhójába, megállt az ágy mellett, látta, hogy az öreg remete végleg elszenderült, és arcát gyermeki sugárzó mosoly vi-lágítja meg.

Josephus eltemette, a sirja fölé pálmafát ültetett, és még megérte azt az évet, mikor a fa az első gyümölcsöket hozta.

(*RUSZTHY ÉVA* fordítása)

A VIGILIA KIADÓHIVATALA KÖZLI: Megjelent a Vigilia 1981. évi nyolcoldalas tartalom-jegyzéke. Előfizetőink részére a januári számunkhoz díjtalanul mellékeljük. Példányonkénti vásár-lóink számára 2,- forintos bélyeg beküldése ellenében készségesen megküldjük a kért címre.

G. ZAUNER ÉVA

A GYÓNTATÓ szellemi üzenete

Nincs nemes és magasrendű élet anélkül,
hogy ne tudnánk az ördögökről és démonokról
s ne küzdenénk állandóan ellenük.

H. Hesse: *Das Glasperlenspiel*

Idestova negyven esztendeje, hogy a háborús Európának szinte egyetlen békés zugában, Svájcban Hermann Hesse befejezte utópisztikus regényét, *Az üvegyöngyjáték*-ot (*Das Glasperlenspiel*). A korabeli sajtó alig vett róla tudomást, sürgősebb és izgalmasabb hírei voltak. 1946-ban, három évvel az első publikáció után, amikor az európaiak kezdtek magukhoz térni a valószínűtlen szörnyűségek után, Hesse megkapta az irodalmi Nobel-díjat, s egyszerűen csak fölfigyeltek erre az öregkori remekműre.

Hermann Hesse utópiája távolról sem visz a technikai vagy a civilizációs fejlődés fantáziavilágába. Az akkor még kezdeti stádiumban lévő televízióról is csak annyiban tesz említést, hogy „a készüléken megnézte” a távol levő játékünnepélyt. A „lehetséges legjobb” államberendezést sem kutatja, mint kétezer évvel ezelőtt Plátón tette. Utópiája – ha szabad ezt a sokértelmű szót használni – szellemi természetű, ebben örököse a legnemesebb német irodalmi hagyományoknak, s Goethe pedagógiai provinciájának XX. századi lehetőségeibe vezet. Legfőbb gondja, hogy mire viheti az ember a nevelés útján, hogyan tarthatják kézben értelmes és játékos bölcsességgel a világ dolgait azok, akiket az „üvegyöngyjáték” tündöklő és öncélú erőfeszítésein neveltek. Öncélú, igen, amennyire öncélú a tiszta zene, és irreális, mint egy Mozart-opera világa. A valóság elemei tisztán felismerhetők, még összehangolásuk módja is természetesen hat, de az emberi magatartás, amit az utópia hősei tanúsítanak, már szokatlan és elvont, s inkább hasonlít álmaink, mintsem tapasztalataink tartományához. Az üvegyöngyjáték mesterei, a „kasztáliai rend” szerzetesei a nagy játék-ünnep sikerének élnek, s túl a jön és a rosszon, arisztokratikus eleganciával küzdenek a harmóniában, a fennkölt szépségen megnyilatkozó isteniért. Ebből a világból tör ki – hallatlan esemény Kasztália 500 éves történelmében – Josef Knecht, „Szolgáló József”. Kitér, mert „szolgálatát” céltalannak, üresnek érzi, keresi a sűrűbb valóságot, amelyre ifjúkorában Mariafels (Sziklás Mária), bencés apátságában a nagy bencés történész, Jakobus atya hívta föl figyelmét. Kitérése igazi szolgálatá válik s egyben életáldozattá: egy nehezen kezelhető serdülő nevelését vállalja el, s egy pedagógiai célzatú versenyúszás közben éri a halál.

Hesse ügye tehát erkölcsi-nevelési célzatú, s hogy ez mekkora tett volt, talán még ma sem tudjuk igazán felfogni. Csaknem két évszázada, hogy gyanússá vált minden tanító célzatú mű, egyre inkább didaktikusnak gúnyolt, megvetett műfaj lett, amit legföljebb együgyű tollforgatók és iskolamesterek műveltek a voltaképpeni irodalom sodrásán kívül. Érdemes összevetni a századunk elején működött neves német esztéták, a George-körhöz tartozó Gundolf-fivérek nézeteit – Shakespeare és Goethe értékelésével kapcsolatban – Thomas Mann nézeteivel. Alapállásuk megegyező: a természet amorális, s az igazi nagy művész – Schiller esztétikái iratainak sugallata értelmében – naiv gyermeke a természetnek. Csakhogy míg Gundolfék Goethét moralizálással vádolják s ezért kevésbé nagynak és jelentősnek ítélik, mint a teljesen amorális és természetes erőktől vezérelt Shakespeare-t, addig Thomas Mann Goethében látja működni a természetes erőket, mert műveiben – Shakespeare-hez hasonlóan – nem ismer erkölcsöt.

Ebben a gondolati közegben nevelkedett a kalandos indulású ifjú Hesse, a hajdani órásság és könyvárusító tanuló. Otthonról azonban, a szigorú piéttista szülői házból más nézeteket hozott s mást tanult Maulbronnban, a bencés kolostor épületében működő evangélikus szemináriumban is. Kezdeti, nagy sikerű művei az első világháború előtti és alatti években az erkölcs elleni lázadásról és a bölcsesség útjának kereséséről szólnak. Híres baráti párosa, Narziss és Gold-

mund ennek a sajátos erkölcs nélkül moralizáló világnak az alakjai, aszkézisük és élethabzsolásuk elutasítja a „rendet”, magatartásuk a fejlődés és az ellentmondás dinamikáját hirdeti. Utolsó nagy művében azonban, az öregkor elmagányosodásában és a háborús katasztrófa érintettségében – áttételesen és a szellem fegyvereivel – Hesse mégis morálprédikátorrá szegődik, indiai misszionárius nagyapjához hasonlóan.

Mi is az az „üveggyöngyjáték”? Játékosan kerülgeti a költő a játék mibenlétének meghatározását, akár csak leírását. Leibniz és Zinzendorf a szellemi ősök, matematika, zene, nyelvészet a modellek. Két fő iránya van: az egyik a formális befejezettségre, tökélyre törekszik, a másik pszichológiai-pedagógiai-szellemi meditációk során át vezet a beavatottat az isteni harmónia felé. Az író maga így vall szándékáról Jakobus atya szavaival – aki egyébként szimbolikus névválasztásával Jakob Burckhardtra, a reneszánsz nagy történészére emlékeztet –: „Nekem... a világtörténelemben a legcsodálatosabbak és leginkább tanulmányozásra méltóak azok a hosszú életű szervezetek, amelyekben azzal kísérleteztek, hogy szellemi és lelki alapon gyűjtsék össze az embereket, neveljék és átalakítsák őket, nem az eugenika, hanem a szellem, nem a születés, hanem a nevelés által formálják őket nemessé, hogy egyaránt alkalmasak legyenek a szolgálatra és az uralkodásra.”

Ebben az értelemben szánta Hesse regényét szövevényes példabeszédnek, amely nem lep meg váratlan fordulataival, meglepő csattanójával, nem ad lökést gondolatainknak, hanem hosszú, türelmes elmélkedésre készítet. *Az üveggyöngyjáték*-ra is illik az öreg zenemester szava: „Akár tanár, akár tudós, akár zenész leszel, légy tisztelettel a dolgok 'értelme' iránt, de ne hidd, hogy azt meg lehet tanítani!” (i. m. 122. l.).

Az üveggyöngyjáték értelmét sem lehet kifejtteni tudós eszközökkel, sem rövid, aforizmatikus bölcsességgel, amint nem lehet és nem szabad a Biblia tanítását, Buddha üzenetét, vagy a kínai I Ging könyv orákulumait racionális nyelvünkön átfogalmazva „megértetni”. Ezek a művek minden egyes ember és minden nemzedék számára új arculatukat mutatják – de csak akkor, ha újra meg újra erőfeszítéseket tesznek megértésükre. Így gondolta Hesse is, ebben akart segíteni olvasóinak, hogy egyre rövidebb és más korok köntösébe öltöztetett példabeszédekkel segítse őket a középponti fókusz titkának megközelítésében. A középpont felfedhetetlen és megtaníthatatlan, mégis felé kell haladnunk, ha megégünk is, mint Goethe éjjeli lepkéje. A terjedelmes utópia centrális mondanivalójának megközelítése a költőnek is szívügye volt. Nem tartotta volna ildomosnak, hogy megmagyarázza, amit művével akart kifejezni, de segítségére sietett az embereknek a talány megfejtésében, mert semmiképpen sem gondolta művét rejtvénynek, hanem létezésünk nagy feladatai egyikének, amelynek megoldása éppen az ő, Hermann Hesse dolga.

Így keletkezett a regény három kísérő novellája, amelyek reinkarnációs sorrendben tárják fel a történelmi múltban a majdan születendő Josef Knecht életének és áldozatának értelmét.

A három novella közül az első, *Az esőcsináló* (Der Regenmacher) az emberiség őskorába visz. Az áldozat itt az „esőcsináló”, a matriarchális társadalom varázslója, a Nagy Anya, az ősasszony bizalmas tanácsadója, a természet titkainak szelid figyelője. Őt áldozza fel a törzs az esőért, az életadó termés biztosításáért. Ez a „szolga” teljesen kiszolgáltatottja a többieknek, a törzsnek, de tragikus utolsó pillanatában áldozata önkéntessé válik, megadóan hunyja le szemét a törzs öregje előtt, hogy az bátran lesújthasson rá.

A harmadik novella álomkeretben játszódik, Indiában. Egy őserdei buddhista remete szabadul meg álma segítségével az élvezet és a hatalom kísértésének veszélyétől, megmarad remetének cellájában. Pesszimizmus ez? Végső rezignáció? Az értelemkeresés értelmetlenségének bevallása? Mindezen túl a kitörés szenvedélyes keresése és igenlése minden áron.

Középponti helyet foglal el mind időbeli megjelölésében, mind pedig mondanivalójában a középső novella, *A gyónatató* (Der Beichtvater). Valóságos történelmi közegben, az első keresztény századok sivatagi remetéinek korában játszódik, realistább és pontosabb rajzolatú, mint maga a regény. A hős neve egyértelmű célzás az üveggyöngyjáték nagymesterének nevére: Josef Knecht itt Josephus Famulus néven jelenik meg. A szolga életrajza aprólékosan valóságos, belső útja sokszorosan igaz. A novellában a költő kristályos élességgel fogalmazza meg: „Az ördög ezután a szent városba, a templomépület párkányára állította. – Ha Isten Fia vagy, mondta, vedd le magadat” (Mt 3,6).

Ezt a súlyos órát éli meg a szelid famulus. Szolgálatát egyre nehezebben viseli el, kedélyének

magába roskadt begubózása szinte állandósul. Megutálja maga körül a világot „reggeleivel és esteivel”, még jobban a szegény bűnösöket, akik kiapadhatatlanul ontják fülébe gyötrelmeik és önvádjaik szóáradatát, de mindenkinél jobban megutálja saját magát. Az undor és az önmegvetés beszövi a lelkét, és ott lenn, a fölfedhetetlen mélyben megjelenik a dac kihívása: az imádott Megváltónak akarja megmutatni, hogy megváltó műve nem sikerült egészen. A szerelem, az imádat átfordulása dacba és gyűlöletbe – a megnyílt pokol.

Az önpusztítás kényszere üldözi, és minden eddigi gyakorlat, fohászokadás hiábavaló ellene. Később sejtjük meg, hogy miről is szól voltaképpen, amikor az „ökölvívó” Dion Pugil szavait halljuk: ők, éppen ők, a jámbor remeték a legnagyobb bűnösök, nem a világ gyermekemberei. A szellem merész kalandorai ugyanis magával az ösbűnnel találkoznak, az élet ellenségével, amely az Isten Fiát is megkísértette, hogy az Atya templomát önmagában megtagadja és elpusztítsa. Az ösbűn a remény megtagadása, a létezés értelmetlenségének nyílt megkoronázása, lázadás a létezés ellen.

Josephus, a szolga a menekülés útját választja. Vándorlása közben jőzanodó értelmével belátja, hogy tovább nem vállalhatja gyóntatói tisztét, neki magának kell gyóntatót keresni, akinél terheit leteheti. Válságában ez az első fordulat. Kinyújtja kezét a reménység ősi gesztusával valaki más – egyelőre még ismeretlen ember – felé. Így talál rá Dion Pugilra, meggyónik nála és a szolgálatába szegődik.

Dion is remete, ugyanannak a sivatagnak a másik oldalán, Askalon közelében. De mennyire más ember ő, mint a szelíd szolga! Dürer Szent Jeromosa jut eszünkbe a hatalmas erejű, bős agastyán láttán, aki keményen lefordja gyónóit, szigorú penitenciát szab rájuk, s csak úgy ereszti vissza őket „gyermekvilágukba”, ahol aztán majd újra kedvük szerint üzletelhetnek, vigadhatnak, paráználkodhatnak. Ő nem gyónik soha, csak élete utolsó napján, amikor bevallja, hogy a reménytelenség kísértése rajta is erőt vett, életét és gyóntatói tisztét ugyanúgy értelmetlennek találta, mint szolgája, ő is elindult társat, öreg napjaira utódot keresni. Meg akart tisztulni indulataitól a barátságos hírű fiatalabb remetenél. Amikor feleúton, egy remetetelepen találkozott Josephussal, aki feltárta előtte szándékát, mélyen megrendült.

Két kétségbeesett ember találkozik feleúton – innen már csak a tragédiák örvényébe, vagy a mesék naiv rózsaszínjébe vihet az út. Ekkor következik be a lehetséges és realiztikus, pszichológiailag mélyen megalapozott fordulat. Dion Pugil egész éjszaka meditál, mintegy átlép Josephus lelkébe. „Mit tesz majd holnap, ha megtudja, hogy hiába menekült és hiába helyezte bizalmát Pugilba, ha megtudja, hogy Pugil is menekülő és megkísértett ember? Minél jobban belegondoltam, annál jobban sajnáltam Josephust. . .”

A két megkísértett férfi közül mégis az „ökölvívó” Dion az erősebb. Erősebb a részvétben és a szeretetben, ami átjárja egész valóját. Jobban sajnálja Josephust, mint saját magát, és vállalja az áldozatot. Haláláig túri, hogy rendíthetetlen szentnek tartsa őt a fiatalabb, s csak a végső megbékelés előtt tárja fel az igazságát. Értelmét vesztett öreg életének szolgálata ad értelmet – ez a kontrapunktika, ez a két gyengeségből keletkező hatalmas boltív szinte korlátlanul tágítható. A kettő gyengeségből eredő hatalmas harmadik, úgy tűnik, a létezés östítka.

Ebben a történetben a famulus nem lesz áldozat, hanem csak szolgáló szellem, aki magasabb erők szolgálatára végzi egyszerű napi munkáját: „. . . úgy tűnt nekem – vallja halála előtt Dion –, hogy Isten küldte őt nekem, hogy őt és velem együtt magamat is megismerjem és meggyógyítsam”.

Az *üveggyöngyjáték* intellektuális öncélúságának regénye mellett ez a közbülső novella az öngyilkosság intellektuális kísértéséről, az értelmetlen élet értelemadásáról, önmagunk ürességének betöltéséről is szól. Hesse művében a kétségbeesés szükségszerű állapot, amit nem szabad lekicsinyelni. A lelki-szellemi fejlődés éjfélpontja ez, ami nélkül nem lehet újabb reggelünk. A legtöbb ember – talán szerencsére? – átalussza ezt az éjfélpontot, de akiknek vigiliával kell tölteniök, azok megtapasztalják hatalmát. Megnyílik ilyenkor az alvilág mélye, amely elnyelte a Sátánt, s ahová Dante helyezte az Iskarióti Júdást.

Ha a regényt a csodavárók metamorfózisaként értelmezzük, akkor feltűnik, hogy mennyire elnémult korunkban a csodavárók, igézők és regölők hangja. Filozófusok egzakt kutatásokra hivatkozva figyelmeztetnek, hogy világunknak s benne életünknek semmi értelme sincsen, véletlen képződmények vagyunk, akik ideig-óráig tartó létezésük kétes sikerét gonosz harccal érik el.

Ésszerű viselkedésünk és tevékenységünk csak nagyon kis hatósugarú körben ésszerű, mint a bogár kitinpáncélja, míg a madár csőrébe nem jut.

Két világ pulzál a gyóntató atya legendájában. Az egyiket teljes világgóságában látjuk, a másikat csak homályosan sejtjük, létének távoli mormolásában érzékeljük. Világunkat az embertömegek egzisztenciális törekvése tölti be, s alig gondolunk arra, hogy vannak, akik ismeretlenségben képeznek ellentétet ezzel a világgal. Gondolkodók, meditáló bölcsek, laboratóriumokban görnyedők, lepratelepek önkéntes száműzöttei. Mi értelme van lemondásuknak? Ki vagy mi készíti őket arra az esztelenségre, hogy egyetlen, soha vissza nem térő életüket feláldozzák a bizonytalanságért, a mások gyerekköröméért, vagy a létezésben is oly kétes „túlsó part” élményeiért?

A választás feladata kezdetben egyszerű, később egyre szubtilisebb lesz. A hajdan nehezebb résznek ítélt most már a könnyebbnek számít. Végül majdnem mindnyájan ott állunk a választút előtt: elviseljem-e azt, ami még hátravan, vagy válasszam a gyors megsemmisülést? Sokat tudunk ma már az öngyilkosság szociológiájáról és pszichológiájáról. De keveset – pedig életmentő lehet – a visszafordultak motívumairól. Faustnak a húsvéti harangok adták vissza az életbe vetett bizalmát, sokaknak az anya emléke, egy kedves lény, a rá mosolygó gyermek.

Josephus és Dion példája talán ezekből a még ki nem érlelt lehetőségekből mutat meg valami lényegeset. Dion többletereje a részvét gyökeréből ered, így lehetséges, hogy a kettős tagadás rémületéből át tud fordulni a vállalás igenlésébe. Amikor éjjel medítál s vállalja „szerepét”, helyettesít és pótol valamit, amit olyan székenylenes módon nélkülözünk a világból. Elvállalja annak a „jónak” a szerepét, aminek hiánya szinte a nemlétének látszatát kelti, de ami bennünk meg tud születni. Dion, a félelmetesen szigorú aggastyán igazi atyává szelídül, gondviselőjévé válik a kisebbnek, hogy aztán az erőre kapott szolga karja közt gyermekké gyengülve meghalhasson.

A mű végső üzenete a halálról szól, a mindnyájunknak elkészített „bölc” halálról. Az öngyilkosság kísértése csak parodisztikus előjátéka ennek a nagy és szent eseménynek. „... nagy kár, ha egy ember kétségbeesésben hal meg. A kétségbeesést nem azért küldi nekünk az Isten, hogy elpusztítson, hanem azért, hogy új életet ébresszen bennünk. Ha azonban a halált küldi nekünk, ha megszabadít a földtől és a testtől és átszólít, az már nagy öröm.”

DOKUMENTUM

A Prímási Levéltárból

LEVELEK A XVII–XVIII. SZÁZAD FORDULÓJÁRÓL

Ipolyi Arnold besztercebányai, majd nagyváradi püspök (1823–1886) saját irathagyatékával együtt kerültek a prímási levéltárba a szüleiktől reá szállott családi levéltár iratai is. A mennyiségileg sem jelentéktelen iratok a XIV–XIX. századokból származnak, legtöbbször a XVII. és XVIII. századból. Ebből a korból már a mai értelemben vett levelek (missilisek) is fennmaradtak, mintegy 500 darab. Túlnyomó részük vagyoni vonatkozású, amelyek inkább csak a helytörténet és a családtörténet kutatóit érdeklik. De akad közöttük olyan is, amely az emberélet folyton ismétlődő nagy állomásairól, a születésről és a halálról, valamint a házasságkötésről ad hírt. Ezekben – akarva, nem akarva – megszólal a szív is. A nehézkesnek tűnő mondatok érzelmekről, emberi kapcsolatokról, elenyészett szokásokról is tudósítanak. Ezek közül választottunk ki három levelet, amelyeket betűhív másolatban közlünk. Mindössze a rövidítéseket oldjuk fel, hogy folyamatosan olvasható legyen a szöveg. (A leggyakoribb a „kegyelmed” szó rövidítése: kgl.)

Mindhárom levél címzettje a Korponán lakó Palásti István, akit az első levél (1684) Hont vármegye esküdtnének, a harmadik pedig (1727) a megye táblabírájának (tabulae judicariae assessor)

címez. Esküdtnék nevezték azokat, akiket a megye a szolgabírák mellé rendelt, hogy segítségükre legyenek az ügyek intézésében. A táblabírák a megyei törvényszék bírái voltak, Palástit „ex primariis”, azaz elsők közül való táblabírónak nevezi a címzés. Ez azonban nem jelent magasabb rangot, csupán a személyének szóló, megtisztelő jelző.

Palásti István rokona Palásti Annának, aki a szintén Korponán lakó Szmracsányi Imrének (†1758) első felesége volt. Szmracsányi Imre és Palásti Anna a dédszülei voltak Ipolyi Arnold édesanyjának. Nyilván e rokoni kapcsolat révén kerültek a Szmracsányi család iratai közé a Palásti Istvánnak címzett levelek.

Az első levél meghívó Dióssy Gábornak és Szerdahelyi Ilonának 1684. április 23-án, Nyitraszerdahelyen tartott lakodalmára. A gondosan, szinte rajzolt betűkkel írt szöveg bizonyára ügyes íródéák műve, amelyet számos példányban kellett elkészítenie. Ez az utóbbi körülmény szolgálhat egyszerűen mind mentségül a levélbe csúszott néhány hibára is, melyek közül egyeseket már ő maga kijavított. Pótlás nélkül maradt azonban, hogy a menyasszony atyjának keresztnévét kifejejtette. Ezt más forrásból pótoltuk és az alábbi másolatban zárójelbe tettük.

A második levél a Liptó megyei Andrásfalván kelt 1724. február 24-én. Benne Pongrácz László özvegye, Görgei Kata tudósít férje haláláról és temetéséről. Gondos kiállítású és ünnepélyes szövege szintén íródéák kezére vall.

A közvetlen hangú harmadik levélben egy másik Pongrácz László, a Nógrád megyei Sélyből, fia keresztapjául kéri fel Palásti Istvánt. A címzettnek a levélre írt feljegyzése szerint a szeptember 19-én Sélyen kelt levelet másnap délelőtt 11 órakor vette kézhez Korponán. Gyors postása volt a levélnek. De szükség is volt a gyorsaságra, hogy a keresztapa és felesége 22-én reggel 8 órára Sélyen lehessenek.

I.

Nemzetes és Vitézlő Palásty Istvány Úrnak, Nemes Honth Vármegyének egyik Esküttinek, nekem jó akaró Eöcsém Uramnak, eő kegyelminek

Kegyelmednek mint jó akaró Eöcsém Uramnak ajánlom bötsülettel való köteles szolgálómat.

Isten minden szerentsés jókkal áldgya megh kegyelmedet. Istennek eő Szent Fölsiginek bölts rendelisiből, az Keresztény Annnya Szent Egyháznak ditsiretes régi bé vett szokása szerint, járulván ahoz mind az két ágon való Attyafiaknak eő kegyelmeknek teczése, és akarattyok, az én kedves fiam Nemzetes Dióssy Gábor ell jedzet magának eöreökeös házas Társul néhai Nemzetes és Vitézlő Szerdaheli (András leányát) Illona Aszont, kiknek Lakodalombeli Solennitásoknak napját rendeltem pro Die 23. Mensis Aprilis Anni Currentis infrascripti Szerdahelt említett Leány Aszony néhai Édes Attya Kastélyában megh lenni. Minekokáért kegyelmedet mint Jó akaró Eöcsém Uramat kérem nagy bizodalmassan, felül megh írt napon és helyen Aszonyommal eő kegyelmivel reggeli Tíz órára Nagy Tapolcsánra compareálni ne neheszteljen, ott Ebédet ell végezvén az teöbb Attyafiakkal eő kegyelmekkel Nittra Szerdahelt említett fiammal edgyütt menni méltóztassék. Abbeli kegyelmed jó akarattyát Isten éltetvén én is említett fiammal hasonló eörvendetes állapotokban megh szolgálni ügyekezem kegyelmednek. Bizony jó választá várván kegyelmedtül. Isten hoza szerentsés jó Egességben kegyelmedet. Datum Carponae 9. Aprilis 1684.

Kegyelmednek . . .

II.

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Palásti István nagy jó akaró Kedves Sógor Uramnak eő kegyelmének illendő becsülettel adassék. – Korpona.

Mint bizodalmas Sógor Uramnak Kegyelmednek . . .

Szomorú Árvai állapotombeli becsülettel való kész Szolgálómat ajánlván, hogy az Úr Isten Kegyelmedet maga kedveseivel edgyütt minden Szomorú változásoktul oltalmazza, kívánom. A mindeneken szabadosan uralkodó Felsőges Úr Isten első Szüleinkek boldogtalan esetek mi-

att megmásolhatatlanul elvégezte azt, hogy minden e világra Születtetett embernek bizonyos időben a bűnnek Sólgyát a Testi halált rendszerint meg kellene kóstolnia. Melly Isten bölcs Decretumi Sententiájának az én Szerelmes Férjem Néhai Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Szent Miklósi Pongrácz László uram ő kegyelmeis alája vettette lévén, ez világi sok terhes próbáji között folyó életének Pályafutása után circiter hetven hét esztendő korában, ez mostan folyó Esztendőnek penigh Februarius Havának hetedik napjának éjjeli kilencz óra tájában sok s Szép Istenes foházkodási és buzgó könyörgési között Lelkét Teremtő s Megváltó Istenének ajánlván, nekem s Szerelmes Magzatinak nem kevés szomorúságunkra ez Árnyék világbul szép csendesen ki múlt. Kinekis hideg tetemei mivel már egyebet nem kívánnak, hanem hogy az ő Anyjának az Földnek meg adattassanak, Azért tisztességes eltakarításának lejendő Terminussául, Kedves Atyámfiai és fellyebb említett Szerelmes Magzatinak meg edgyezett akarattyokbul rendeltem ez mostan folyó esztendőnek Martiusi Havának ötödik napját.

Minek okáért Kegyelmedet Atyafiságos szeretettel s nagy becsülettel kérem az meg említett napnak délelőtti 8 órájára Andrásfalusi Szegény Árva Házamnál meg jelenni és innen Szegénynek hideg tetemeit eleinknek régi szokott Temető helyébe a Sz. Miklósi Templomba kísírni ne terheltelessék kegyelmed. Melly ebbéli Atyafiságos és keresztényi jó akarattyát kívánván örvendetes állapotban meg szolgálni, Maradok

Kegyelmednek becsülettel való szolgálója
Árva Görgei Kata

Andrásfalva, die 24. Febr. 1724.

III.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Palásti de eadem, Incltyi Comitatus Honthensis Tabulae Judiciariae ex Primariis Assessori, Domino et Fratri Compatrique mihi colendissimo
– Carponae.

Bizodalmas Uram, Bátyám, Kedves Komám Uram.

Kegyelmednek ajánlom mindenkori igaz kötelességgel való kész szolgálatomat. Az emberi nemzetnek teremptő Istenie eő szent Felsege a maga Attyai kegyelmessége szerint méltóztatván kedves Feleségemet terhétől szerencsésen meg szabadétani, egy Fiúval bennünket meg áldott. A kitis az Anyja szent egyháznak be vett szokása szerint kívánván a szent keresztység által az élők könyvében be iratni, annak idejét rendeltem a jövő vasárnapot, úgy mint 22. praesentis. Minthogy mindazonáltal azon Ártatlanka elégtelen az ördögnek és a világi hívságoknak ellene mondására, kegyelmedet mint jó uramot nagy böcsülettel kérem, azon napra nyolcz kilencz óra tájban magát az Asszonnyal eő Kegyelmével együtt ide meg alázní, és a most született Fiacskánk-nak Kereszt Attyául lenni méltóztassék Uram Kegyelmed. Melly azon ártatlankához mutatandó Kegyelmed Affectioját kívánom vele együtt, Isten eő Szent Felsege éltetvén bennünket, alázaton meg szolgálnom. A midőn azért tellyes reménsséggel várni fogom jó Uram Kegyelmed és az Asszony eő Kegyelme meg alázassát, maradok még élek jó Uramnak, Bátyám s Komám Uramnak Kegyelmednek igaz kötelességgel való szolgálja

idősbik Pongrácz László.

Sély 19. 7-bris 1726.

20. 7-bris vettem Korponán, hora circiter 11. a-meridiana ezen komaságra invitálandó Pongrácz László Uram Levelit.

(Közli PROKOPP GYULA)

Augustin Bea

1881-ben született, akár világhírű rendtársa, Teilhard de Chardin. Életműve azonban jóval kevésbé ismert, mint Teilhard-é. Amit tett, maradéktalanul felszívódott az egyház testébe: századunk két jelentős és látványos fordulópontja elválaszthatatlan a nevével. Erre utal a freiburgi Katolikus Akadémia, amely ez év májusában „Az egyház kaput nyit a bibliakutatásnak és az ökumenizmusnak” címmel rendezett ünnepséget a tiszteletére.

A német jezsuita már fiatalon fontos feladatokat látott el hazájában, 1924-től pedig 1968-ban bekövetkezéig haláláig Rómában dolgozott. 35 éven át a pápai Biblikus Intézet professzora, 19 éven át (1930–49) rektora. A Biblikus Intézet rendkívül fontos szerepet játszik az egyház életében, elsősorban a papképzésben, hiszen katolikus teológiai fakultáson csak az taníthat exegézist, aki ebben az intézetben szerzett tudományos fokozatot.

Bea kitűnő előadó volt, szuggesztív professzor-egyéniesség. Önálló tudományos kutatásai azonban nem olyan jelentősek, mint tudományszervező tevékenysége. Elsősorban az ő szívós és kitartó munkájának köszönhető, hogy a katolikus bibliakutatás megszabadulhatott sok korábbi kötöttségétől, és felzárkózhatott a biblikus tudományok élvonalához. Vezetése alatt lassan átforgalmódott a Biblikus Intézet tanulmányi és kutatási profilja. Egyre több helyet kapott benne a történelem és a különböző segédtudományok: a keleti nyelvek, a régészet, a földrajz, a szövegkritika. A pozitív tudományok eredményeit persze beleépítették az egyház hagyományos tanításába, az exegézisbe és a biblikus teológiába. Tanítványa, majd professzor-utóda, *Norbert Lohfink* (Orientierung, 1981. 11. sz.) szerint a Biblikus Intézet Bea irányításával lassan előkészítette a talajt arra, hogy XII. Pius pápa – akinek Bea éveken át gyóntatóatyja volt – 1943-ban kiadja *Divino afflante Spiritu* kezdetű enciklikáját. Az enciklika a háború viharaiiban eleinte alig keltett feltűnést, nemsokára mégis nyilvánvalóvá vált, hogy új korszak kezdődött vele a katolikus bibliakutatás történetében. Augustin Bea fölnevelt egy új, tudományosan kitűnően képzett exegétanemzedéket, s a háttérből gondoskodott arról is, hogy az újabb és újabb szentszéki dokumentumok szabad teret biztosítsanak a tudományos kutatásnak – állapítja meg Lohfink. Bea egyformán szerette egyházát és a Bibliát, s meg volt győződve arról, hogy a kettő sohasem mondhat el lent egymásnak. 1961-ben Freiburgban tartott előadásában így fogalmazott: „Az egyháznak nem kell félnie semmilyen tudományosan megalapozott eredménytől, amelyet a modern kutatók feltárnak; mindazok szolgálatot tesznek az egyháznak, akik az igazi, alapos tudományt művelik”.

Az ötvenes évektől kezdve a Biblia újra elfoglalhatta méltó helyét mind a teológiában, mind az egyházi köztudatban. A Zsinat már az új szemléletű, biblikus teológiára támaszkodott, amely lassan tért hódított az egész világon. „Elképzelhetetlen mennyiségben jöttek létre népszerű biblikus folyóiratok, jelentek meg könyvek és füzetek, konferenciákat és kurzusokat szerveztek, bibliaköröket hoztak létre” – jellemzi Lohfink a Biblia reneszánszát.

Bea ekkor már jócskán elmúlt hetvenéves. Búcsút vett az Intézettől, egyre többet gondolt a halálra. Ekkor azonban váratlan fordulat következett be a nyugalmazott biblia-professzor – és az egyház! – életében. XXIII. János pápa 1959-ben röviddel trónra lépése után bíborossá nevezte ki. A rákövetkező nyáron, 1960 júniusában a pápa létrehozta a Keresztény Egység Titkárságát, s elnökéül Bea bíborost tette meg.

Bea egyik első teendője volt, hogy fölvegye a kapcsolatot az Egyházak Világtanácsával. Diplomáciai tapintatával sikerült elhárítania minden nehézséget, s 1961-ben Új-Delhi-ben a Világtanács konferenciáján már öt hivatalos küldött képviselte – első ízben – a katolikus egyházat. Ennek a lépésnek egyenes következménye lett, hogy a nem katolikus keresztény egyházak képvisel-

lői „delegált megfigyelőként” meghívást kaptak a II. vatikáni zsinatra. A rendkívül szűkszavú, diszkrét és mértéktartó bíboros „csodaként” emlegette ezt az eseményt, amikor 1962. október 13-án, két nappal a Zsinat megnyitása után a pápa fogadta a nem katolikus megfigyelőket. (Egyik jegyzetében azt is elárulja, hogy „ez a meghívás közvetlenül XXIII. János pápa személyes döntésének” köszönhető.)

Ez a bíboros és ez a pápa: két bizalomkeltő, barátságos öregember a maga személyes varázsával, atyai bölcsességével és gyermeki hitével meghódította sok-sok nem katolikus szívét – jegyzi meg több méltatója. Legalább ekkora eredmény azonban az is, hogy megnyílt a zsinati atyák szíve is, és a keresztény egység eleven tudata, sürgető vágya egyre jobban átjárta a Zsinat gondolkodását, s olyan fontos dokumentumokban nyert megfogalmazást, mint az ökumenizmusról szóló határozat (*Unitatis redintegratio*), az egyház és a nem keresztény vallások viszonyáról (*Nostra aetate*) valamint a vallásszabadságról (*Dignitatis humanae*) szóló nyilatkozat, az egyházzal és az isteni kinyilatkoztatásról szóló dogmatikus konstitúció (*Lumen Gentium és Dei Verbum*). A Zsinatra visszatekintve Augustin Bea így nyilatkozott: „Isten a Zsinatot használta fel arra, hogy megteremtse és elterjessze a keresztények között a testvéri szeretet légkörét” (*The Way to Unity after the Council*. London, 1967).

XXIII. János pápa megbízásából az Egységittárság Bea bíboros vezetésével oroszlánrészt vállalt ebben a munkában. Említett könyvében Bea ezt írja erről: „A II. vatikáni zsinat dokumentumai egyedülálló helyet foglalnak el a zsinatok történetében. . . A katolikus tanítást nem negatív, elítélő határozatokban fogalmazzák meg, hanem pozitív módon.”

Méltán beszél Bea „ökumenikus robbanásról”. Könyvéből a Zsinat éveinek lelkesedése, az elért eredmények öröme, a további közeledés reménye sugárzik. „A keresztényeket elválasztó évszázados falak leomlottak, visszatért az igaz keresztény testvériség légköre” – olvashatjuk többek közt. – „Útött az óra: Isten úgy kéri tőlünk, a mi nemzedékünkötől, mint senki mástól az egyház történelme során, hogy tegyünk meg minden erőfeszítést, s valósítsuk meg azt, amit az Úr annyira kíván főpapi imájában.” XXIII. János pápa is célzott erre 1962-es karácsonyi beszédében: „a Zsinat megmutatta, hogy a Krisztus által óhajtott egységnek milyen mély vágya él az emberekben”.

A bíboros szép képpel fejezi be gondolatmenetét: a középkori kereszténység gyönyörű katedrálisokkal ajándékozta meg az emberiséget. A mi korunknak ennél „összehasonlíthatatlanul nagyobb, szellemibb és termékenyebb ajándékot kell megalkotnia: a Krisztusban hívők egységének újra fölépített templomát”. Ez a mű az egész emberiség számára szól: csak az egység mentheti meg az emberiséget ezen a világon, és az vezetheti el Isten jövődő boldogságába.

Az építkezés tehát a Zsinaton megkezdődött – nem kis részben az aggastyán bíboros erőfeszítése nyomán. Születésének századik évfordulóján Augustin Bea mintha föltenné a kérdést minden keresztény embernek és közösségnek: Hogyan haladnak a munkálatok? Felépül-e valaha az egység temploma?

LUKÁCS LÁSZLÓ

Virággá lettünk címmel jelent meg CSANÁD BÉLA verseinek és műfordításainak – Rilke és Hermann Hesse műveiből – új kötete Prokop Péter illusztrációival, a könyv borítóján Szántó Piroska grafikájával. – Kapható a Szent István Társulat és az Ecclesia boltjaiban, postai rendelés útján a szerzőnél is (Bp., 1053 Eötvös Loránd u. 7.) a könyv árának, valamint a postai díjnak egyidejű megküldésével.

IRODALOM

Verslemezek

GÁBOR MIKLÓS BABITS-LEMEZE. Rozgonyi Iván, a lemez szerkesztője, Babits Mihály életművének kitűnő ismerője, azzal a szándékkal állította össze a csaknem egyórás műsort, hogy a költő életművének keresztmetszetét adja. Gábor Miklós ebben kitűnő partnere. Átlényegülten játszik önnön egyénisége különböző regiszterein, s a hallgató egy sajátos Babits-képet kap végeredményként, egy nagy művész értelmezésében gyönyörködhet. Nyilván fölösleges bizonygatni, hogy Gábor Miklós igazi egyéniség, s azt is, hogy nem az ösztönös, hanem az intellektuális művészek sorába tartozik. Épp intelligenciája révén sikerül néhol teljesen adekvát módon megszólaltatnia Babits szándéka szerint a verset, másutt pedig a szövegnek szokatlan, újszerű, érdekes lebegést kölcsönöz iróniájával.

A lemez a *Szöllőhegy télen* című verssel kezdődik, melynek finom jelképisége bizonyára nem született volna meg Ady nélkül, amint Ady versszerkesztésére utal az a mód is, ahogy Babits a tájleírásba szövi saját, lírai énjét. Már e vers tolmácsolása közben megragad Gábor Miklós előadásmódjának egyik legvonzóbb oldala: sosem kiemelten, de finoman, rejtve mindig éreztetni tudja a vers formai elemeit, jelen esetben a rimelést. Dallam és rim még kiemeltebb szerepet játszik az *Esti kérdés*-ben, melynek előadása azért különösen izgalmas, mert a költő megszólaltatásában is hallható lemezen. A rádió hangarchívumából átjátszott régi felvétel megdöbbentően hiteles képet ad előadásmódjáról, kicsit kántáló hanghordozásáról, melyről kortársai is megemlékeztek. Gábor Miklós természetesen elszakad ettől az értelmezéstől és előadásmódtól, de rejtve visszautal rá, amikor a verssorok végeinél alig észrevehetően megemeli a hangját, éreztetve, hogy egyetlen mondatból épül a költemény. Elgondolkodtató és termékeny módon két különböző érzelmi réteget különít el a műben: az egyiket már-már meszeszerűen mondja, hogy aztán az egymásra torlódo miérteknel hangsúlyt váltva tudatosítsa a mű filozófiai mélységét. Megrendítően szép az *Ádáz kutyám* előadása. Ebben is megfigyelhetjük az imént említett kettősséget: a művész a gyermeki egyszerűségből vált át a vers lezárásánál mélyebb, könyörgő hangra, híven követve a mű érzelmi hullámszását, mely ebben a tiszta könyörgésben jut a csúcra:

*Óh, bár ahogy te pihensz lábammal,
bizalommal tudnék én is Annál
megpihenni, aki velem játszik,*

*hol apámnak, hol kinzómnak látszik,
égi gazda, bosszú, megbocsátás,
s úgy nem értem, mint te engem, Ádáz!*

Természetes dolog, hogy egyetlen lemez időtartamában aligha éreztetheti az összeállító Babits Mihály költészetének minden árnyalatát, teljes gazdagságát. Az érett költő bemutatása – véleményünk szerint – így is kitűnően sikerült. A *gazda bekeríti házát* írta Babits egyik legmegdöbbentőbb versének címéül. Ő maga ez a gazda, aki bizalmatlanul, tétován és idegenkedve nézi a „karmosabb öcsök” világát, akik modern szelek szárnyán érkeztek, „vad zaj, tusa, tánc” között. A „léckatonának” mögé húzódo költő nem küzd, nem harcol velük – ezt remekül közvetíti az előadás –, hanem a jövő szívdobbanására figyel. A ritkábban hallható, kevésbé ismert *Dzsungel-idill* tolmácsolása Gábor Miklós egyik csúcsteljesítménye. A vers kedvességének, a benne szemérmesen kifejeződő, gátlásos szeretet szívhangjainak megszólaltatásával, a ritmus játszi döccentéseivel szerez emlékezetes perceket. S innen egyenletesen magas színvonalú, a költői útra is teljesen jellemző a versek összeállítása. Egymást követik a „nagy” költemények: a *Botozgató*, *Az elbocsátott vad*, az *Intelem vezeklésre*, az *Ősz és tavasz között*, a *Balázsolás*, a *Jónás imája* és a *Talán a vízőzön*. Drámai út bontakozik ki a hallgató előtt: a jövőt kutató költő egyre inkább a jelenbe lép, s Jónás próféta képében vállalja küldetését. Gábor Miklós előadása híven követi ezt a folyamatot. Egyre izzóbb, egyre patetikusabb hangon tolmácsolja a költeményeket, s bennük azt az érlelődést, melynek során a középkori szerzetes ledobta csuháját és próféta lett, s képzeletében egy tisztító, majdani békeséget hozó vízőzön látomásával indult a biztos vég felé:

*Akkor inkább a vízőzön! Talán
egy bárka majd azon is fog lebegni!
Egy szabad emberpár és jámbor-édes
állatok, komoly elefánt, bolondos
mókus, szép macska és erős teve.*

Szép lemez. Az a Gábor Miklós szólal meg róla, akit oly fájdalmasan hiányolunk a színpadon.

KERESZTURY DEZSŐ VERSEIT MONDJA. „Sziklák közt evezünk” – mondja egyik versében a költő. De bárhogy dobálják is a hullámok a lélekvesztőt, bármily ellenséges is a kor – az üzenet, melyet Keresztury Dezső a versekre biz, segíthet eligazodnunk az ellentétektől szabdalt világban. Az a nyolc vers, melyet a költő mond el lemezen – s milyen jó ötlet, hogy maga mondja, s nem színész-

re bízta a Hanglezgyártó Vállalat megszólaltatásukat –, egységes, mélyen erkölcsös szemléletmódot tükröz. Még azokban a költeményekben is (Cserbere, Rimjáték), melyekben inkább a forma játsszi és virtuóz kezelése ragad meg, etikus elem az uralkodó. Mert e líra alapvető jellegzetességét *A küszöb előtt* néhány szava jellemzi leginkább: „csak az igaz dolgok jók és szépek”.

Keresztury Dezső, noha kitűnő ismerője a magyar líra múltjának, s maga is merit elsősorban az úgynevezett nemzeti klasszicizmus eszmevilágából, nem a versek bravúros megformálásával hat, hanem azzal a felelős gondolkodói tartással, mely legkisebb költeményét is áthatja. Szívében – ahogy a *Hegyen* című versben hallhatjuk – „elfér az egész világ”, szenvedéseivel, küzdelmeivel, múltjával és jelenével együtt. S mert szüntelenül „Isten kezében” érzi magát, így is akar üzeni a versek szavával: hitelesen, megszenvedetten.

Meglehet, búcsúzik a nyártól, mert „épp hogy sejti a tűnő ifjúságot”, de fölötte még fent világít az eszme napja, és vagyon, hatalom nélkül is fontos küldetést teljesít, amikor az emberi világ igazi értékeinek megbecsülésére tanít egyszerűségével.

*

Gerlei József: Krakkói kávéház

Abban a kis elbeszélésben, melyet Előszó helyett közöl kötete élen Gerlei József, beszámol íróvá üttetésének mámoros pillanatairól, s elmondja azt is, hogy maga is annak a generációnak tagja, amely Sik Sándort vallja közvetlen elődjének és mesterének. Irodalmi világa és ábrázolásmódja azonban inkább Mauriac fojtott, tragikus, az élet epizódjait bemutató módszerére emlékezteti az olvasót. Gerlei József – kinek elbeszéléseit a Vigilia olvasói jól ismerik – sosem az élet napfényes, derűs oldalait tartja figyelmére és írói érdeklődésére máltóknak. Különös vonzalommal, eredendő rokonszenvvel fordul a kisemberek felé, akik ma is egy hajdani álom derűs ízeit őrzik, holott álmaik ideje lejárt, és keserű, kiábrándító valóság veszi őket körül. Elbeszéléseinek a legkritikább esetben van tetőpontja. Megüt egy hangot, és tartja mindvégig, biztonsággal, olykor könnyörtelen önfegyelmével. Már-már naturalistának is nevezhetnénk, de lehetetlen nem észrevenni azt az igyekezetét, mellyel ezekben az esendő hősökben is megmutatja a jobbra és szebbre törekvést, azt az óhajt, hogy a szorító életérzésekből kiemelkedve, legalább tűnő pillanatokra megragadhassák álmaik és vágyaik tárgyát.*

Nagy gondot fordít hőseinek beszédmódjára, környezetük leírására. Szinte minden oldaláról jellemzi

figuráit, ezért is érezzük oly hitelesnek és megéltnek azt a belvilágot, mely a legszürkébb hétköznapokban az egyszerűségükben is megragadó alakokban élénk táruul. Gerlei József nem az író fölényével közelít hozzájuk, hanem megértő, együttérző szeretettel, anélkül, hogy részvéte elhomályosítaná látásmódjának és ábrázolásának könnyörtelen élességét.

Abban a környezetben, abban a világban mozog a legotthonosabban, melyet Mándy Iván elbeszélései révén ismerhetünk. Gerleiből azonban hiányzik a lebegés könnyedsége, láthatóan nem tud és nem is akar elszakadni anyagától, az elesett, kiszolgáltatott embertől. A kötet harminc elbeszélése voltaképp egyetlen téma variációit jelenti. S csak sajnálhatjuk, hogy Gerlei József nem jelentkezik gyakrabban elbeszéléseivel, hiszen az írás folytonos gyakorlata bizonyára megajándékozna azzal a „könnyedséggel, melyet a felgyülemlett s felhalmozott tény- és tapasztalatanyaggal való küzdelme során nem mindig sikerül kialakítania.

A Krakkói kávéház azonban így is érdekes, szívszorító dokumentuma és híradása egy ma is létező életformának, mely talán azért oly hiteles kötetének lapjain, mert nem enged az álmok és a valóságra rétegzett szépség csábításának, inkább a kisszerűségben és a szenvedésben akarja kibontani azokat a redlis helyzeteket, sorsokat, melyek olvasójában is mély részvétet és megértést keltenek. Az ő kávéházában nem csillárok ontják fényüket, hanem piszkos lámpák; az általa látott emberek nem bársonyszőnyegeken lépdelnek, hanem a mosogatólé töcsáit kerülgetik, s nem az étlapot szemlélik elmélyedve, hanem kis ételhordójukba méretik az aznapi szerény menüt. Ki tagadhatná, hogy ők vannak többen? S ki vitatná, hogy bemutatásukkal nemcsak egy életforma híradását adja kezünkbe Gerlei József, hanem bennünket is önelemzésre kényszerít?

Érdekes, olykor megrendítő, elgondolkodtató kötet. Reméljük, nem az írói pálya összefoglalását, hanem annak csak egyik állomását jelképezi.

(R. L.)

* Magvető Könyvkiadó, 1981

Örömök és csalódások

Mitől igazán jó egy emlékirat?

Elsősorban attól, hogy őszinte. Főlöszleg, hogy a szerző minden, az emlékezetébe toluló tényt föllevenítsen; az a lényeg, hogy súlyozni tudjon a fontos és kevésbé fontos események között, ne kicsinyítse, de ne is nagyítsa bennük a maga szerepét.

Másodsorban attól jó, ha az író nem vész el a történetekben, illetve hozzájuk fűzött gondolataiban, hanem az átélteket belehelyezi az adott kor társadalmi, eszméletörténeti viszonyaiba, azaz a saját életén át a környező világ változásairól nyújt hiteles tudósítást.

Sebes Gusztáv nemrég megjelent könyve – címéből kölcsönözzük a szót – csalódást keltett. Mert őszinte ugyan, a szerző által felsorolt tények pontosak – csak épp azt a bizonyos tablót nem rajzolja elénk, sőt érdekes pillanatképek előhívását is elmulasztja. Pedig a könyv indítása többet sejtet. Gyermekkori élményei, első világháborús emlékei fölidézésével Sebes azt a hitet kelti: itt nem száraz sporttörténetet, hanem egyéni szemüvegen át nézett vérbeli históriát olvashatunk. S ebbéli hűtünk nem is oszlik el, míg a felszabadulás utáni esztendőkhöz nem érünk. Addig színes leírást kapunk a hazai profi-világról, a sportélet és az ország fasizálódásáról, az MTK elleni antiszemita kampányról és a klub feloszlatajáról – a foci tükrében ott a közelemlő történelme.

Hanem a 40-es évek közepétől-végétől torzítani kezd az élénk tartott tükör, holott épp ez a kor hozta a magyar sport – és Sebes Gusztáv – legszebb sikereit; ugyanakkor az 1945 utáni évtizedeknek politikailag ez a legellentmondásosabb, máig legtisztázatlanabb fejezete. Milyen közvetlen és közvetett társadalmi okai lehettek a magyar élsport hirtelen fellendülésének, a londoni és főleg a helsinki olimpiai győzelmeknek, a labdarúgó arany csapat verhetetlenségi sorozatának? – az olvasó ezekre a kérdésekre várná a választ. Hiszen tudja: az egyéni érvényesülésnek, a külföldi utazásoknak, az anyagi javak megszerzésének és a széles körű erkölcsi hirverésnek – a világsikernek – akkoriban a sportolás volt szinte az egyetlen tisztességes útja – az olvasó ezzel tisztában van, de szeretne a háttérbe is pillantani. S ki mástól remélhetné ehhez a segítséget, mint az 50-es évek elismert sportvezetőjétől és -diplomatájától, Sebes Gusztávától?

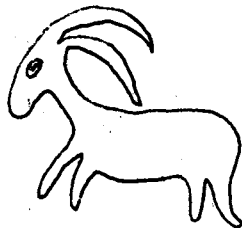
Elővettem a szerző negyedszázada megjelent könyvét, amely a magyar labdarúgás történetével foglalkozik. Az olimpiai, majd a világbajnoki küzdelmek leírása, a felkészülések és a mérkőzések ismertetése majdnem pontról pontra megegyezik a mostaniéval. Összeállítások, helyzetek, gólok; me-

moárjában legfeljebb egy-két vita, belső intrika leírása bontja meg a fejezetek unalmas egymásutániságát, a mélyebb összefüggések megvilágítását hiába várjuk. Mert az nem nevezhető éppen az összefüggések feltárásának, mint s miért hívatta őt Rákosi Mátvás a londoni angol-magyar meccs előtt, vagy hogyan fűrták őt politikai és sportberkekben a vesztes világbajnoki döntő után.

Szerzőnk egy helyütt azt írja, megrálgalmazták, miszerint a labdarúgáson kívül nem törődik a többi sportággal, holott – mint az OTSB elnökhelyetteséhez – harminc-valahány sportág tartozott hozzá. Tiltakozik a vád ellen; viszont a londoni és a helsinki olimpia egy-két jelenetének föllevenítésén kívül érdemben egy sort sem ír más sportágakról. . . . Felpanaszolja, kicsoda tüntetést rendeztek lakása és a sajtóház előtt az elkecsereedett szurkolók a vesztes magyar-nyugatnémet mérkőzés után. Számára mindez érthetetlen – holott ez a robbanás nem volt véletlen, a futball apropóján szociális és egyéb bizonytalanságaiknak adtak jelét az emberek. Néhány oldallal előbb azt írja, hogy a focistákat Rómában elvitte a kereszténydemokrata párt kommunistaelles kiállítására, s ott megmagyarázta nekik, hogy Kádár János, Marosán György, Szakasits Árpád meghurcolása súlyos igazságtalanság, amit a kormánynak előbb-utóbb orvosolnia kell. Ha ez így történt, hogyhogya nem vette észre a sportbeli és a társadalmi indulatok összefüggését? . . . Még különösebb, hogy úgy érzi, melléfogásaiért semmiféle önkritikát nem kell gyakorolnia. Joggal hivatkozik az általa vezetett arany csapat fényes sikorsorozatára, de érthetetlen, hogy a kudarcokért kizárólag másokat kárhóztat.

Milyen tehát az emlékirat? Híven tükrözi az író felfogását, de nem tükrözi a kort és a világot, amelyben szerzője élt. Ha sportdokumentumot akarunk olvasni, feltétlenül elő kell vennünk. De ha azt akarjuk megtudni, miért ivelt fel és hogyan áldozott le a magyar sport napja az 50-es években – nos, akkor meg kell várnunk mások könyveit is.

B. B. A.

FILOZÓFIA

A bölcelet története

A könyv először majdnem ötven évvel ezelőtt jelent meg, másodszer 1943-ban. A szerző ezt a második kiadást dolgozta át, és rövidítette le. A rövidítésre bizonyára nem tudományos okokból volt szükség, hanem kiadói okokból. Az átdolgozást Kecskés Pál már tíz évvel ezelőtt befejezte, de a könyv csak most jelent meg, öt évvel a halála után. A mai fiatalabb nemzedéknek ő már nem kortársa, be kellett hát mutatni az olvasónak, s ezt szakavatott sorokban meg is tette Fila Béla, a Teológiai Akadémia magántanára, Kecskés Pál egykori tanítványa a könyvhöz irt bevezetésében. Itt jellemzi a bölcelettörténet témáját is: „Az emberi szellemtörténet legérdekesebb fejezetét mutatja be, a gondolkodó ember küzdelmét a végső igazság megismeréséért. . . Felszínre hozza azt, ami az egyéni és a korszellem egyszeri és megismételhetetlen alkotása.” Ha valaki alapos munkát végzett, s a történelemnek ezt a belső, szellemi folyamatát bemutatta, akkor munkája nem fakul a divat változása szerint. A lényeg akkor is ugyanaz, ha a külsőségek megváltoznak, ami egyúttal a könyv időszerűségét és használhatóságát is bizonyítja.*

Nálunk a bölcelettörténet írásának nincs nagy múltja. A harmincas évek elején az egyetemeken többnyire Halasi Nagy József filozófiatörténetét használták. A Dante Kiadó 1931-ben megjelentette az amerikai Will Durant A gondolat hősei című könyvét, amelynek vallásellenes tendenciájára jellemző, hogy az Arisztotelész és Francis Bacon között eltel tizennyolc évszázadból egyetlen keresztény gondolkodót sem említ, s ugyanígy válogat az újkori filozófusok között is. Az ötvenes évek végén orosz nyelvből fordítottak le egy háromkötetes filozófiatörténetet, amely azonban nem annyira az egyes filozófusok tanítását értékeli marxista szempontból, hanem a filozófiatörténet folyamatát. Az iskolai oktatásban emellett még jegyzeteket és részletmunkákat használtak. A marxizmusnak megvan a maga tudományos módszere ezen a téren is: a község mindenben megelőzi az egyént, ezért szívesebben beszél filozófiai rendszerekről, mint filozófusokról. Az egyén mindenképpen a társadalom fejlődésének része, és szellemileg is függvénye annak. Formailag ezt a módszert vette át Nyíri Tamás is, amikor bölcelettörténeti könyvének ezt a címet adta: A filozófiai gondolkodás fejlődése. E módszer gyakorlati alkalmazása azonban nem könnyű. A fi-

lozófus mindig több, mint az általa képviselt filozófia, s a hasonló nézetek képviselőit is csak valamilyen szempontból lehet azonos rendszerekbe sorolni. Az igazi nagy gondolkodók mindig egyediek és egyének voltak.

Kecskés Pál könyve azt a hagyományos módszert követi, amelyet Rafael zenije szinte tapinthatóvá tett a stanzák egyik festményén. Az athéni iskolán: a valóságban filozófusok vannak, s a filozófia az ő intuíciójuk, gondolatuk, töprengésük, vívódásuk tükröződése. Minden filozófus szorosan kapcsolódik a múlt és a jelen szellemiségéhez, azon nevelődik, annak kifejezőmódjait alkalmazza, de csak akkor lesz igazi gondolkodó, ha mindezt úgy dolgozza fel, mint a létező valóság megértésének igazolt kifejezését. A bölcselőket nem a filozófiai rendszerek hordozzák, hanem ők alkotják meg és módosítják a rendszereket. Kétségtelen, hogy nem minden filozófus alkot rendszert, de mindegyik különbözik a szaktudóstól, mert a látókört szélesíti, s a valóság részeit az egészben elfoglalt helyük és értékük szerint mutatja be. Akkor érezzük, hogy a filozófia területén vagyunk, ha olyan emberekkel találkozunk, akik a távolba néznek, legyen az akár a föld, akár az ideák világa, mint Rafael képén Arisztotelész és Platon. Olyan emberekkel, akik igyekeznek megtalálni a gondolkodás, a lét, a cselekvés és az alkotás általános törvényszerűségeit és értékeit.

Aki a filozófia történetének megírására vállalkozik, annak ismernie kell a filozófia problémakörét, annak magának is filozófusnak kell lennie, különben nem érti meg a múlt gondolkodóit, és nem tudja ismertetni eszméiket. Amellett a történetírás a múlt alakjainak és szellemiségének olyan feltárása, amellyel okvetlenül együtt jár megítélésük is. A bölcselő is saját rendszerének vagy iskolájának szemszögéből tekint vissza a múltra, meghozza a saját terminológiájával fejt ki a régiek eszmerendszerét. Kecskés Pál a hagyományos arisztotelészi–Szent Tamás-i bölcelet képviselője volt, ahhoz a neotomista ághoz tartozott, amely a Szent Tamás-i elvek alapján igyekezett megoldani a modern filozófiák által felvetett kérdéseket is. Ez a „philosophia perennis” az ismeretelméletben és a metafizikában a kritikai realizmust fogadta el, és általános emberi tapasztalást vette kiindulásnak. Ezért fogalmi világosak voltak, és logikus rendszerezésre törekedett. Kecskés Pál e fogalomrendszer birtokában ismerteti a filozófusokat és a filozófiákat. Innen ered előadásának világossága és arányossága. Azzal a céllal teszi ezt, hogy aki különösebb filozófiai előképzettség nélkül veszi kézbe könyvét, vagy éppen csak keresi a filozófiai műveltséget, az is elmélyülhessen, eligazodjon a bölcselők gondolatvilágában. A tudományosságot ő nem a misztikus homályban látta, hanem a gondolatnak és a szónak összhangjában, ille-

* Kecskés Pál: A bölcelet története (Szent István Társulat, 1981)

tőleg a fogalmak áttekinthetőségében és gazdagságában.

A tudományos teljesség szempontjából sajnálni lehet, hogy a most megjelent harmadik kiadás kétszáz oldalalal rövidebb, mint a harminc évvel ezelőtti második, bár a szerző igyekezett könyvét úgy átdolgozni, hogy a hiány ne legyen feltűnő. Még jobban érvényesítette azt a szempontot, hogy elsősorban a bölcselők jellemző tanítását közölje, azt, ami az emberi gondolkodás számára maradáónak számít. Előadás módja különben is olyan, hogy néhány mondattal érzékeltetni tudja a lényegét. Az átdolgozáson az is meglátszik, hogy a két kiadás között eltelt években a szó legigazabb értelmében tanította könyvét, azaz benne élt műve eszme körében, és figyelemmel kísértte a szakirodalmat. Főleg azzal képezte magát, hogy a nagy gondolkodók műveit maga is olvasta, nemcsak másodlagos források alapján dolgozott. Ezért kalauzol bennünket olyan biztos kézzel Platón, Arisztotelész, Szent Ágoston, Szent Tamás, Bonaventura, Duns Scotus, Descartes, Leibniz, Kant vagy Hegel eszmevilágában. Tárgyának széles körű ismerete tette alkalmassá arra, hogy megvalósítsa a klasszikus bölcsellettörténet feladatát, melyet világosan maga elé tűzött könyvének elején: mi volt a valóság megismerésének módja és lehetősége az egyes bölcselőknel, mit állítottak a létező valóság eszméjéről, s hogy az emberi cselekvés számára milyen maradáónó érvényű elveket vallottak. De igyekszik feltárni azokat az indítékokat is, amelyek az embereket minden korban bölcséleti szemlélődésre vezették. A bölcselőről ugyanis csak akkor kapunk valódi képet, ha látjuk náluk a vitás kérdések tudatosítását, azok tisztázására irányuló erőfeszítéseiket, az ellentétes vélemények bírálatát, az igazságkeresés és értékelés dialektikáját.

Ennek az objektivitásnak megfelel Kecskés professzor stílusa és előadásmódja. Ahogy életében nem kívánt feltűnni és kiváltságokat szerezni, úgy egyénisége a könyvben is háttérben marad. Ahol bírálatot mond, ott is a tárgyi igazságot kívánja szolgálni vagy az érveket összemérni, s így lehetőséget ad az olvasónak arra, hogy józanal mérlegeljen, és esetleg az ő érveit is mérlegre tegye. Ebben bizonyára nem-

csak kiegyensúlyozott lelkülete segítette, hanem a neotomizmusnak az a törekvése is, hogy problematikáját kiszélesítse a különböző filozófiai irányok meglátásaival és beépítse azokat rendszerébe. Nála a problématalás szempontjából az ismeretelmélet és a metafizika áll első helyen. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert ma, főleg a marxista filozófiában, nem annyira a valóság megértése, hanem alakíthatósága s a filozófiai eszméknek a társadalomra gyakorolt hatása az elsődleges kérdés. Kecskés mindig élesen megkülönböztette az elméleti filozófiát és a társadalomtudományt, ezért jelen könyvében sem kereshtünk más módszert. A marxista filozófiának külön fejezetet szentel, de ott is megmarad elméleti síkon.

A könyv átdolgozása közben magától értelődően érintenie kellett azt a szellemi dinamizmust, amely a második világháború után a filozófiát is áthatotta. Már sokan megállapították, hogy ez nem annyira a filozófusok, mint inkább a filozófiai irányok, vagy még inkább az izmusok kora. Egy filozófiai tankönyv nem térhetett ki ezek ismertetése elől sem. Utolsó részében találkozunk a dialektikus materializmussal, neohegelianizmussal, modernizmussal, egzisztencializmussal, strukturalizmussal, perszonalizmussal, fenomenologizmussal és egyéb irányzatokkal. Ismertetésükkel inkább csak szellemi korpét akart felvázolni, de a terjedelem sem engedte meg, hogy bővebben kifejthesse őket. Az is igaz, amit Fila Béla említ bevezető soraiban: amikor könyvét átdolgozta, „már nem állt benne tevőlegesen a bölcsélet mai áramában és sodrásában”. Anynyit mindenesetre ad, hogy az érdeklődőknek felhívja figyelmét a valódi problémákra, és fölkészít további tanulmányozásukhoz.

Bizonyos vagyok abban, hogy nemcsak volt tanítványai veszik újra érdeklődéssel kezükbe Kecskés Pál könyvét, hanem élvezni tudják majd mindazok, akik arra kíváncsiak, mi volt valójában a bölcsélet története, nem pedig arra, hogy milyennek kellett volna lennie.

Gál Ferenc

FILM

A film szíve

Etikáról, erkölcsről beszélni a filmmel kapcsolatban: merészségnek tetszhet manapság. Okosabb elhagyni a megszokott szópár második tagját is, és filmművészet helyett eleve csak filmet írni. Túlzás-e Heltai Jenő véleménye: *Egy centiméter igazi*

költészet | És háromézer méter butaság? Ha a világ egy-egy esztendei filtermérésére számítaná át valaki, meglehet, a *Mozi* című kis versében még jó arányban reménykedett Heltai Jenő. Hiszen Radványi Géza is azt mondta egyszer, alighanem keserű öniróniával: harmadfélezer méternyi filmből három-négyszáz méter, ami a szívből fakad; a többi arra való, hogy ezt a négyszáz métert közzétehesse.

Ritka a művészet filmen, de ugyan nem ritka-e a

költészet is a könyvek között, a művészet képben, hangban, színpadon, zenében? Filmen talán mindig is ritkább volt, mostanában azonban mintha még jobban ritkulna. Világjáró ember döbbenet tapasztalhatja, hogy nemcsak a mozik ritkulnak (s bennük a nézők), hanem a szóra – jó szóra – érdekes művek is. Még ha nem figyelmeztet is valaki a mozik nagy részét elárasztó, mondhatni megfertőző, az élet gazdagságából mindössze egyetlen mozzanatot kiragadó, csupán csak ezzel törődő filmek, filmcsekék sokaságára, még akkor is szembeszökő és szívbemarkoló a filmek túlnyomó többségének üresedése. Szellemi és erkölcsi értelemben egyaránt.

Sötét a világ fehér filmvászna, egyre gyakrabban sötétül el attól, amit rávetítenek. Versenyre kényszerülten a televízióval, a film kétféle utat keresett: szélesebbet, vagy mélyebbet. A szélesebb nemcsak a vászon alakját, a kép méretét jelzi, s nemcsak a felszínt. Jelképezheti, szerencsére, a technikai megújodást, ami az elmélyülés eszköze is lehet. A technikai fejlődés rugalmasabbá is tette a filmet, alkalmassá mélyebb gondolatok kifejezésére, az ember bensejében lejátszódó folyamatok érzékeltetésére. De a szélesebb úton sokkal nagyobb a tolongás. A látvány gyakran marasztal élmény nélkül, a pazar külső sokszor feledtet tartalmi ürességet.

E sötét háttér előtt derűsebb a magyar film képe. Divat mostanában gúnyosan ejteni ezt a két szót, *magyar film*, pedig gyakran még a gyöngébbek is tisztesebbek, mint a világszerte. Kivált, ha a filmek erkölcsi világát keresi valaki, ha a filmek etikájáról esik szó. Vítatható ugyan, kit mit ért etikán vagy erkölcsön; a lexikonok meghatározásaitól gyakran és sokféleképpen eltér a hétköznapi vélekedés. Értjük most erkölcsön az élet gyakorlatát, gondolkodás és cselekvés összhangját, szándék és megvalósulás párhuzamát; értünk magatartást, emberi tartást, egyszóval mindazt, *ahogyan él az ember*. Ha tetszik: az élet minőségét.

Az erkölcs szó magyar film címében is szerepel, *Makk Károly* filmjének címében, s mindjárt olyképp, hogy az ítékezésben óvatosságra int. Az *Egy erkölcsös éjszaka* ugyanis erkölcstelen lányokról szól, s feddhetően urakról is; valójában pedig arról, hogy ki-ki a ráillő jelzőtől eltérően viselkedik akkor, amikor egy váratlan esemény próbára teszi. Etikuz az az ember, aki áldozatot hoz, félreteszi a maga érdekét, hogy segítsen másnak, s nem csalódást, hanem örömet okozzon; de lehet-e etikuz az, aki duhaj-vakon csak mulat, csak a maga öröme dárídózik, s mit neki, amit összetör?

Építés és rombolás mérlegén a magyar film jó felé billen még művészileg kevésbé igényes darabjaiban is. Némelyek csupán közönségsikere miatt értékelték többre a kelleténél a *Kojak Budapesten* című filmet, s ez bizony sovány érv; de az tagadha-

atlan, hogy még ez a meglehetősen felületes film is szól, akar szólni arról: egymás épülésére és ne gyilkolására éljünk. Ez, persze, közhely, férczel himzett szólam falvédőn.

Siker tekintetében aligha mérhető ehhez például az *Utolsó előtti életem*, vagy a *Majd holnap*. Ez a két film a hétköznapi élet erkölcsi világát méri föl tisztelettel érdemlő őszinteséggel. Szemet hunyni afölött, hogy a mai élet mennyiféle zezgugos tévúttal jár, s hogy megannyi élet felszíne alatt micsoda hided, sőt embertelen mélységek rejtőzhetnek, semmiképp sem szabad. Sikerültebb és sikeresebb az *Ajándék ez a nap*. Érzelmi csödről szól *Gothár Péter*, méghozzá nem csupán a szereplőkéről. Társadalmi felelősséget ébreszt, nyugtalaná tesz, a társadalom lelkiismeretéhez apellál. Túl sötét a kép, amit fölmutat? Sötét, igen, de mert eszméltető, túlzása – vagy vélt túlzása – nem hiba, inkább erény. Van itt erkölcstelenség jócskán; olyan is, amit a közvélemény néz annak, ferde szemmel, s olyan is, ami fölött a közvélemény szemet huny, vagy átnéz rajta (fölkötte), hogy ne kelljen észrevennie. Pedig látnivalóan, épp erre int: a magánélet erkölcsi problémái, hibái vagy akár bűnei is gyakran gyökeresnek a közösségekben, a társadalomban. Az újjal mutogatás sosem etikuz, az *önvizsgálat az*, s a művészetnek próbaköve lehet, vajon erre készlet-e csakugyan. Sokan ennek még a szándékát is kétségbe vonták *Jeles András* filmjében, *A kis Valentinó*-ban. Ez a film is a közösség, a társadalom szemére veti az erkölcsi ellentmondások és hibák egész raját. *Tagadhataim, hogy a rendező friss látásmódra törekedett, s meglehet, ha megéli a film, egyszerűen majd kiderül: a címszereplő hatásos tükörkép akkor is, ha a tükör maga sem jobb!* A kis Valentinó, a megszokott ábrázolásmódtól eltérően, nem mutat föl olyan jellemvonásokat, amelyek miatt a nézőben sajnálat ébredne iránta kudarcai miatt. A kudarccozókat elítéli a néző, csak épp úgy véli, a főhős sem jobb náluk.

Az önmagába visszatérő vonal, amely kordába szorítja, etikailag is szorongatja az embert, ezekben a filmekben ellipszishez hasonlítható, mert kétfokuszos: egyének állnak szemben egyénekkal, gátolva egymást, vagy épp ártva egymásnak. Főnyílik viszont a vonal, parabolává táruul a tükör más filmekben. Ez a szó, parabola, hitelét veszítette az utóbbi években, legalábbis magyar filmről szólván, ajkbiggyeszte szokás kiejteni. Noha ejthető ez a szó tisztességgel és becsüléssel is, s voltaképpen minden művészi ábrázolás jellege az, hogy az egyetemes érvényűt az egyediben, a társadalmi az egyéniben, s az egyént a társadalomban megmutassa.

Ezt teszi valamennyi filmjében *Gaál István*, az etikára talán legérzékenyebb magyar filmművész. Az ember magaviselete, az emberek egymás között-

ti kapcsolata, e kapcsolat hiánya vagy hibája érdeklő, itt akar segíteni, e téren vív meg a bajjal. Így legutóbbi műve, a *Cserepek* is. Meglehet, Gaál István filmjeinek is később érik be a gondolati tartalma, vagyis inkább ennek fölismerése és elismerése.

A *Cserepek* egy értékes élet cserepekre hullásának körképe. Ha valaki nem dolgozhat képességei szerint, ez az ő baja, esetleg tragédiája; de baj a közösségnek, a társadalomnak is. Felróják a filmnek, hogy nem eléggé elemzi, kivált okait tekintve, ezt a jelenséget. Talán azért nem, mert – sajnos – gyakori az ilyesmi, evidenciának lehet venni egynémely vonását, elég utalni rá. S különben is: Gaál István szerkesztés szerző, elbeszéléseiben szívesen rejt érzéseket és gondolatokat jelképekbe. Mint itt a címadó szóba is, amely nemcsak az élet, a törekvések és képességek cserepekre hullását, a lélek összetörését jelzi, hanem azt is – mint a befejező képsorban látjuk –, hogy az áldó esőre kített cserép virág, az élet jelképe, nem seyyvedhet el.

Szívhez szól – de nem a szó gunyoros értelmében – filmjeivel *Sándor Pál*. Ha ember és ember közötti különféle kapcsolat az erkölcs, akkor mindig az erkölcsről készíti filmjeit. Másrészt, divatos szóval, az ember önmegvalósításának problémáival vívódik, a személyiség kibontakozásának lehetőségeit és akadályait, kinyitja és köteleességeit veszi és véteti szemügyre. Leghíresebb filmje, a *Régi idők focija*, a közös célért közösen cselekvés apoteózisa, látszólag könnyed, valójában súlyos gondolatokat finom könnyedséggel közlő remekmű. Mint mércehez, úgy állítják mindig a *Régi idők focija* mellé újabb műveit, a legutóbbit, a *Ripacsok*-at is. Lehet, hogy azoknak van igazuk, akik szerint ez csekélyebb tétű és csekélyebb értékű annál. Nem hiszem: közhely ugyan, hogy *egyedül nem megy*, de ezt a film szépen, némely részében szívszorítóan fejt ki.

A fő mondanivalója alighanem az, hogy emlékeket, élményeket, a közös munka eredményeit nem lehet következmények nélkül feledni. *Hűség vagy hűtlenség* – e választás elé állítja Sándor Pál nemcsak a film szereplőit, hanem nézőit is. Még talán az sem belemagyarázás, ha a filmben utalást sejt valaki a munkahelyeken tapasztalható nemzedéki nehézségekre. Lehet-e, szabad-e, etikus-e hűsz-huszontól év után egyik percről a másikra mellőzni valakit, félreállítani, mint egy útban álló székot, s fölcserélni mással, kivált ha az nem oda illő, nem odavaló, mások a képességei, a szándékai, ha nem érti a közös feladatot, mert nem is értheti, mert nem közös az, ha együtt csinálják is. Bohóctörténetbe rejti ezeket a nagyon is eleven erkölcsi kérdéseket, drámákat, tragédiákat a rendező.

A játék az ember legkomolyabb és legtartalmasabb tevékenysége, ezt aligha kell bizonygatni. A magyar film egyik új vonulata más utat jár. Azt játssza, hogy nem játszik, azt játssza, hogy maga a

valóság az, amit tükrében megmutat. Mondaná-e parabolának bárki is például a *Harcmodor*-t vagy a *Békeidő*-t, a közelmúlt legtanulságosabb, és – a tévéadás révén – legnagyobb sikerű – közönségsikerű! – magyar filmjeit? Pedig a mondott értelemben parabola mindkettő. A *Harcmodor* gyűjtőpontjában egy orvosnő áll, a kötelességteljesítő, etikus ember, akit törekvéseivel a gátfutóhoz lehet hasonlítani: emberek, beidegzések, hibák, önzések, karrierizmusok állnak útjában. *Dárday István* egyértelműen foglal állást, társadalmi és egyéni önvizsgálatra készítet. Akárcsak *Vitézy László* a *Békeidő*-ben: a fókuszban itt egy tészelnők áll, aki a szabály szellemét s nem a betűjét tartja kötelezőnek. A kollektíva és öközé itt épp a közösség nevében állnak olyanok, akik valójában hátat fordítanak a köznek. Ezek a filmek az úgynevezett dokumentum-játékfilmek közé tartoznak, mert ilyesféle az ábrázolásmódjuk: valójában a magyar film legnevesebb hagyományait folytatják a maguk módján, azon az úton járnak, amelyet annak idején *Fabri Zoltán* tört a *Hűsz órá*-val és *Kovács András* a *Nehéz emberek*-kel.

A nemzet történettudatát és önismeretét ébresztő-ébredtató filmek hosszú sorát lehetne fölidézni, de vajon folytatódik-e a sor? Kovács András ugyan legutóbbi két filmjében más oldalról közelít e maga vállalta feladathoz, mint korábban (nem maradhat azonban említés nélkül megelőző filmje, a *Ménesgazda*, az úgynevezett személyi kultusz egyik hajtásának beható vizsgálata; s ez a film fölidézi az emlékezetben azt a másikat is, *Gábor Pálét*, amely ugyancsak a közelmúlt e „fekete doboznak” nyitogatása, az *Angi Verá*-t). A második világháború erkölcsi mérlegét állítja nézői elé Kovács András már a *Hideg napok*-ban is: most azonban mást figyel és figyelt meg. Az *Októberi vasárnap* valójában történelmi elemzése az 1944. októberi kiugrási kísérletnek, az *Ideiglenes paradicsom* pedig lírai történet arra a történelmi tényre (és pedig meghökkentő tényre) alapozva, hogy a második világháborúban Magyarország menedéket adott francia menekülteknek. Mindkét történet egyszerűségeket állít erkölcsi mérlegre.

Nem történetbe, s minden látszat ellenére nem is történelembe ágyazottan, lényegében ugyanerről szól *Jancsó Miklós* új filmje, *A zsarnok szíve*. Mindinkább bizonyosodik, hogy Jancsó művészetete valamiféle képzenének mondható: amint a zenében a hangok, dallamok, ritmusok és akkordok valójában az életnek, embernek, eseményeknek, érzéseknek az absztrakciói, úgy a Jancsó-filmekben a helyszin, a szereplő, a mozgás, a szó sosem képe, hanem elsősorban jelképe, absztrakciója emberi, történelmi, politikai, erkölcsi kérdéseknek. Az absztrakciót elvonatkoztatásként szokás magyarra fordítani, s ez azzal a veszedelemmel jár, hogy az

eltávolodás képzetével kapcsolódik össze. Pedig az igazi, a jó, a helyes elvonatkoztatás valójában inkább összpontosítás, kivonatolás olyan értelemben, hogy a fölösleges, az esetleges marad el.

A mese, vagyis inkább a mese váza nem új lelemény. Nem azért, mert – amint az alcím, *Boccaccio Magyarországon* utal rá – a háttérben meghúzódik egy Boccaccio-novella: ez ugyanis rejtve marad, dalolnak róla, de a dalt sosem fejezik be. A mese váza inkább a *Hamlet*-re emlékeztet. Ez a magyar Hamlet, Gáspár nevezetű, a reneszánsz korában Bolognából tér haza, mert magyar királynak szemelték ki. Idehaza különös világba kerül, és nem is egyetlen rejtély középebe. A Boccaccio-mese itt találkozik a Hamlet-beli esettel: Gáspár apját (valószínűleg) megölték, anyja most az apa fivérével él, a fiú pedig az igazságkeresés és a hatalomra fölkészítés malomkövei között őrlődik.

Színész mindenki, az egész világ ebben a film-ben, kivéve a főszereplőt, Gáspárt, a királyjelöltet. De vannak igazi színészek – Bolognából hozta őket –, s végül kiderül, színész mindenki más, a királycsinálók, a manipulálók, mert mögöttük – képen, filmen kívül – valaki-valami őket is mozgatja, készíti, kényszeríti, állítóztetbe rejti, más személyiségét kell fölvenniük. Arról van tehát megint

szó, hogy „aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni”? Kétségtelen, Jancsó szinképe pokoli: olyan a helyszín, mintha Rondabugyrod volna Dante művéből, vagy a Pokolnak egy másik köre. Csakhogy itt nem utólag sínylődnék, akik sínylődnének, hanem előre: a királykodás iskoláját kell ki-járni. Kellene, pontosabban, mert rajtaveszt mindenki.

Szól ez a film közvetlenül és közvetve is a művészetéről. Az igazi színjátszásról és a hamisról. Az igazi művészetnek szíve van, a szó valódi értelmében, s nem oly gúnyos-kétértelműen, mint a film címe mutatja. A művészet szíve az, amely az ember és a világ jobbításáért dobog. A művészet barátai manapság gyakran tapasztalják összerándult szívvel, hogy szivtelenné válik a művészet, más szóval erkölcsi-emberi tekintetben üressé: mind gyakrabban hiányzik a művészetből a *művészet*. Már-már merészségnek tetszik, nem is csupán filmmel kapcsolatban, erkölcsről, etikáról szólni, de a sötét háttér előtt kiviláglik: a magyar filmművészet nem vesztette el sem hitét, sem törekvését az ember, a világ jobbítására. Embernek és emberiségnek önismeretre van szüksége ahhoz, hogy életben maradhasson.

ZAY LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

A Párizs-Moszkva kiállítás

1980-ban a párizsi Centre Pompidou-ban mutatták be azt a kiállítást, amely a századfordulótól a harmincas évekig foglalja össze mindazt, ami a két város és a nevükkel szimbolizált két ország művészetében – festészetében, szobrászatában, építészetében, színházművészetében – a három évtizedben történt: a kapcsolatokat, a párhuzamos és az eltérő jelenségeket is. 1981-ben aztán Moszkvában is megrendezték a kiállítást. Szeptember végén e sorok írójának ott sikerült megtekintenie.

A Puskin Múzeum előtt végtelen sor kanyargott. Szeptember végéig több mint hatszázezer (!) nézője volt a Párizs-Moszkva kiállításnak. A látogatókat két és félórás időközökben engedték be a termekbe; a 150 perc lejártával el is kellett hagyni a múzeumot. Az alapos szemrevételezéshez ez bizony kevés. A Puskin Múzeum emeleti termeit a padlótól a mennyezetig megtöltötte a hatalmas anyag: képek, grafikák, szobrok, plakátok, makettek, építésztervek, interieur-részletek, nyomtatványok, dokumentáció. Néhány napon belül kétszer sikerült bejutnom a kiállításra, de így sem láttam mindent; még csak futólag sem sikerült fölmérnem a plakát-tárlatot, s szín-

te teljesen kimaradt a színházi gyűjtemény és a félelmetesen gazdag dokumentáció.

Renoir, Monet, Szurikov és Repin képei, Trubeckoj és Maillol szobrai, középen Bonnard hatalmas triptichonja fogadták a nézőt az első teremben, míg a legvégén, a tizenötödikben Tatlin madárszárnyú repülőszerkezete, a LETATLIN búcsúztatta. Századunk művészetének talán legizgalmasabb három évtizedéről a korszak két vitathatatlan művészeti nagyhatalma nyújtott itt áttekintést korábban sohasem látott méretekben és gazdagságban. A két ország múzeumainak és magánygyűjteményeinek anyagán kívül a rendezők bőséggel válogattak más országokban őrzött tárgyakból is. Reménytelen váltakozás volna versenyre kelni a katalógus két vastkos kötetével, akárcsak egy névsorolvasás erejéig is. Beszámolónk így kénytelen megelégedni a felületes áttekintéssel, az alapvető benyomások fölidézésével.

A rendezés sem könnyítette meg a néző dolgát. Hol időrendben, hol tematikusan követték egymást a művek és tervek, de a szempontok és az időrend is újra meg újra összezavarodtak. Teremről teremre haladó jegyzeteimet lapozva utólag sem találok a következetes vezérfonalat. A kapaszkodót valójában a remekművek szakadatlan sora jelentette: ezek a „vezérsillagok” segítettek tájékozódni a bolygók és holdak nyüzsgő seregében. Ebben a „sereg”-ben sok az alig ismert művész, és még több az alig, vagy ko-

rábban sohasem látott mű. Az első lenyűgöző élményt éppen e „kísérő” égitestek mennyisége, s még inkább minősége sugallta. Érdektelen vagy igazán gyenge mű talán nem is akadt a kiállításon. De Geraszimov hatalmas képe például – „Lenin a tribünön” – egyenesen riasztólag hatott Tatlin III. Internacionálé emlékműve modelljének, Majakovszkij és mások meggyőző erejű agitációs plakátjainak környezetében. Geraszimov 1930-ban festett monumentális munkája már annak az új kultúrpolitikának szimbolikus jelképe, amelyet a személyi kultusz határozott meg. A hozzá hasonló művek feltűnése a kiállítás vége felé azt a rendezői szándékot jelezte, hogy az első termék nyitott világa után mind érzékeltetőbbé váljék a megmerevedés, annak a hivatalos tendenciának az érvényesülése, amely a harmincas évektől a szovjet művészet sodró folyamának gátat építve, igyekezett azt állóvízzé szelídíteni.

A tárlat talán legérdekesebb része az orosz szecesszió – art nouveau – bemutatása és szembeállítás a franciával. Elsősorban Vrubel képei, aztán egy egykorú interieur-részlet, majd építészeti tervek érzékeltették azt a termékeny elevenséget, amely a kor Oroszországának szellemi életét (s persze nemcsak azt) jellemezték. Olyan világ volt ez, amely a szellemi, művészeti és politikai forradalomnak egyaránt melegágya volt. A francia századforduló szinte XVI. Lajos korának könnyed törekvéséig idézi, míg az orosz művészet, ugyanazokat az alapformákat használva, súlyos és elgondolkodtatóan ünnepléses.

Picasso kikerülhetetlen. Bármennyire közhelynek hat, óriás alakja e kiállításnak is tengelye. Itt láthatók az „Abszintívó nő” (1901) és a „Labdán álló kislány” (1905) Moszkvában őrzött kompozícióitól a kubista és újklasszicista képek során át az olyan meglepetések is, mint az első feleségéről, Olga Hohlováról készített portré (1917), amely Velazquez modorában egyszerre vállalja a legközvetlenebb naturalizmust, s tudja transzponálni a legtalálóbb fin de siècle-hangulatot.

Remekművek sora képviseli a kiállításon Chagallt is. A legnagyobb élményt elsősorban az a fölfelezés jelenti, hogy ez az a környezet – Vrubel, Maszkov, Lentulov, a talányos Filonov és a többi kortárs orosz festő világa –, amelyben a szó igazi értelmében válnak reálissá Chagall képei. Nincs semmi kitalált vagy keresett szürrealizmus (sem időzjelben, sem anélkül) a télbe-éjszakába merült orosz kisváros felett lebegve úszó-ölelkező pár kompozíciójában („A város fölött”, 1914–1918).

Ez a környezet szükséges igazán Kandinszkij megértéséhez is. Nagyméretű korai absztrakt vásznai, az 1913-as No. 6. és 7. számú kompozíciói, nemcsak a tenger örök morajlását idéző dús lüktetésükkel tűnnek fel, hanem mindenekelőtt azzal a közvetlen és egyértelmű rokonsággal, amely a társak-

hoz, a már említett művészekhez, s a többiekhez, a nemegyszer egészen más úton járókhoz is, például Koncsalovszkijhoz és Kuprinhoz fűzi őket.

Kandinszkij vásznainak szomszédságában pillanthattuk meg Tatlin ugyancsak 1913-ban festett, két ülő aktot ábrázoló képét, s ez a terem őrizte az ismét más irányba vezető Malevics-kompozíciókat is. Kétségtelen, hogy a hatalmas tárlat alaphangját a nagy mesterek szabták meg, de az is igaz, hogy hatásban nemigen maradt mögöttük a „derékhad” sem, amelyet a már említettek kivül (s még mindig nem a teljes felsorolás igényével!) olyanok képviseltek, mint Goncsarova, Puni, Rodcsenko, Sevcsenko, Stendberg, vagy a másfelől induló Dejneka, Petrov, Vodkin.

A bőség zavarával küzdve sem feledkezhetünk meg olyan remekművekről, mint Matisse Lenin-grádban őrzött hatalmas „Tánc” című kompozíciója, Leger, Miro, Mondrian csodálatos képeinek sora – hogy szinte csak találmányra emeljünk ki neveket a hihetetlenül gazdag anyagból.

A festészethez képest a szobrászat talán halványabban képviseltette magát. Egy-egy olyan remekmű mögül, mint Maillol „Földközi tenger”-e, Brancusi „Alvó műzsá”-ja, Altman, Archipenko, Arp, Despieau, Lipschitz, Orlova, Picasso bronzai, hiányzott a „háttér”, a kísérő, értelmező alkotásoknak az a kiemelkedő sorozata, amely oly izgalmassá és sokrétűvé tette a festészeti anyagot.

Rendkívül hangsúlyos volt a kiállításon az építészet szerepe. A bemutatott tervek és makettek – túl egyéni, egyedi értékükön – segítettek a nézőnek az általános tájékozódásban is: értelmezték, magyarázták a társművészetek céljait, irányait, tendenciáit. Már a század eleji tervanyag láttán is fölűnt az orosz építészek idealisztikus, már-már messianisztikus elképzelése saját feladatukról és az építészeti lehetőségeiről. Még inkább felerősödtek – a kiállítás tanúsága szerint – ezek a hangok és törekvések a forradalmat követő időkben. A közismert – már említett – Tatlin-féle III. Internacionálé-emlékművön kívül elsősorban a Vesznyin fivérek, Melnyikov és Suszev tervei ragadták magukkal a nézőt. A gráfikailag sem érdektelen lapok sodró hítről, az épülő új társadalom jövőjébe vetett abszolút bizalomról árulkodnak. Igazán kár, hogy a tervek legnagyobb része csak papíron maradhathott meg. A néhány egykori – s ma már erősen átalakított – művelődési házon, a Lenin-mauzóleumon és egy-két más épületen kívül ennek a nemzedéknek sajnos alig akadt lehetősége arra, hogy a valóság mindennapi gyakorlatával szembesithesse elképzeléseit.

KOVÁCS PÉTER

ZENE

Yehudi Menuhin Budapesten

A mai Yehudi Menuhin technikai vonatkozásban bizonyára nem a világ legnagyobb hegedűse. Mégis elmondhatjuk róla, hogy a világ egyik legnagyobb muzsikusa. Budapesti fellépéseinek nem történt egyéb, mint másutt: kivételes tisztelettel és lelkesedéssel köszöntötte őt a közönség, melynek nagyobb része kiszorult a hangversenyteremből. Menuhin ugyanis tud valami olyat a zenéről, ami csak a kivételes tehetségeknek adatik meg. Számára a zene nemcsak egy folyamat rajza, nemcsak egy lelkiállapot kifejezése, nemcsak egy adott kor művészi terméke, hanem az emberi önkifejezés legnemesebb megvalósulása. A muzsika révén olyan értékek irányába tángítja szemléletünket, amelyek jobbak éntünk fejezik ki, a léleknek azt a jobbik részét, melyet a gyorsuló időben és a technicizáló világrendben oly gyakran temet el a szerzés vágya. Menuhin hegedűje ugyanazt a hangot szólaltatja meg, ami ott zeng Homérosz és Dante eposzaiban, Bach passzióiban és Beethoven utolsó szonátaiban. *Az ember zenéje* című sorozatával hétről hétre találkozhattunk a televízióban (megjelent könyvformában is, és el is tűnt a könyvesboltokból), s valóban az ember zenéjének, az emberi érzések követeként és megszólaltatójaként járja a világot, mindenüvé elvive a muzsika felemelő vigasztalását.

Volt Yehudi Menuhin életének egy hatalmas fordulata, amikor dédelgetett, csodagyerekből hirtelen érett, felnőtt művész lett, amikor rádöbrent, hogy tehetségével jól kell sáfárkodnia a szenvedő emberiség szolgálatában. A második világháború alatt igen sok hangversenyt adott a fronton, s olykor embertelen nehézségek között járta a táborokat, de elsőnek jelent meg a felszabadított városokban is, hogy magával vigye a vigasztaló zene üzenetét.

Yehudi Menuhin nem csupán reprodukáló művész, értelmezni is próbálja a világot. Gondolkodó ember, aki nem idegenkedik a filozófiai megközelítéstől. Fontos, sőt kiemelkedő szerepet tulajdonít a meditációnak (nem véletlenül viseltet különös affinitással az indiai zene iránt), s ahogy Bachnak egy-egy szólószonátáját megszólaltatja, lehetetlen nem érzékelni, hogy abban a pillanatban szinte végiggondolja a zenei teremtés folyamatát. Talán ezért is vonzódik erősen Bartók zenéjéhez. Bartók-előadásában a természettel kapcsolatot kereső és találó ember primér élményeit közvetíti, tolmácsolását mindig elemi erejűnek érezzük. Ő maga mondja, hogy Bartókkal való kapcsolata nem indult harmonikusan, de amikor a zeneköltő meg-

hallotta, hogyan szólaltatja meg művét, egyszeriben felengedett, s közölte vele: hite szerint csak a szerzők halála után szólalhat meg ilyen autentikus tolmácsolásban alkotásuk.

Menuhin személyében nemcsak a művészt köszönthettük Budapesten, hanem az emberiség humanista tradíciójának védelmezőjét is. Minden fellépése azt sugallja, hogy azok a humánus értékek és eszmények, amelyek elvesztését annyira fájlatjuk, változatlanul élnek, csak értő módon, nyitott lélekkel kell közelítenünk a világhoz, s meg kell hallanunk a fájdalom híradásait is. Nem véletlen, hogy Menuhin egyike azoknak, akik a gyakorlatban is sokat tesznek az ember és ember közötti különbség megszüntetéséért, s hogy művészetét gyakran állítja az éhezők és nélkülözők anyagi támogatásának szolgálatába.

Budapesti szereplésekor – mint említettük – nem a hangszer virtuóz kezelésének emlékét hagyta itt. Sokkal többet. Visszaadta a hitünket abban, hogy az ember kiküzdheti boldogságát és kiegyensúlyozottságát, ha megőrzi személyiségének tisztaságát, s képessé teszi lelkét a szemlélődésre. A legszivebben mi is azt kiáltottuk volna, amit a csodagyerek játékát elragadtatással hallgató karmester, Arturo Toscanini: játssz még!

(R. L.)

MAGYAR KURÍR

A Magyar Kurír a Katolikus Püspöki Kar félhivatalos hírügynökségi értesítője, mely néhány oldal terjedelemben, könyvnyomatos eljárással jelenik meg. Főszerkesztője: *Dr. Gójk János*.

A lap elsősorban a magyar egyházi élet jelentős és aktuális eseményeiről tudósít, de mindazokról az érdekes külföldi hírekről is beszámol, amelyek vallási életünket érintik, s a hazai teológiai és egyházpolitikai változásokra is hatással lehetnek. Célja, hogy informálja a közvéleményt mindarról, ami ez irányú tájékozódásunkat segítheti.

A Magyar Kurírra csak az előfizetők tarthatnak igényt.

Előfizetés bejelentése: Magyar Kurír, 1364. Budapest, Postafiók 41. – Díja: egy évre: 390,- Ft, félévre: 195,- Ft, negyedévre: 97,50 Ft.

RÉSUMÉ

En tête de notre numéro, nous publions en traduction hongroise la dernière partie de la communication d'Edward SCHILLEBEECKX, faite à la Journée d'Etudes du 19 septembre 1976, à l'Académie Catholique de Bavière. - Article de Mgr. József BÁNK, archevêque, évêque diocésain de Vác, sur le mystère de la souffrance humaine, tant physique que morale. Après avoir fait l'approche de la question du point de vue de la raison, puis de celui de la foi, l'auteur affirme: « Chacune des grandes civilisations créées au cours de l'histoire constitue en fait une réponse donnée par l'homme au défi de la souffrance et de la mort. Si, sur son chemin, l'homme n'avait pas rencontré de contrariétés, d'obstacles, s'il n'avait pas dû affronter la souffrance et le danger, il n'aurait peut-être jamais réalisé rien de grand ni de beau. » Puis, il souligne la fonction positive de la souffrance en tant qu'elle a le pouvoir d'intercéder et de libérer du péché. - A la thématique de la souffrance se rattache l'écrit de l'américaine Ellen Gould WHITE (1827-1915), prophétesse des Adventistes. Sous le titre *La Repentance*, chapitre relevé dans son ouvrage intitulé *Steps to Christ* (London, 1893), WHITE analyse trait par trait le vrai repentir qui plaît à Dieu et cite, en guise d'illustration, le psaume 51, l'admirable supplication de David qui demande son pardon. Dans le Psautier catholique latin, ce psaume commence par le fameux verset « *Miserere (Mei Deus)* » et porte le numéro 50.

L'ancien directeur de notre revue, Károly DOROMBY, vient d'avoir soixante-dix ans. Il a succédé à György RÓNAY, décédé en Mai 1978 et a rempli les fonctions de directeur de notre revue jusqu'en Août 1980 lorsqu'il a pris sa retraite, après avoir travaillé durant quarante-cinq ans au service de la presse catholique. Dans l'interview qu'il a accordée à VIGILIA, il a exposé ses vues sur la vocation de la presse catholique considérée en général, puis au plan local, dans la Hongrie d'aujourd'hui où une tolérance idéologique règne et où les rapports entre l'Etat et l'Eglise peuvent être qualifiés de bons voire cordiaux. Et Károly DOROMBY de conclure: „En faisant abstraction des questions d'ordre eschatologique, on constate une entente d'autant plus grande en ce qui concerne les valeurs dignes d'être prisées. L'homme prêt à porter secours, altruiste, honnête, respectant la dignité d'autrui, estimant voire aimant l'autre, s'impose comme idéal des deux côtés. Pourquoi ne pourrions-nous pas nous efforcer à ce que la ligne de démarcation soit tracée au sein de notre société entre ces deux types d'homme contraires et non pas entre ceux qui, face aux questions ultimes, sont d'avis opposé.»

Mettant à contribution leurs journaux, notes et impressions de voyages, Sándor Iván KOVÁCS, historien littéraire, présente les pèlerins et voyageurs hongrois qui, du XVe au XVIIe siècle, se sont rendus à Rome. Dans leurs rangs, on relève des poètes, des écrivains, des ecclésiastiques, des savants, des catholiques tout comme des protestants. L'aperçu historique débute par l'illustre poète de l'humanisme latin de Hongrie, l'évêque JANUS PANNONIUS (1434-1472) et il est clos par Nicolas ZRÍNYI (1620-1664), le célèbre chef militaire et poète hongrois. Leurs observations, leurs aperçus pleins d'esprit ne manquent pas d'intérêt même pour le voyageur de notre temps. - « Les souvenirs de voyage » au sujet desquels István BENKŐ, prêtre catholique, a été interviewé par Károly HETÉNYI VARGA remontent à l'atroce année 1944. Pendant la seconde guerre mondiale, István BENKŐ a été chargé de fonctions responsables à la direction centrale des Sections Ouvrières Paroissiales et comme tel, il a été déporté par les Nazis avec plusieurs de ses confrères prêtres en Décembre 1944 à Dachau. Il a recouvré sa liberté lors de la libération de ce camp le 29 avril 1945.

IIe partie et fin du récit de Hermann HESSE: *Le Confesseur (Der Beichtvater)*; pour la Ière partie, voir notre numéro de Janvier 1982) - A la suite de ce récit, l'étude d'Éva G. ZAUNER: *Le Message spirituel du Confesseur*. L'auteur éclaircit d'abord les raisons pour lesquelles HESSE a joint son récit à la fin de son grand roman utopique *Le Jeu de perles en verre*

(*Das Gaspertenspiel*, 1943). Puis, elle analyse le problème du suicide, tel qu'il se pose à travers l'histoire de Josephus et du Père Dion dans le récit.

Appréciant la poésie de Béla Csanád, Ágnes SIMÁNDI évalue les chances de la poésie religieuse. A ce sujet, elle se réfère à Sándor SÍK (1889–1963), éminent représentant de la littérature néo-catholique en Hongrie, Professeur d'histoire littéraire à l'Université de Szeged. Ágnes SIMÁNDI cite l'étude de fond qui, consacrée par Sándor SÍK au *Problème de la littérature catholique (Universalité et forme)*, parut en 1935 dans le numéro de Pâques de VIGILIA. Le Professeur s'attache à y relever les caractéristiques propres à la spiritualité catholique, telles qu'elles s'expriment dans une oeuvre littéraire. Il souligne que la spiritualité catholique est une force agissante qui oeuvre dans tous les secteurs de la vie humaine, qui tend à transformer toute réalité – qu'elle soit extérieure ou intérieure – à l'image du Christ. Ainsi toute création de l'artiste catholique sera marquée dans son atmosphère, ses perspectives, son intonation, son coloris, sa mélodie, son rythme par la présence de l'éternité. C'est dire que son oeuvre sera forcément toujours «religieuse» au sens profond de ce terme, même si elle ne fait aucune mention de Dieu.

(Margit NÉMETH)

INHALT

An der Spitze unserer Nummer steht ein Essay von Edward SCHILLEBEECKX: ein Teil seines Vortrages, gehalten im Rahmen des Studientages der Bayrischen Katholischen Akademie im Jahre 1976. Gefolgt wird es von einem Artikel des Erzbischofs József BÁNK, Diözesanbischof von Vác über das Mysterium des menschlichen Leidens. Ausgehend von dem physischen und psychischen Leiden und die Aspekte des Denkens und des Glaubens untersuchend kommt er zur Folgerung in der er die positiven Funktionen des Leidens aufdeckt indem es auf die Schwierigkeiten und Gefahren aufmerksam macht. „Alle grosse Kulturen der Geschichte verkörpern eigentlich eine Antwort des Menschen auf die Herausforderung des Leidens und des Todes. Wenn der Mensch auf seinem Lebensweg keine Schwierigkeiten, Leiden und keine Gefahr begegnet hätte, hätte er vielleicht nichts Grosses und Schönes verwirklichen können“ – schreibt wortwörtlich der Autor. Im weiteren spricht er über die fürbittende und von der Sünde befreiende Bedeutung des Leidens. An diesem Themenkreis passt sich ein Beitrag des amerikanischen adventistischen Theologen Ellen Gould WHITE, betitelt *Die wahre Bussfertigkeit* und zitiert aus dem Buch des Autors mit dem Titel *Der Weg zum Christus (Steps to Christ)*. Der Autor analysiert den 51. Psalm des Königs David, bekannt in der lateinischen Liturgie mit dem Titel *Miserere* und in der Kunst oft bearbeitet.

Am 28. Februar vollendete Károly DOROMBY sein 70-stes Lebensjahr. Er verbrachte 45 Jahre im Dienste des katholischen Pressewesens und nach dem Tode von György Rónay war er Chefredakteur der *Vigilia* bis er, Ende 1980, in den Ruhestand getreten ist. Im Rahmen eines *Vigilia*-Gesprächs antwortete Károly Doromby auf unsere Fragen bezüglich seiner Laufbahn und bezüglich der Aufgaben der katholischen Presse im allgemeinen und im heutigen Ungarn. „Die Aufgabe der katholischen Presse – sagte Károly Doromby unter anderem – ist eigentlich dieselbe die einem jeden Gläubigen zusteht, höchstens sie kann es vielleicht in einem grösseren Wirkungskreis ausüben. Die Sendung des christlichen Menschen gilt stets der Gemeinschaft, der Gesellschaft in der er lebt und mit der er zusammenlebt. In Ungarn beruft man sich oft und mit Recht darauf, dass in unserer Gesellschaft weltanschauliche Tolleranz herrscht, und zwischen dem offiziellen Staat und der offiziellen Kirche eine gute, sogar freundliche Beziehung besteht. Wir wissen aber, dass dies nur der Rahmen ist, der mit der Art und Qualität des alltäglichen Zusammenlebens und Zusammenarbeitens ausgefüllt werden muss. Abgesehen von den eschatologischen Fragen besteht über die Wertschätzungen des Lebens ein weitgehendes Übereinkommen. Warum könnten wir nicht danach trachten, dass die Trennungslinie innerhalb der Gesellschaft nicht zwischen den Menschen von verschiedenen Weltanschauungen laufe, sondern so, dass auf der *einen* Seite die Egoisten, die Gewalttätigen, die Rücksichtslosen, die mit unanständigen Methoden arbeitenden sind und auf der *anderen* Seite jene, deren Grundverhalten dem einfachen und

evangelischen Prinzip entspricht, nämlich dass sie den anderen nicht antun was sie nicht wollen dass ihnen angetan werde, also die Selbstlosen, die Hilfsbereiten, die Anständigen, die Würde des anderen Menschen achtenden und den Nächsten liebenden Menschen seien.

Rom, die ewige Stadt übte stets eine grosse Anziehungskraft auf die leitenden Geister Ungarns. Der Literaturgeschichtler Sándor Iván KOVÁCS untersucht die Tagebücher, die Reiseberichte und italienischen Erlebnisse der nach Rom gepilgerten Poeten, Schriftsteller, Priester und Wissenschaftler, angefangen von dem im 15-ten Jahrhundert lebenden und lateinisch schreibenden Janus Pannonius bis zu dem Feldherrn und Dichter Miklós Zrínyi im 17-ten Jahrhundert. Es waren unter ihnen sowohl Katholiken wie Protestanten; ihre geistreichen Bemerkungen sind auch für den heutigen Reisenden nicht uninteressant. – Von einer anderen und erschütternden Reise berichtet – im Rahmen eines Gesprächs das Károly HETÉNYI VARGA mit ihm führte – der katholische Priester István BENKŐ, der vor 38 Jahren wegen seiner aktiven Mitarbeit in den, im Rahmen der Kirchengemeinden ins Leben gerufenen Arbeiterorganisationen, zusammen mit anderen Mitbrüdern, von den Nazis nach Dachau deportiert wurde.

Wir veröffentlichen den abschliessenden Teil der Erzählung von Hermann HESSE *Der Beichtvater* und anschliessend dazu eine Studie von Eva G. ZAUNER, die das Hesse-Werk *Das Glasperlenspiel* – von dem diese Erzählung ein Teil ist – und durch die Geschichte des Josephus und des Vater Dion die Problematik des Selbstmordes untersucht.

Ágnes SIMÁNDI untersucht die Chancen der religiösen Dichtung anhand der Poesie von Béla Csanád. Sie zitiert Sándor Sik, der in einem magistralen Essay schon damals eindeutig aussprach, dass ein Kunstwerk auch dann religiös sein kann, wenn es mit keinem einzigen Wort Gott erwähnt. Katholizität bedeutet eigentlich eine totale Lebensform, weil alles in ihr Platz hat.

(Károly DOROMBY)

CONTENTS

Our present issue starts with a study by Edward SCHILLEBEECKX; it is an extract from a speech he gave on the Educational Day of the Bavarian Catholic Academy in 1976. It is followed by the Archbishop József BÁNK's article about the mystery of human suffering. Starting from the bodily pain and spiritual suffering, through examining the aspects of suffering, the mind and faith, he comes to revealing the positive functions of suffering, which warn men of difficulties and dangers. "Every great civilization of history is in fact man's answer to the challenge of suffering and death. If man hadn't met difficulties, suffering and dangers in the course of his life perhaps he wouldn't have created anything beautiful and great." Then he tells about the importance of suffering to intercede and deliver us from sin. The same topic is touched upon in the American Adventist theologian Ellen Gould WHITE's study titled *The True Remorse*, which is an extract from the author's book titled *Steps to Christ*. It is in fact the analysis of the 51st psalm of King David, which is known as *Miserere* in the Latin liturgy and which has often been adapted in the arts.

The special scene of Christian religious life and the directing means of the Church is the press. What is the task of the Christian newspapers and periodicals in general and here in the Hungary of today? Károly DOROMBY, who was 70 years old recently, tries to answer this question among others. Doromby served the Catholic journalism for 45 years and after György Rónay's death he was the chief-editor of the *Vigilia* till his retiring. He thinks that the primary task of Christian newspapers and periodicals is to give their opinion about the different phenomena of the world and of the Hungarian reality in the spirit of the dialogue and to evaluate the religious and cultural movements of the country. The Catholic press cannot confine itself merely to looking about within the Church, every paper must find the proper way to join the Hungarian intellectual life.

The greatest Hungarian minds have always been extremely attracted by the Eternal City, i. e. Rome. The literary historian Sándor Iván KOVÁCS examines the diaries, travel notes and experiences of poets, writers, priests and scientists visiting Rome. He starts with Janus Pan-

nonius, who lived in the 15th century and wrote his works in Latin and finishes with Miklós Zrínyi, the military leader and poet in the 17th century. There are many Catholics and Protestants among these people; their comments and witty remarks are interesting even for the traveler of today.

In an interview to Károly HETÉNYI VARGA the Catholic priest István BENKŐ tells about a shocking journey 38 years ago. Together with some fellow-priests he was taken to Dachau by the Nazis for his active role in the Parish Workers' Organization and only after many months of hard captivity could he escape from there.

You can read the last part of Hermann HESSE's short story titled *The Father-Confessor* and right after it there is a study by Éva G. ZAUNER titled *The Intellectual Message of The Father-Confessor*; the author marks the place of the short story in Hesse's novel titled *The Glass Bead-Game* (*Das Glasperlenspiel*) and analyses the problem of committing suicide through the story of Fathers Josephus and Dion.

Ágnes SIMÁNDI examines the chances of religious poetry in connection with the works of Béla Csanád. She quotes Sándor Sík, who, in his study titled *Universality and Form*, definitely pointed out that a piece of art can be religious even if it doesn't say a word about God because "eternity will penetrate through its atmosphere, perspective, tone, colours, tune and rhythm". It is also Sándor Sík who mentions that catholicism is in fact the complete way of life because everything can be had in it, what's more it is "a world forming zest which wants to change everything i. e. the outer and inner reality into Christ's likeness".

(Katalin BERÉNYI)

SOMMARIO

Questo numero inizia con un saggio di Edward SCHILLEBEECKX, dettaglio del discorso pronunciato nel 1976, durante la giornata di studio dell'Accademia Cattolica Bavarese. Segue l'articolo dell'arcivescovo József BÁNK sul mistero della sofferenza umana. Partendo dalla sofferenza fisica e morale, esaminando gli aspetti della sofferenza e dell'intelletto, nonché della fede, egli arriva a scoprire le funzioni positive della sofferenza che sono per l'uomo avvertenze alle difficoltà e ai pericoli. «Ogni grande cultura della storia è in sostanza una risposta dell'uomo alla provocazione della sofferenza e della morte. Se l'uomo, durante la sua vita terrena, non avesse incontrato difficoltà, sofferenze e pericoli, forse non avrebbe realizzato nulla di grande e di bello», scrive. Poi parla dell'importanza della sofferenza come intercessione nella liberazione dal peccato. A questo tema si connette il saggio del teologo avventista americano Ellen Gould WHITE, dal titolo «*Il vero pentimento*», che fa parte del volume «*La via verso Cristo*» (*Steps to Christ*), che in sostanza è un'analisi del 51mo salmo di Davide, conosciuto nella liturgia latina col nome di «*Miserere*» ed elaborato molte volte in arte.

Un campo particolare della vita religiosa cristiana è la stampa, come mezzo di orientamento della Chiesa. Qual'è in generale lo scopo dei giornali e delle riviste cattoliche, e in particolare qui, in Ungheria? A queste domande cerca di rispondere tra l'altro Károly DOROMBÝ che, compiuti da poco i settanta, era stato per 45 anni al servizio del giornalismo cattolico e, dopo la morte György Rónay, redattore capo di *Vigilia* fino al pensionamento. Secondo lui il compito principale dei giornali cristiani è quello di dire, nello spirito di un dialogo, la propria opinione sui vari avvenimenti del mondo e dell'Ungheria, e di valutare i movimenti religiosi e culturali interni. La stampa cattolica non può accontentarsi soltanto di analisi entro la Chiesa, ma ogni giornale, secondo il suo profilo, deve trovare la debita forma per partecipare alla vita intellettuale ungherese.

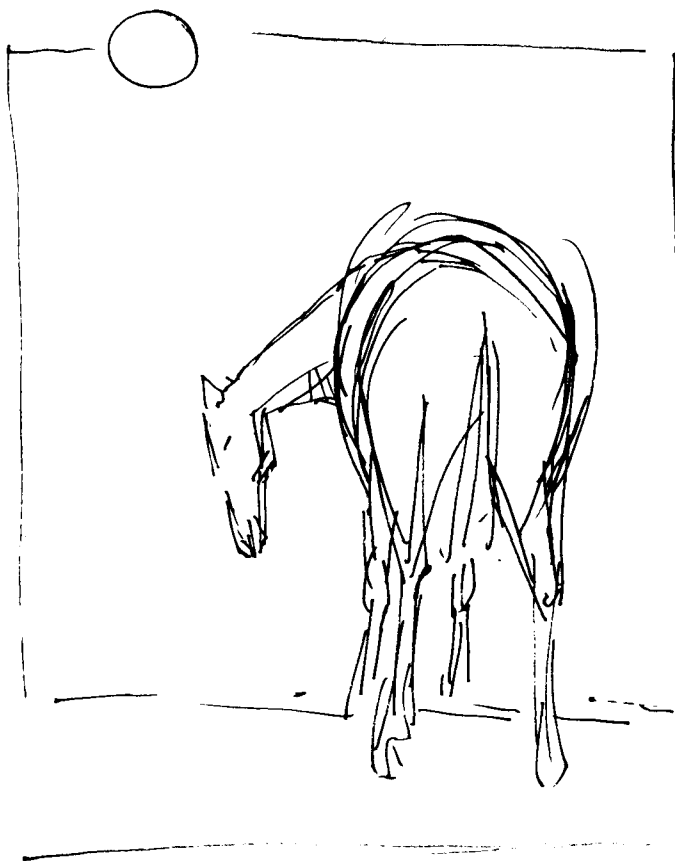
Roma, la città eterna, ha sempre esercitato grande attrazione sui più eletti rappresentanti della cultura magiara. Sándor Iván KOVÁCS, storico della letteratura, passa in rivista i diarii, gli appunti di viaggio, le esperienze italiane di poeti, scrittori, preti e fuggiaschi, a incominciare da Janus Pannonius, vissuto nel XV° secolo, che scriveva ancora in latino, fino a Miklós Zrínyi, condottiero e poeta del seicento. Vi sono tra loro in gran numero cattolici e protestanti: le osservazioni e i commenti arguti restano pertanto interessanti anche per il turista moderno.

Nell'intervista di Károly HETÉNYI VARGA il sacerdote cattolico István BENKŐ racconta la storia del suo terrificante viaggio di 38 anni fa quando, dopo essere stato deportato a Dachau con altri religiosi, per aver lavorato all'Organizzazione Parrocchiale dei Lavoratori, era riuscito ad evadere soltanto dopo lunghi ed amari mesi di prigionia.

Riportiamo la fine del racconto di Hermann HESSE «*Il confessore*» e poi il saggio di Éva G. ZAUNER intitolato „Il messaggio morale del *Confessore*», in cui l'autrice colloca la novella nell'opera di Hesse «Il gioco delle perle di vetro» (*Das Glasperlenspiel*) e, attraverso la storia di Josephus e di padre Dion, analizza la problematica del suicidio.

Ágnes SIMÁNDI esamina le sorti della poesia religiosa, riferendosi all'arte poetica di Béla Csanád, e cita Sándor Sik che, nel saggio «*Universalità e forma*, aveva dichiarato inequivocabilmente che un'opera artistica può essere religiosa anche se non nomina nemmeno Iddio, poiché „l'eternità può esserci nell'atmosfera, nella prospettiva, nel tono, nel colore, nel ritmo o nella melodia» Sik afferma pure che la cattolicità in fondo una forma di vita totale, perché comprende tutto: «è anzi uno slancio che forgia il mondo, che vuole trasformare tutto, la verità interna ed esterna, a modello di Cristo».

(Brita FRANCHI)

Haza és nagyvilág

ÖKUMENIKUS TÉKA

JEAN CADIER: Kálvin (Egy ember Isten igájában) című könyve (Budapest, 1980) Franciaországban már két kiadást ért meg és több világnyelvre is lefordították. Az alapos, gazdag szakirodalomra támaszkodó kötet a Kálvinnal kapcsolatos téves megállapításokat eloszlatva úgy állítja elélnk a reformáció egyik legnagyobb alakját, hogy betekintést nyerhetünk küzdelmeibe, amit önmagával és híveivel egyaránt kemény következetességgel vívott. A vallástörténetben oly sokszor emlegetett Szervét-Kálvin ellentétet is újszerű összefüggésben világítja meg a szerző. A könyv nem akar Kálvin egész életművéről képet adni, megelégszik egyes momentumok (pl. az úrvacsora-kérdés) tárgyalásával, mivel célja az, hogy az olvasó „megtalálja benne a bizonyosságtélt annak az embernek rettenthetetlen bátorságáról, akit az Isten arra rendelt, hogy a XVI. századi francia reformáció vezére” legyen.

ALBERT SCHWEITZER, A DIÁKONUS címmel jelent meg Zsigmond Gyula fordításában Schweitzer ifjúkoráról szóló önéletírása (*Gyermekkorom és ifjúságom emlékeiből*) és Dani László Schweitzerről szóló munkája, amely így együtt a kitűnő missziósróvos kalandos és áldozatos életútját mutatja be. Karizmatikus alakját a katolikus olvasók is méltán állítják oda korunk másik nagy missziós hőse, a kalkuttai Teréza anyá mellé.

A kötetet Albert Schweitzernak Bartha Tibor református püspökhöz írt levele zárja.

BOLYKI JÁNOS: A természettudományok kérdései a XX. század teológiatörténetében. A szerző doktori értekezését jelentette meg könyvatos eljárással. Szinte lehetetlennek tűnő vállalkozást teljesít sikerrel: századunk szer-teágazó természettudományos felfedezéseit és az ezeken alapuló elméleteket szembeesítette a teológiával, arra keresve a választ, hogy a hívő ember találhat-e fogódzókat a szakralitástól látszólag teljesen megfosztott tapasztalati világban. A természet és a természetfölötti kapcsolatát számos szakember, fizikus és teológus vizsgálta már, s a filozófia-és teológia-történet mindig visszatérő problémája volt. Ma külföldön könyvtárakat betöltő szakirodalma van. Bolyki János munkájának jelentősége, hogy közérthető stílusban végre magyar nyelven tudott rendszerezett áttekintést adni erről a sokrétű problémáról.

(G. Gy.)

KÜLFÖLDI MAGYAR KIADVÁNYOK

Hít és élet: Jézus (OMC, Bécs). A népszerű képes sorozat új kötete a „Jézus-jelenség” tömör, érzékletes kifejtését tartalmazza. Történelmi és lelki vonatkozásban is nyomon követi a jézusi életművet, s figyelemmel kíséri annak kisugárzását életünk menetére.

W. EGGER: Bevezetés az Újszövetségbe (OMC, Bécs). E kitűnő könyv műfaját alighanem biblikus teológiának nevezhetjük anélkül, hogy szigorúan szaktudományosnak kellene mondanunk. W. Egger ugyanis igazi pedagógus, s úgy teszi közzé magas színvonalú mondanivalóját, hogy bárki megértheti, sőt együtt gondolkozhat a szerzővel, s továbbbővízheti azokat a részeket, melyeket a terjedelem rövid volta miatt Egger lezár. A könyv felépítése is a pedagógus alkotó jelenlétére utal: a szöveget bekeretezett összefoglalások szakítják meg, s a fejtegetések lényege tipográfiailag is elkülönül a szöveg többi részétől. A szerző röviden, a modern tudomány felismeréseinek és eredményeinek birtokában áttekinti az Újszövetség legfontosabb

SZÁMUNK ÍRÓI

G. ZAUNER ÉVA ny. főiskolai tanár, a pszichológiai tudományok kandidátusa. Cikkei a Magyar Pszichológiai Szemle, a Pedagógiai Szemle és a Praxis der Psychotherapie (NSZK) szaklapokban jelentek meg. Önálló kötete *Mon-dásváltás* címmel (*Pedagógiai és pszichológiai módszerek a személyiség megismerésére*) 1978-ban látott napvilágot.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN irodalomtörténész, a Kortárs főszerkesztője. Legutóbb, 1977 júliusában a „Budai Parmenius István, a tengerbe vesztett magyar humanista költő” című tanulmányát közöltük.

PROKOPP GYULA az esztergomi Prímási Levéltár munkatársa. „A ferencesek szécsényi iskolája” című írását 1976. áprilisi számunkban publikálta.

SZABADI SÁNDOR újságíró, a Lapkiadó Vállalat munkatársa.

ZAY LÁSZLÓ újságíró, filmkritikus, a Magyar Nemzet munkatársa.

Itt hívjuk fel olvasóink és az érdeklődők figyelmét arra, hogy lapunk régebbi számai a Vigilia Kiadóhivatalában megvásárolhatók.